

DALARNAS LIVSMEDELSKEDJA 2022

Rapporten är framtagen av Lars Jonasson, Lantbruksekonom (haraldsmala.se) på uppdrag av Dalarna Science Park, Lantbrukarnas Riksförbund, Region Dalarna, Länsstyrelsen i Dalarnas län och Offentlig Gastronomi.

Vi vill tacka alla som bidragit till denna rapport, med ett särskilt tack till Lokal Mat, Jägareförbundet och Matfiskodlarna.

På rapportens framsida syns bland annat Dalarnas nya landskapsmåltid som kocken och matkreatören Görgen Tidén tillsammans med Håkan Alfon, i november 2022, fick i uppdrag av Länsstyrelsen i Dalarna att ta fram. Foton: Brinner, Caroline Göransson, Älvdalslax och Adobe Stock.

Förord

Dalarnas livsmedelsstrategi lanserades 2018 med målet att livsmedelsproduktionen i Dalarna ska öka. Vi ser att det har hänt en hel del positivt sedan dess. Bland annat släppte Sweden Food Arena en rapport 2021 som visar att Dalarna ligger topp tre inom livsmedelsinnovation i Sverige. Men vi ser också att det behöver hända mer om vi ska lyckas med ambitionerna i strategin. I Dalarna är vi flera aktörer som samarbetar kring den regionala livsmedelsstrategin och rapporten är framtagen av oss i samarbete.

Rapporten Dalarnas livsmedelskedja är en sammanställning av fakta om livsmedelsbranschen i Dalarna. Tyvärr visar rapporten oroande tendenser då Dalarnas självförsörjningsgrad de senaste åren minskat. Med en pandemi och krig i vårt närområde har betydelsen av en fungerande inhemsk produktion seglat upp som en av våra viktigaste samhällsfrågor.

Vi har en livsmedelsproduktion som på många sätt ligger i framkant; högt djurskydd, låg antibiotikaanvändning och hög livsmedelssäkerhet med god spårbarhet genom hela kedjan är några exempel. En minskad produktion i Dalarna och Sverige innebär en ökad dito i andra delar av världen, där vi inte har vare sig insyn i eller möjlighet att påverka produktionsförhållandena. Livsmedelskedjan i Dalarna sysselsätter närmare 10 000 personer, en ökad produktion och förädling av mat i Dalarna genererar fler arbetstillfällen i hela länet.

Det finns potential att öka produktion och förädling av livsmedel i Dalarna betydligt, och därmed även bidra till en ökad försörjningsförmåga i Sverige. Vi behöver åtgärder som förenklar för företagen, vi behöver bli bättre på att i samarbete bidra till ett högre förädlingsvärde så att företag i hela kedjan kan investera och utvecklas. Det är vår förhoppning att du som tar del av rapporten hjälper oss att sprida informationen och använda den i beslut som kan påverka framtiden för vår livsmedelskedja. Det viktigaste vi kan göra nu är att utifrån våra olika uppdrag bidra till insatser som leder till en positiv utveckling av livsmedelsbranschen. För att detta ska lyckas krävs ett starkt fokus och den här typen av kunskaper som grund hos beslutsfattande politiker, tjänstemän och andra i styrande ställning.

Jag hoppas att du som läsare vill vara med och lyfta Dalarnas livsmedelsproduktion.

Anita Boman Daniels,
Ordförande LRF Dalarna

Innehållsförteckning

Sammanfattning	7
Begrepp	9
Bakgrund och syfte	11
Primärproduktion	12
Jordbruksproduktion och trädgårdsodling	13
Åkermarken och dess användning	15
Arbetsstillfällena i primärproduktionen	17
Stor andel ekologisk produktion	18
Djur och mark som en del i ekosystemet	19
Livsmedelsförädling	21
Marknad	29
Livsmedelskedjan i Dalarna.....	30
Livsmedelsförsörjning	33
Livsmedelsförsörjning vid avspärrning eller kris	36
Livsmedelsförsörjning på kommunal nivå.....	37
Arbetsstillfällena från jord till bord	39
Värdekedjor och lokal självförsörjning	41
Mjök och mejeriprodukter	41
Primärproduktionen	41
Förädlingsindustrin	42
Marknad och säljkanaler	42
Produktion i förhållande till konsumtion	44
Nötkött.....	44
Primärproduktionen	44

Förädlingsindustrin	46
Marknad och säljkanaler	46
Produktion i förhållande till konsumtion	47
Lammkött	48
Primärproduktionen	48
Förädlingsindustrin	48
Marknad och säljkanaler	48
Produktion i förhållande till konsumtion	49
Gris	50
Primärproduktionen	50
Förädlingsindustrin	50
Marknad och säljkanaler	50
Produktion i förhållande till konsumtion	51
Fjäderfä	51
Ägg	52
Spannmål	53
Primärproduktionen	53
Förädlingsindustrin	53
Marknad och säljkanaler	53
Produktion i förhållande till konsumtion	54
Potatis	55
Grönsaker, frukter och bär	56
Ren	57
Vilt	58
Fisk	58
Honung och bin	59

Sammanställningar kommun för kommun.....	61
Avesta.....	62
Borlänge	64
Falun	67
Gagnef	69
Hedemora	71
Leksand.....	73
Ludvika	75
Malung-Sälen.....	77
Mora.....	79
Orsa	81
Rättvik	83
Smedjebacken.....	85
Säter	87
Vansbro	89
Älvdalen	91

Sammanfattning

Dalarnas län har en befolkning på 288 000 personer som under 2021 åt mat för 12,8 miljarder kronor. Den lokala råvarans andel av pengarna är ungefär 400 miljoner kronor vilket motsvarar tre procent. Egentligen produceras livsmedelsråvaror till ett värde av 750 miljoner kronor men nästan hälften av råvarorna säljs utanför länet före eller efter förädling.

Värdet av produktionen har ökat över tiden. För tolv år sedan (2009) låg värdet på 500 miljoner kronor i löpande priser. En del av värdeökningen är dock bara ändrat penningvärde genom inflationen. Räknas värdet 2009 om till 2021-års penningvärde motsvarar det 570 miljoner. Det innebär att produktionsvärdet ökat reellt med 31 procent på 12 år vilket är betydligt lägre än målet på 50% som finns i Dalarnas regionala livsmedelsstrategi. Genomsnittet för åren 2013–2017 är ett produktionsvärde för livsmedelsråvaror på 630 miljoner kronor. Omräknat i 2021-års penningvärde motsvarar det 690 miljoner kronor.

Värdeandelarna för de livsmedelsråvaror som produceras visar länets position. Mjölk och nötkött dominerar. Det är en gräsbaserad produktion som passar väl i länet. Läger man till fåren står idisslarna för 50 procent av råvaruvärdet. Potatisen är den viktigaste grödan i Dalarna. Åtta procent av råvaruvärdet kommer från potatisen. Den livsmedelsråvara som produceras på ytor som inte är jordbruksmark är också viktig. 12 procent av livsmedelsråvaran i Dalarna kom från ren, vilt, vilda bär och fisk 2021.

Dalarna har en betydande livsmedelsindustri. Kopplingen till de lokala råvarorna och den lokala marknaden är dock ofta svag. Knäckebröd och öl är viktiga produkter. De säljs till stor del på marknader långt utanför Dalarna. I många fall sker dessutom produktionen med jordbruksråvaror som köps in från andra delar av Sverige.

Grossistledet har också en utpräglat nationell struktur. Ica har ett stort distributionslager i Borlänge. Där passerar varor från hela världen på sin väg till butiker långt utanför Dalarna. Andra kedjor har stora distributionslager utanför länet och då kommer många varor därifrån till butikerna i Dalarna även om det finns en lokal produktion i länet. Värdekedjorna ligger därför ofta inte lokalt eller regionalt utan i ett nationellt eller till och med internationellt system. Flödena in och ut Dalarna är i betydligt större än de som sker inom länet.

Värdet av livsmedlen ökar från 0,75 miljarder kronor i primärledet till 12,8 miljarder kronor i konsumentledet. Det är helt naturligt att värdet ökar eftersom varje led tillför värde i någon form. Ökningen är dock något högre i Dalarna än vad den borde vara genom att det är ett nettoinflöde i varje led. Sammanlagt uppgår nettoinflödet av livsmedel till drygt 5 miljarder kronor. Dessutom ökar försäljningsvärdet till konsument med 1,4 miljarder kronor genom påslaget av moms där pengarna går till staten. Det största nettoinflödet är i steget mellan industrin och grossisterna.

Det stora nettoinflödet är ett resultat av en låg självförsörjningsgrad i länet. Räknat i vikt ligger självförsörjningsgraden på 42 procent i Dalarna. När samma beräkning görs för

Sverige som helhet blir självförsörjningsgraden 67 procent. Huvuddelen av de livsmedel som köps in till Dalarna är sådant som skulle kunna produceras i länet. Bara 10 procent av livsmedelsråvarorna är sådana som inte kan produceras lokalt. Det är till exempel exotiska frukter, kaffe, te och ris.

Beräknas förädlingsvärdet i de olika leden framgår det att primärproduktionen bidrar med 0,6 miljarder kronor, förädlingsledet med 1,4 miljarder, grossisterna med 0,6 miljarder, detaljhandeln med 1,6 miljarder och restaurangerna med 1,9 miljarder. Totalt 6,1 miljarder kronor. Värdet är beräknat som skillnaden mellan försäljningen och inköpen i respektive led. De 6,1 miljarderna i förädlingsvärde är pengar som till stor del stannar i länet. Den största delen går till löner åt dem som arbetar i livsmedelskedjan.

Totalt är 9 200 personer sysselsatta i livsmedelskedjan i Dalarna. 1 300 personer återfinns i primärproduktionen, 1 200 personer i förädlingsindustrin, 3 500 personer i handeln, 2 300 personer på restauranger och caféer och 900 personer i offentliga storkök. Beräkningen som har kunnat genomföras för åren 2007 till 2020 visar att antalet personer som arbetar i livsmedelskedjan ökade fram till 2018. Därefter har antalet stått still eller minskat. 2020 minskade antalet sysselsatta på grund av minskningar inom restaurang och café. Det är i sin tur en effekt av Corona-pandemin. Sett över tid är det ändå inom restaurang och café de flesta nya arbetstillfällena har tillkommit. Antalet personer inom handel och distribution har också ökat. Svagast utveckling finns inom produktionen. Både råvaruledet och förädlingsledet har svängt lite upp och ner i antal sysselsatta men sett över tid är förändringarna små.

Könsfördelningen är mycket jämn totalt sett i livsmedelsproduktionen. Männen är dock överrepresenterade i primärproduktion, förädling och i grossistledet. Kvinnorna är i stället överrepresenterade i offentliga storkök och i detaljhandeln.

Begrepp

Primärproduktion	Produktion inom jordbruk, trädgårdsodling, jakt, fiske, renskötsel och bärplockning före förädling. Oftast är det livsmedelsråvaror i form av obehandlad mjölk, levande djur, obehandlad spannmål och så vidare men i vissa fall är det färdiga produkter. Grönsaker, frukt och ägg är till exempel färdiga livsmedel. Om dessa packas i konsumentförpackning räknas dock paketeringen som förädling och det oavsett om den sker på gården eller hos en uppköpare.
Primärledet	Det led i livsmedelskedjan som producerar primärprodukter. Det vill säga jordbruk, trädgårdsodling, fiskodling, renskötsel, fiske, jakt, vilthägn och bärplockning.
Jordbruksföretag	Företag som uppfyller något av följande <ul style="list-style-type: none">• brukar minst 2,0 ha åkermark• brukar minst 5,0 ha jordbruksmark• bedriver trädgårdsodling omfattande minst 2 500 kvadratmeter frilandsareal• bedriver trädgårdsodling omfattande minst 200 kvadratmeter växthusyta,• innehar minst 10 nötkreatur, 10 suggor, 50 svin, 20 får eller 1 000 höns (inklusive kycklingar). Mark som är utarrenderad ingår inte i brukad areal. Det finns inget krav på att jordbruksföretagen ska producera livsmedelsprodukter för att räknas.
Trädgårdsodling	Är odling av köksväxter, frukt, bär och prydnadsväxter på friland eller i växthus. Prydnads-växter är inte livsmedel men de ingår ändå i trädgårdsnäringen. De ingår även i denna rapport om inte annat anges.
Ekologiskt mervärde	Skillnaden i försäljningsvärde för ekologiska produkter jämfört med om samma volym hade sålts till samma pris som konventionella produkter. EU-ersättningen för ekologisk produktion ingår inte. Mervärdet beräknas vanligtvis i primärledet det vill säga som skillnad i betalning för produkterna till odlaren eller uppfödaren.
Förädlingsledet	Det led i livsmedelskedjan som förädlar och förpackar produkterna från primärledet så att de är den form som konsumenterna möter dem.
Förädlingsindustri	Begreppet används för verksamheten i förädlingsledet även om den mest småskaliga förädling kanske snarare betraktas som hantverk än som industri.

Förädlingsföretag	Ett företag som förädlar och/eller förpackar produkter från primärledet så att de är den form som konsumenterna möter dem. Ett företag kan ha flera produktionsanläggningar. I statistiken läggs hela verksamheten till den ort där huvudkontoret är beläget.
Anläggning/ arbetsplats	Begreppen anläggning och arbetsplats används synonymt. De avser en plats där arbete utförs. När företag har flera anläggningar redovisas data på den ort där verksamheten bedrivs.
Förädlingsvärde	Den värdeökning som en produkt har i respektive. Enkelt uttryckt är det skillnaden mellan försäljningsvärdet och kostnaden för inköpta råvaror/produkter.
Produktionsvärde	Är det belopp som företagen får för de produkter de säljer. EU-ersättningar och bidrag ingår inte. Kostnaderna för produktionsfaktorer och inköpta varor är inte borträknat.
Realt produktionsvärde	Produktionsvärdet räknas normalt i löpande priser. Det reala produktionsvärdet har räknats om med konsumentprisindex (KPI) för att justera för inflationen. Vid en tidserie innebär det att den värdeökning som bara är en följd av sänkt penningvärde har räknats bort. Slutvärdet är samma som det vanliga produktionsvärdet men värdet för tidigare år har justerats upp så att värdena motsvarar dagens penningvärde.
Livsmedelsbutik	Ett företag eller en anläggning där det säljs livsmedel av något slag. Utöver vanliga livsmedelsbutiker ingår även godisbutiker, systembolag, hälsokostbutiker och specialbutiker för kött, fisk, bröd eller något annat livsmedel.

Bakgrund och syfte

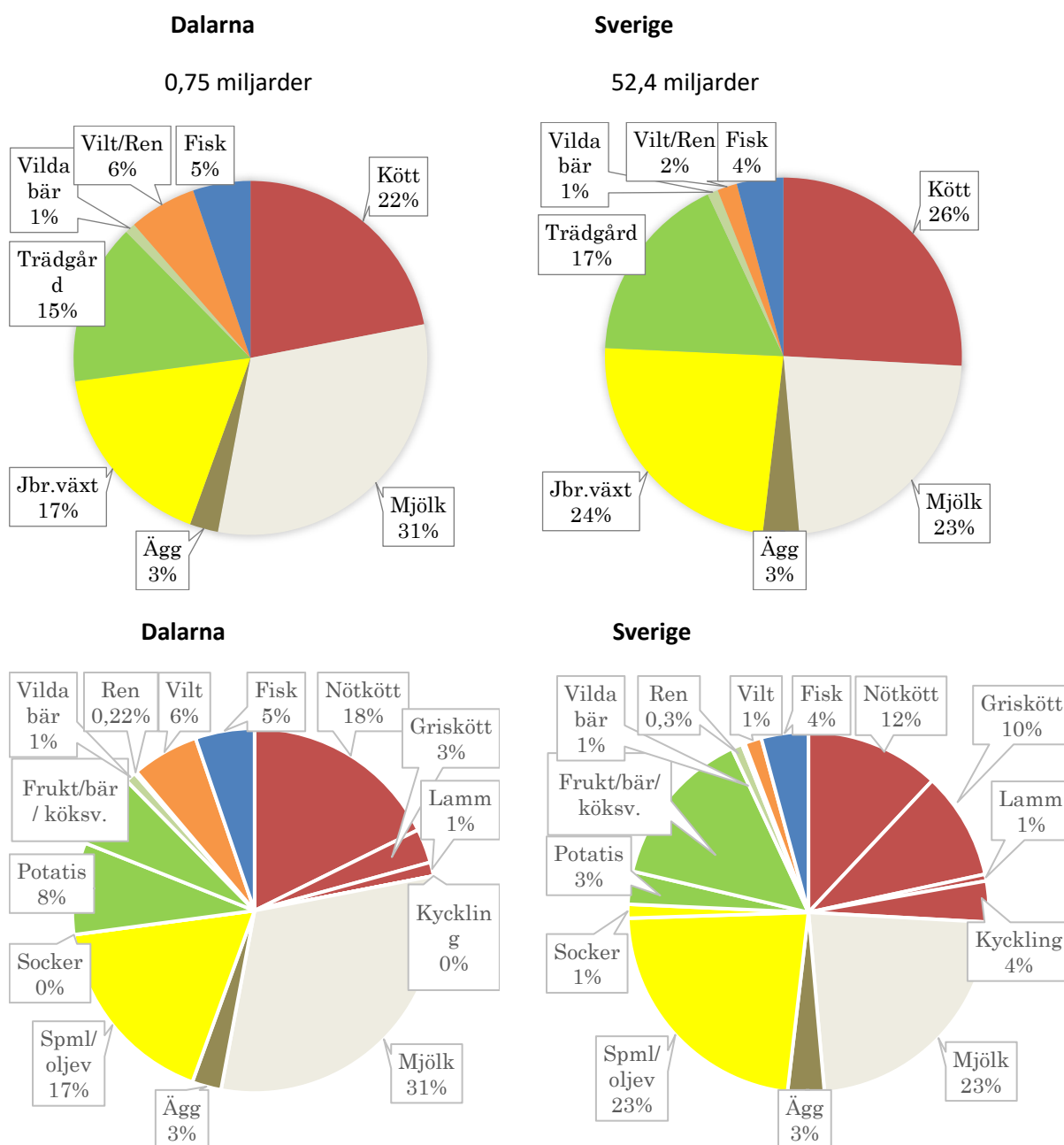
Denna rapport är en uppdatering av en tidigare rapport med samma huvudtitel. Syftet är att beskriva nuläget och utvecklingen av livsmedelsproduktionen i Dalarna på regional och kommunal nivå. Beskrivningen omfattar primärproduktion, förädling och marknad.

Särskild vikt har lagts vid att identifiera värdekedjor och att beskriva beredskapsläget i händelse av kris. Alla data som redovisas avser läget 2021. Det är alltså innan de kraftiga prisökningar som följt av Rysslands invasion av Ukraina.

Metodmässigt har vissa förändringar gjorts mot den tidigare rapporten. Om data för 2021 jämförs med data för 2019 i den tidigare rapporten kan förändringarna i viss mån orsakas av ändrad mätmetod. De beskrivningar som finns i rapporten med utveckling över tiden är dock konsistenta.

Primärproduktion

Primärproduktionen av livsmedel på ett produktionsvärde på 750 miljarder kronor i Dalarnas län. Detta när även vilt, vilda bär och fisk är inräknade. Det motsvarar 1,4 procent av värdet för Sverige som helhet. Allt är då värderat i oförädlad skick. I fisk ingår både odlad och vildfångad fisk.

Figur 1. Branschvis fördelning av producerat råvaruvärde i Dalarna och Sverige 2021.

Värdet av produktionen har ökat över tiden. För tolv år sedan (2009) låg värdet på 500 miljoner kronor i löpande priser. En del av värdeökningen är dock bara ändrat penningvärde genom inflationen. Räknas värdet 2009 om till 2021-års penningvärde motsvarar det 570 miljoner. Det innebär att produktionsvärdet ökat reellt med 31 procent på 12 år. Genomsnittet för åren 2013–2017 är ett produktionsvärde för livsmedelsråvaror på 630 miljoner kronor. Omräknat i 2021-års penningvärde motsvarar det 690 miljoner kronor.

Värdeandelarna för de livsmedelsråvaror som produceras i Dalarna visar länets position. Mjolk och nötkött dominerar. Det är en gräsbasead produktion som passar väl i länet. Läger man till fåren står idisslarna för 50 procent av råvaruvärdet i Dalarna. I Sverige som helhet är idisslarnas andel 35 procent. Potatisen är den viktigaste grödan i Dalarna. Åtta procent av råvaruvärdet kommer från potatisen. Det totala värdet av spannmålen är något högre men då går delar av det beräknade värdet tillbaka i jordbruksproduktionen i form av foder.

Den livsmedelsråvara som produceras på ytor som inte är jordbruksmark är också viktig i Dalarna. 12 procent av livsmedelsråvaran i Dalarna är från ren, vilt, vilda bär och fisk. I Sverige som helhet kommer enbart 7 procent från annat än jordbruksmark och växthus.

De övriga vegetabilieprodukterna har en lägre andel av produktionsvärdet i Dalarna än i Sverige som helhet. Odlingen av grönsaker, frukt och bär är något mindre än genomsnittet i Sverige. Grönsaksodlingarna är i hög grad koncentrerade till Skåne, Blekinge och stockholmsregionen. Spannmål odlas på 31 procent av åkermarken. Det är också lägre än riksgenomsnittet.

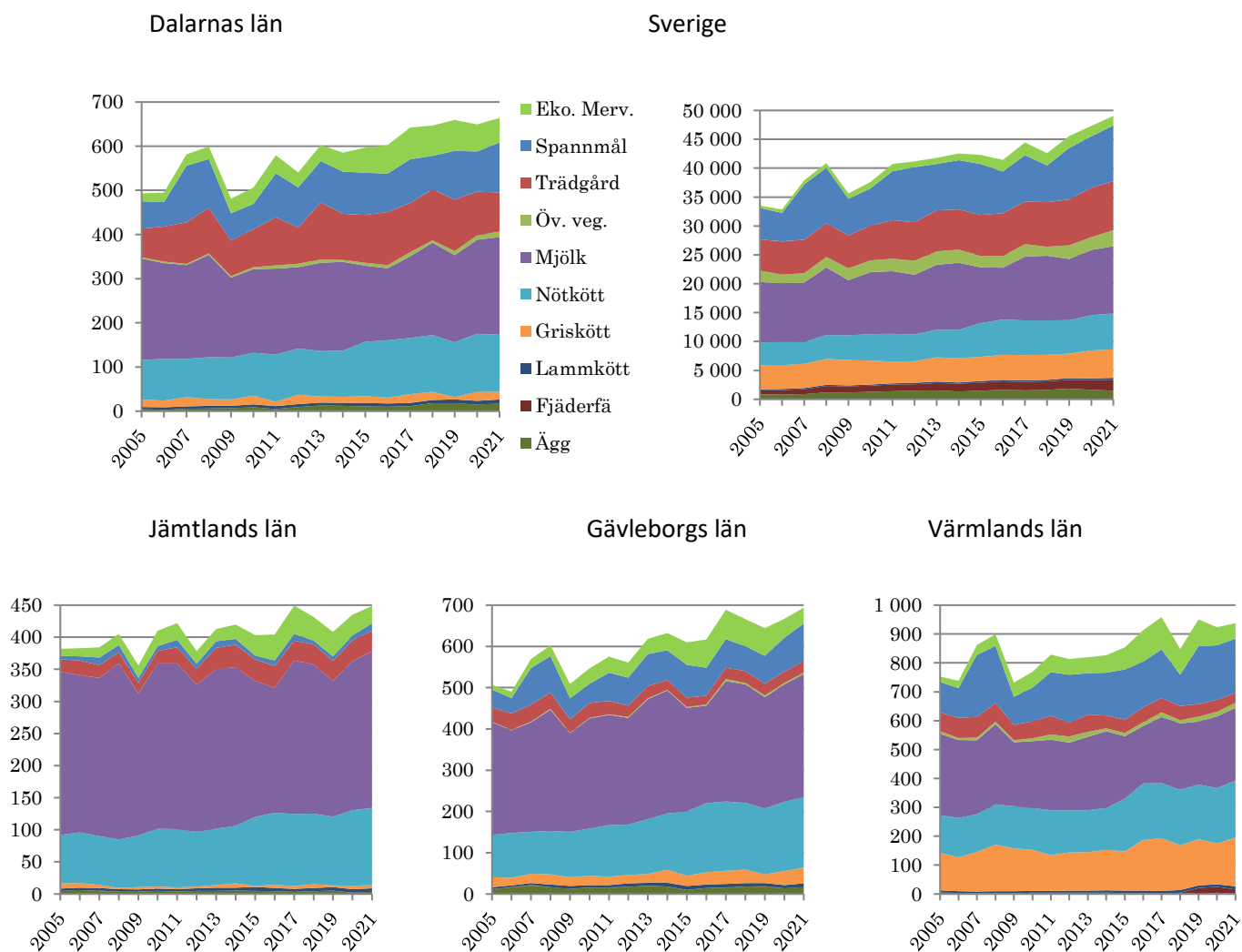
Sett i förhållande till befolkningen är Dalarnas län underrepresenterat gällande primärproduktion av livsmedel. Dalarna har 2,8 procent av Sveriges befolkning men svarar för enbart för 1,4 procent av Sveriges produktion av livsmedelsråvaror. Starkast ställning har kött från vilt där 5,7 procent av den svenska produktionen kommer från Dalarna. Bland jordbruksprodukterna ligger potatisen högst med 4,0 procent följt av lammkött, nötkött och mjolk med 2,9, 2,1 respektive 1,9 procent av den svenska produktionen. Oljevaxter, frukt och grönt, kyckling, gris och ägg har däremot låga andelar.

Jordbruksproduktion och trädgårdsodling

Eftersom dataunderlaget är begränsat är det svårt att få fram jämförelser över tiden och med andra län för hela produktionen av livsmedelsråvaror. Detta är lättare om analysen begränsas till jordbruk och trädgårdsodling.

Diagrammen i figur 2 kommer från de regionala uppföljningarna som LRF har gjort under några år men de är uppdaterade med mer slutliga data för 2021. De visar att jordbruket i Dalarna är relativt likt Sverige som helhet. Den viktigaste skillnaden är att det finns relativt lite kyckling och gris i Dalarna och att mjolk och nötkött i stället är mer utbredda. I länen längre norrut är dock dominansen av mjolk och nötkött betydligt större. Värmland har å andra sidan en omfattande produktion av gris.

Jordbruksproduktionen har haft en ganska snabb real tillväxt i Dalarnas län sedan 2005. Det är det första året som länsvisa produktionsdata har beräknats för. Den reala tillväxt på 35 procent är dock något lägre än för Sverige som helhet. Procentuellt sett står ägg och proteinfodergrödor för den största tillväxten men det är produktionsgrenar som har relativt liten omfattning i Dalarna. I absoluta tal är det i stället spannmålen som ökat mest följt av nötkött och trädgårdsodling. Dessa tre branscher har ökat med 114 miljoner sedan 2005. Mjölken har svängt lite upp och ner men efter en tid med svag minskning har värdet nu vänt uppåt.

Figur 2. Realt produktionsvärde i Dalarnas län 2005–2021 jämfört med Sverige och närliggande län (milj. kr i 2021 års penningvärde).

Det totala mervärdet, i form av den merbetalning som producenten får för de ekologiska produkterna, är förhållandevis högt i Dalarna och det har haft snabb tillväxt de senaste åren. 8,4 procent av produktionsvärdet är ekologiskt mervärde vilket kan jämföras med 3,4 procent för Sverige som helhet. Observera att detta bara är mervärdet och att de

ekologiska produkterna totalt sett står för en betydligt högre andel av produktionsvärdet. EU-ersättningen för ekologisk produktion ingår inte.

I Dalarna är 38 procent av mjölkorna och 28 procent av åkermarken ekologisk. Detta kan jämföras med 19 respektive 17 procent för Sverige som helhet. Den största tillväxten för mervärdet av ekologisk produktion i Dalarna ligger dock på trädgårdsodlingen och där är data mycket osäkra.

Utvecklingen av produktionsvärdet är intressant eftersom den visar hur mycket pengar som näringen genererar. Det är därmed ett bra mått på betydelsen för regionen och för möjligheten att ge människor en försörjning. Det kan dock vara svårt att tolka vad som ligger bakom utvecklingen eftersom förändringen av värde både kan bero på ändrat pris och på ändrad volym.

Räknat i volym har äggen haft störst tillväxt. Volymen har nästan tredubblats sedan 2005. Produktionen av spannmål, oljeväxter, proteingrödor och lammkött har också ökat. Oljeväxterna har nästan fördubblats medan spannmål enbart ökat med några procent. Mjolk, gris och nötkött har minskat i volym sedan 2005. För mjölken är det en minskning med 24 procent. Gris och nötkött har minskat med 17 respektive 9 procent men där är dataunderlaget osäkert. Priserna har ökat Realt sedan 2005 för samtliga produkter som redovisas i tabell 1. Värdeökningen är alltså till stor del en effekt av högre pris.

Tabell 1. Producerad volym av några jordbruksprodukter i Dalarna

	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Spannmål	59	41	56	50	60	68	70	68	76	39	78	64	62
Oljeväxt	0,9	1,0	1,3	1,3	1,4	0,8	0,8	1,3	2,2	1,1	1,1	1,4	1,7
Potatis	19	22	29	21	29	24	23	24	23	22	25	24	23
Proteingr.	0,9	0,6	1,0	0,8	0,9	1,2	1,9	1,5	1,1	0,8	2,4	2,1	1,3
Mjolk	69	50	51	51	51	51	52	52	47	52	50	52	53
Nötkött	3,1	2,9	3,1	2,8	2,7	2,8	2,8	2,8	2,8	3,0	3,0	3,0	2,8
Griskött	1,1	1,3	0,7	1,3	0,8	0,8	0,8	0,7	1,1	1,1	(0,3)	1,1	(0,9)
Får, getter	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1
Fjäderfä	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ägg	0,5	0,6	0,3	0,6	0,9	0,9	0,8	0,7	0,9	1,3	1,3	1,2	1,3

Åkermarken och dess användning

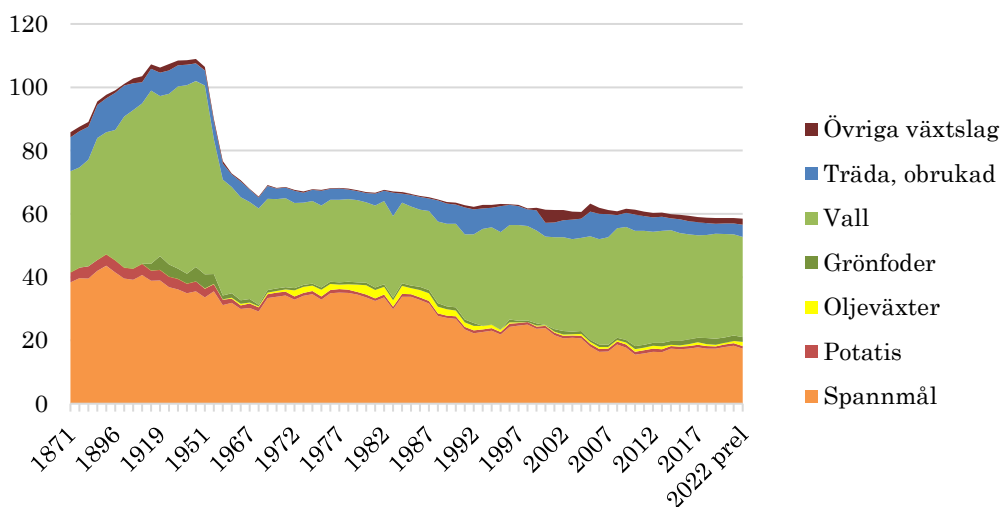
Ett annat sätt att beskriva utvecklingen i Dalarna är att titta på åkermarken och dess användning. Det framgår då att odlingen ökade kraftigt under slutet av 1800-talet och

under början av 1900-talet. Toppen nåddes 1944 med 109 000 hektar åker. Därefter har arealen nästan halverats till dagens 58 000 hektar.

Odlingen har hela tiden dominerats av vall och spannmål men det har även odlats mycket potatis. Fram till mitten 1900-talet odlades över tretusen hektar potatis i länet. Det motsvarade troligen det lokala behovet. Nu ligger odlingen kring 800 hektar. Odlingen av spannmål var som störst kring förra sekelskiftet. Då odlades runt 40 000 hektar spannmål. Det fanns också stora arealer med vall men skördarna var låga.

Spannmålets verkliga storhetstid i Dalarna var från slutet av 60-talet och fram till 1990-års jordbrukspolitiska reform. Under denna period gynnades spannmål i prisförhandlingarna eftersom man hellre ville ha överskotten i form av spannmål än som animalieprodukter. Hälften av åkermarken i Dalarna användes då till spannmål. På senare tid är det i stället vallen som gynnats i stödsystemen och odlingen av spannmål har nästan halverats. Idag används nästan 60 procent av åkern i vall och grönfoder, 30 procent används till spannmål och den återstående delen domineras av träda. Oljeväxterna går dock mot trenden genom att odlingen har ökat kraftigt de senaste åren. Odlingen har ökat från 482 hektar 2019 till 1 286 hektar 2022 enligt preliminära data. Odlingen av proteinfoder har också ökat de senaste åren.

Trädgårdsväxterna ska inte underskattas. Räknat i hektar är det försumbart litet men räknat i produktionsvärde och inkomst har de stor betydelse.

Figur 3. Åkermarkens användning i Dalarnas län 1871 – 2022, 1 000 ha

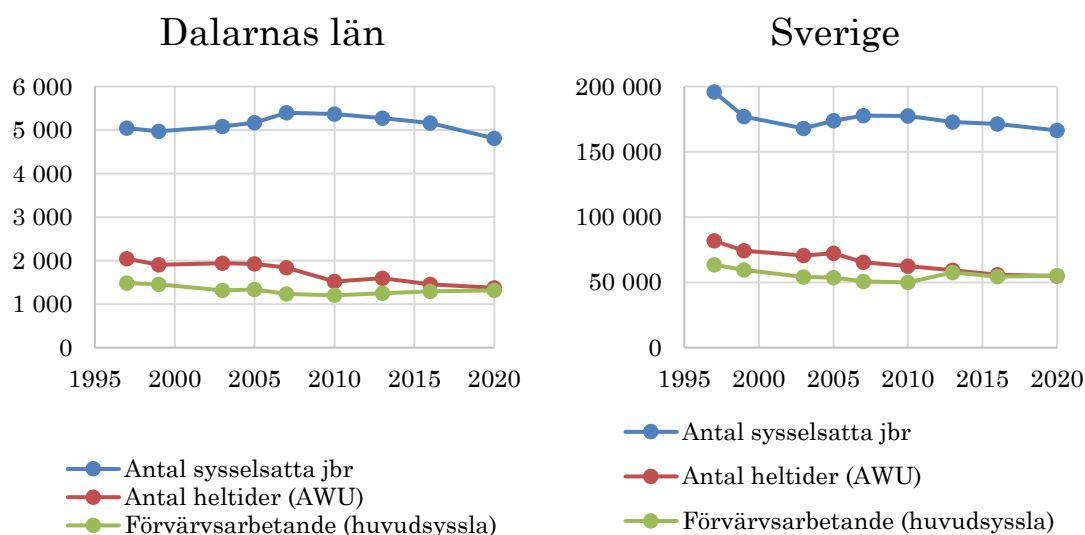
En slutsats som kan dras av den historiska utvecklingen är att det är stor skillnad mellan vad som går att odla och vad som vid varje given tidpunkt är lönsamt att odla. De regionala stöden i den nuvarande jordbrukspolitiken gynnar vallbaserad produktion och då faller annan produktion bort i de områden som berörs. Dalarnas län är ett typexempel på det.

Arbetsstillfällena i primärproduktionen

Nästan femtusen personer arbetar i jordbruket i Dalarnas län. Många har dock även annan sysselsättning så om arbetsinsatsen räknas om till heltidsarbeten minskar antalet till 1 400 arbetsstillfällen på heltid. Uppgifterna kommer från jordbruksstatistiken och avser jordbruk och trädgårdsodling. Det tillkommer därför ytterligare några arbetsstillfällen inom renskötsel, fiskodling, jakt och plockning av vilda bär. Statistiken tas fram vart tredje år så det finns inga senare uppgifter än för 2020.

SCB tar också fram arbetsmarknadsstatistik. De kodar alla förvärvsarbetande personer efter deras huvudsakliga syssla. Med detta sätt att räkna var det 1 300 personer som hade sin huvudsyssla i jordbruket och 20 personer i fiske och vattenbruk år 2020. Trettio procent av personerna med jordbruk som huvudsyssla var kvinnor. Inom fiske och vattenbruk var det enbart en kvinna.

I vissa sammanhang visas sysselsättningen i form av antal anställda. Det blir starkt missvisande för jordbruket. De flesta jordbruksföretagen drivs som enskilda firmor. Brukarfamiljen är då inte anställda utan egna företagare. De kommer inte med i statistiken om sysselsättning mäts som antal anställda. Motsvarande problem finns även i andra branscher men det blir inte lika påtagligt eftersom även mindre företag ofta drivs som aktiebolag. I ett aktiebolag räknas ägaren som anställd av sitt eget bolag och ingår därmed i statistiken. En viktig orsak till att enskilda firmor är överrepresenterade i jordbruket är att jordförvärvslagen starkt begränsar möjligheterna att lägga en jordbruksfastighet i ett aktiebolag. I de fall jordbruksproduktion bedrivs i form av aktiebolag är det vanligtvis enbart driften som ligger där. Sen finns det även en enskild firma som äger fastigheten och arrenderar ut den till det egna aktiebolaget.

Figur 4. Antal arbetsstillfällen i jordbruket 1997–2020.

Antalet sysselsatta i jordbruket har svängt lite upp och ner de senaste 25 åren. Den långsiktiga trenden är att antalet personer minskar men mellan åren 1999 och 2007 ökade antalet sysselsatta i jordbruket. Ökningen speglades dock inte i antalet utförda arbetstimmar. Det var i stället fler personer som var och en jobbade mindre tid. När arbetstiden räknas om till heltider är trenden tydligt nedåtgående. Det gäller både i Dalarna och i Sverige som helhet.

Antalet personer som har jordbruket som huvudsyssla har också minskat över tiden. Det döljs dock lite i figur 4 eftersom definitionerna på de olika branscherna ändrades 2013. Ändringen gav ett hack uppåt i kurvan genom att något fler personer klassades med jordbruk som huvudsyssla än med den tidigare definitionen. På riksnivå är hacket tydligt men i Dalarna är det knappt synligt. I Dalarna syns i stället något som kan vara ett trendbrott. Antalet personer med jordbruk som huvudsaklig syssla har fortsatt att öka även efter hacket 2013. Sverige som helhet har inte riktigt samma utveckling men även där syn en svag ökning mellan 2016 och 2020. Det är oklart hur antalet personer med jordbruk som huvudsyssla kan öka i SCB:s statistik samtidigt som Jordbruksverkets data indikerar att det är färre personer sysselsatta i jordbruket och att det läggs allt färre timmar på arbete i jordbruket.

Jordbruket står för en något lägre andel av sysselsättningen i Dalarna än i Sverige som helhet. I Sverige som helhet har 1,1 procent av de förvärvsarbetande sin huvudsyssla i jordbruket medan enbart 0,99 procent har det i Dalarna.

Antalet kvinnor som var sysselsatta i jordbruket ökade fram till 2013 men sjönk sedan något 2016. 1999 var 1 800 kvinnor sysselsatta i jordbruket i Dalarna. 2013 var antalet uppe i 2 400 men sen sjönk det till 2 100 sysselsatta kvinnor 2020. Andelsmässigt var 36 procent av de sysselsatt kvinnor 1999. 2013 var andelen uppe i 46 procent, sjönk sedan till 42 procent 2016 för att åter öka till 44 procent 2020.

Kvinnorna är främst representerade som make/sambo till företagaren I den gruppen är 79 procent kvinnor. Bland företagarna är enbart 20 procent kvinnor. När det gäller personer med fast anställning inom jordbruket är 32 procent kvinnor. Kvinnorna har också något lägre genomsnittlig arbetstid i jordbruket än männen.

Stor andel ekologisk produktion

Den ekologiska produktionen har stor betydelse i Dalarna. 31 procent av jordbruksmarken drivs ekologiskt. Det är långt över riksgenomsnittet som ligger på 20 procent. Siffrorna avser både åker och betesmark och gäller både mark som är omställd och den som är under omställning. Ser man i stället på det som är färdigomställt och levererar ekologiska produkter så är 38 procent av mjölkorna och 28 procent av åkermarken ekologisk i Dalarna. Detta kan jämföras med 19 respektive 17 procent för Sverige som helhet.

Den ekologiska produktionen skiljer sig från övrig produktion genom att man avstår från att använda kemiska bekämpningsmedel och mineralgödsel för att höja avkastningen. I stället för de inköpta produktionsmedlen används mer mark och mer arbetskraft till att

producera samma volym. Arbetsinsatsen är även högre räknat per hektar eller per djur. Priset för produkterna är också högre eftersom många konsumenter är villiga att betala extra just för att produkterna är ekologiska. Mervärdet för att produkterna är ekologiska har beräknats till 56 miljoner kronor i Dalarna 2021. EU-ersättningen för ekologisk produktion är inte inräknad i mervärdet.

Djur och mark som en del i ekosystemet

Det finns i grunden starka kopplingar mellan djurhållning och markanvändningen. Djuren behöver foder, grödorna behöver växtnäring från gödseln och de naturliga betesmarkerna behöver betas för att den biologiska mångfalden ska bevaras.

Ängs- och betesmarkerna tillhör våra allra mest artrika marker och de är hem för hundratals växter, svampar, insekter och andra djur. En betad hage kan innehålla så mycket som 40 olika arter per kvadratmeter. Den stora artrikedomen gör att naturbetesmarkerna har kallats Sveriges "regnskog". Idag finns det 464 000 hektar naturbetesmarker och slåtterängar i Sverige varav 10 500 hektar (2,3 procent) finns i Dalarna.

I Dalarna består djurhållningen främst av idisslare. Eftersom idisslarna till stor del äter gräs blir kopplingen till lokalt foder stark. Den del av gräset som djuren äter genom bete måste vara lokalt och ensilaget som de äter övrig tid är så pass dyrt att transportera att även det i huvudsak är lokalt. Produktionen sker till stor del på marker där det är svårt att bedriva lantbruk utan djur. Produktionen av kött från nötkreatur och lamm konkurrerar därför inte med annan matproduktion på det sätt som ofta beskrivs när kostens miljöeffekter diskuteras.

De naturliga betesmarkerna kan inte odlas. Enda möjligheten att producera mat på dessa marker är genom idisslare som kan tillgodogöra sig näringen i gräs. Vi människor klara inte det. Åkrarna där vinterfodret produceras skulle eventuellt kunna användas till annat men ofta är de små vilket omöjliggör stordrift med rationella maskiner. Spannmålsskördarna är också lägre än skördarna på slätternas lerjordar. Med nuvarande priser på spannmål och andra vegetabilier är därför alternativet oftast plantering med skog snarare än odling av grödor för humankonsumtion.

En stor del av jordbruksmarken i Dalarna har stora värden för landskapsbilden och för den biologiska mångfalden. Marken ger oss flera ekosystemtjänster vi inte klarar oss utan. Det småbrutna landskapet är dessutom vackert och spelar en avgörande roll för Sveriges attraktivitet som turistland. Det har också en viktig betydelse för Dalarna som varumärke vid marknadsföring och försäljning av livsmedel i övriga delar av Sverige och vid export till konsumenter i andra länder.

Höns, kyckling och gris har inte samma naturliga koppling till den lokala odlingen som idisslarna. De enkelmagade djuren äter i huvudsak spannmål och olika former av proteinfoder. Dessa fodermedel är förhållandevis billiga att transportera. I Dalarna finns dock både odling av spannmål och lokala anläggningar för foderberedning. Även dessa djur ingår därför till stor del i ett lokalt kretslopp.

Den höga andelen ekologisk produktion förstärker kopplingarna mellan odling och djur. Kretsloppet är en grundtanke i den ekologiska produktionen och därför ställs det krav på att kretsloppen är slutna. En stor del av fodret ska komma från den egna gården och det är inte tillåtet att täcka växternas näringsbehov med mineralgödsel.

Sammantaget används 80 procent av åkermarken i Dalarnas län till att producera foder i form av vallfoder, grönfoder, foderspannmål, foderärter och åkerbönor. En stor del av växtnäringen till odlingen kommer från djuren via stallgödseln. Enligt statistik från SCB kommer 74 procent av tillfört kalium, 58 procent av tillförd fosfor och 20 procent av det tillförda kvävet från stallgödseln. Med en jämnare fördelning av stallgödseln skulle säkerligen hela behovet av fosfor och kalium kunnat tillgodoses med stallgödsel. Av olika skäl blir det ofta så att vissa marker får mer än det egentliga behovet och i stället används mineralgödsel för att täcka behovet på andra ställen. Utvecklingen har dock gått mot högre andel inköpt mineralgödsel. Siffrorna ovan avser säsongen 2018/19. I mätningen för säsongen 2015/2016 var andelen näring från stallgödsel högre för samtliga näringsämnen.

Livsmedelsförädling

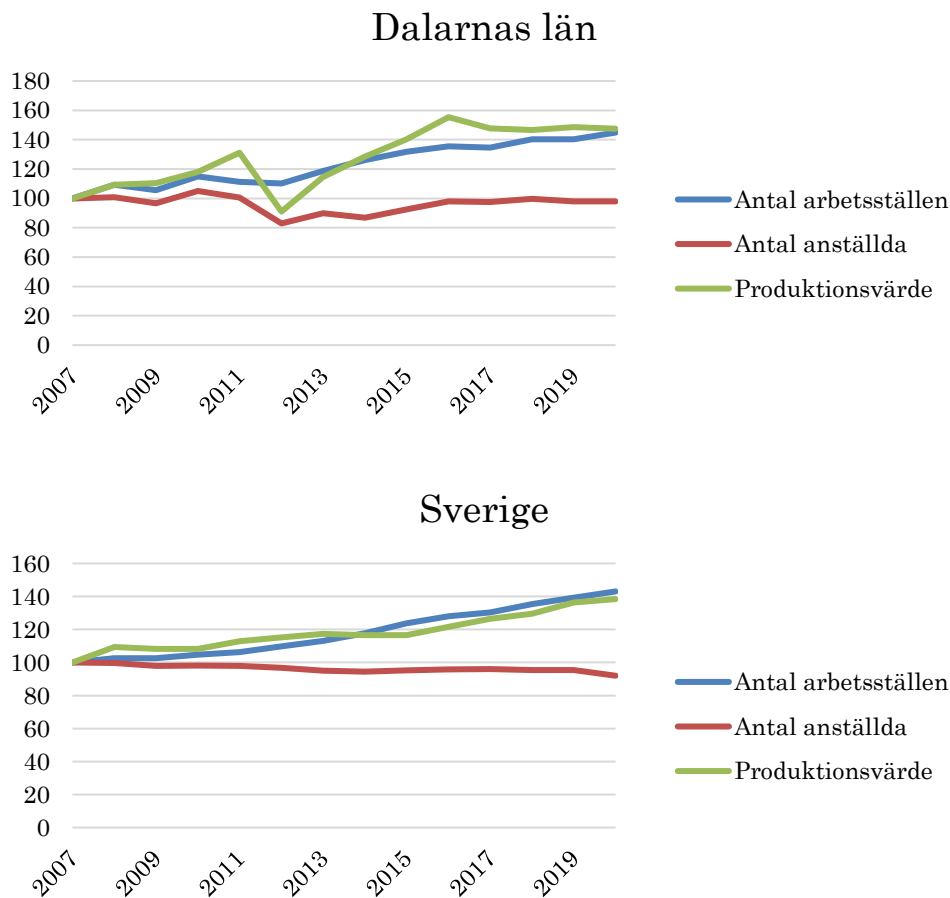
Dalarna har en representation av förädlingsföretag som på aggregerad nivå ligger relativt nära genomsnittet för Sverige. Enligt SCB:s regionala näringslivsstatistik fanns 155 arbetsställen i livsmedelsindustrin i Dalarna 2020. Detta är 2,9 procent av alla i Sverige. Dessa livsmedelsindustrier sysselsatte 1 200 personer och omsatte 3,7 miljarder kronor. Antalet arbetsställen var något fler än vad som var proportionerligt mot befolkningen men den ekonomiska aktiviteten i livsmedelsföretagen mätt som antal anställda och omsättning var något lägre än riksgenomsnittet räknat i förhållande till befolkningen.

Gävleborg och Värmland är relativt jämförbara med Dalarna räknat i befolkningsstorlek. Jämtland är hälften så stort räknat i befolkning vilket innebär att uppgifterna om förädlingsindustri i Jämtland behöver fördubblas om de ska vara jämförbara med Dalarna. Jämtland sticker då ut med ett stort antal arbetsställen men Dalarna har en betydligt högre ekonomisk aktivitet i sina förädlingsföretag. Värmland är i nivå med Dalarna men Jämtland och Gävleborg ligger långt under i termer av antal anställda, produktionsvärde och förädlingsvärde i förhållande till folkmängden.

Tabell 2. Livsmedelsindustri i Dalarna och några angränsande län, 2020

	Dalarna	Sverige	Andel	Jämtland	Gävle- borg	Värmland
Antal arbetsställen	155	5 296	2,9 %	151	147	131
Antal anställda	1 239	48 717	2,5 %	406	423	1 120
Produktionsvärde, mnkr	3 734	184 000	2,0 %	839	870	4 074
Förädlingsvärde, mnkr	1 376	47 551	2,9 %	219	265	1 015
Befolkning (1 000 pers.)	288	10 452	2,8 %	132	288	283

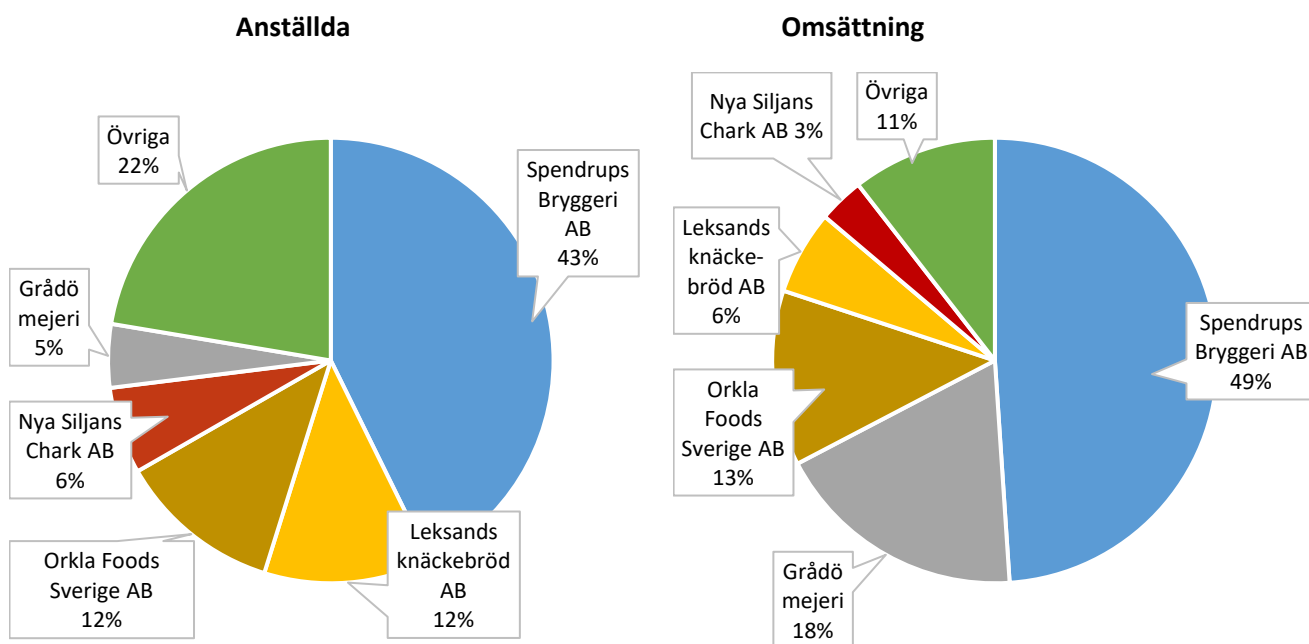
Utvecklingen har också varit god för livsmedelsindustrin i Dalarna. De senaste 13 åren har såväl antalet arbetsställe och antalet anställda som produktionsvärdet ökat snabbare i Dalarna än i Sverige som helhet. Det är lite unikt eftersom det i andra sammanhang ofta är storstadsregionerna som har högst tillväxt.

Figur 5. Utvecklingen för livsmedelsindustrin i Dalarna och Sverige.

2012 är det ett tydligt hack i en annars positiv utveckling. Både antalet anställda och produktionsvärdet sjönk markant men har sedan stigit igen.

Vid en närmare granskning av de förädlingsföretag som finns i Dalarna idag framgår det att Spendrups Bryggeri är giganten i länet. De har 575 anställda i bryggeriet i Grängesberg och omsätter 2 miljarder där. Spendrups står därmed nästan för halva den ekonomiska aktiviteten i förädlingsindustrin i Dalarna. Omsättningen är dock osäker eftersom det inte har gått att särredovisa omsättningen i Grängesberg från övriga delar i företaget. Omsättningen har beräknats genom att proportionera den totala omsättningen mot antalet anställda.

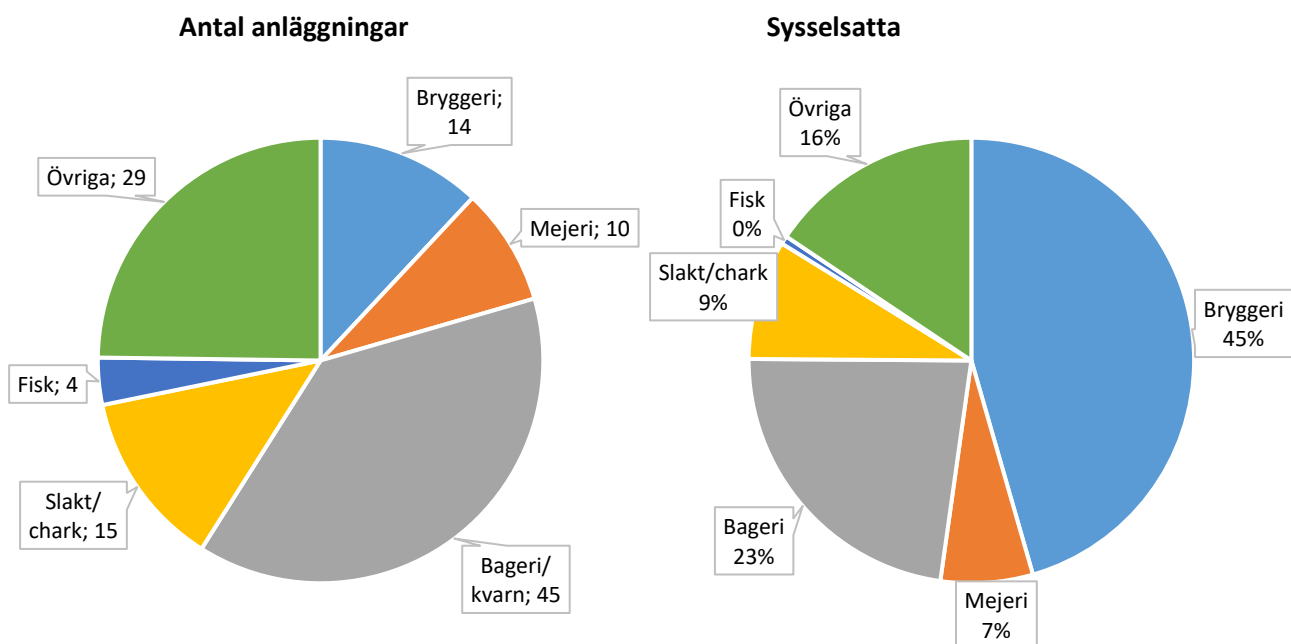

Figur 6. De fem största livsmedelsförädlingsföretagens betydelse i Dalarna

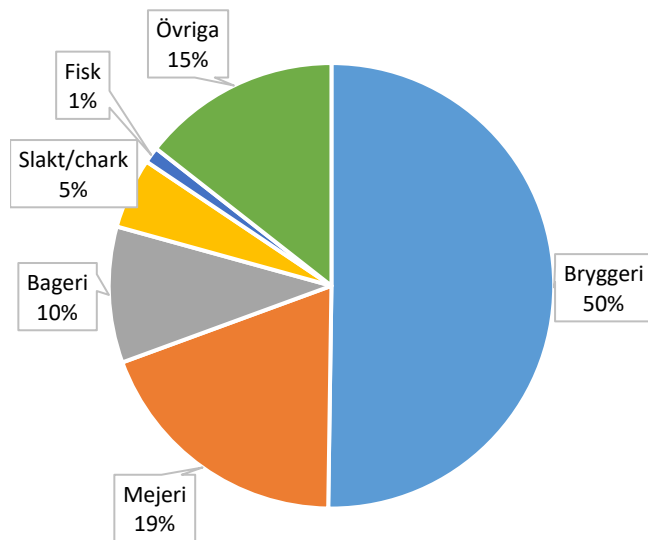
Leksands knäckebröd, Orkla foods, Nya Siljans Chark och Grådö mejeri är också stora aktörer i Dalarna både avseende antal anställda och omsättning. De 140 kvarvarande företagen står för knappt en fjärdedel av antalet anställda och knappt en tiondel av omsättningen i förädlingsledet. De mindre företagen tenderar alltså att ha en mer arbetsintensiv produktion än de största.

En reflektion kring förädlingsindustrierna är att tre av de största produktionsanläggningarna i Dalarna ägs och kontrolleras av företag med huvudkontoret utanför länet. Anläggningarna som ägs av Spendrups, Orkla foods och Falköpingsmejeri (Grådö) står för 60 procent av arbetstillfällena och 80 procent av produktionsvärdet i livsmedelsindustrin. Sannolikt är produktionen mer lätttrölig till och från anläggningarna i Dalarna för dessa företag än för de företag som har basen i länet. Företag med många produktionsanläggningar optimerar hela sin verksamhet och kan då snabbt flytta produktionsvolymerna från en anläggning till en annan.

När förädlingsledet grupperas efter bransch i stället för storlek framkommer även en bild där stora delar av förädlingsindustrin i Dalarna saknar koppling till den lokala råvaran. Bryggerierna och bagerierna är viktiga i Dalarna. De står två tredjedelar av omsättningen och sysselsättning i förädlingsindustrin. Kopplingen till den lokala råvaran är dock svag eftersom de till mycket stor del köper mjöl och spannmål utanför länet. Leksands knäckebröd ab har dock en egen kvarn och ett antal kontrakterade odlare i länet.

Figur 7. Antal anläggningar och sysselsatta i förädlingsindustrin 2021.

Figur 8. Omsättning i förädlingsindustrin i Dalarna 2021, milj. kr.

Mejerier och slakterier har en starkare koppling till den lokala primärproduktionen. Industrikapaciteten är dock betydligt högre än primärproduktionen av mjölk och slaktdjur i Dalarna. Även dessa företag är därför beroende av råvara utanför länet. Vid en uppskattning av andelen lokal råvara framgår det att högst en femtedel av

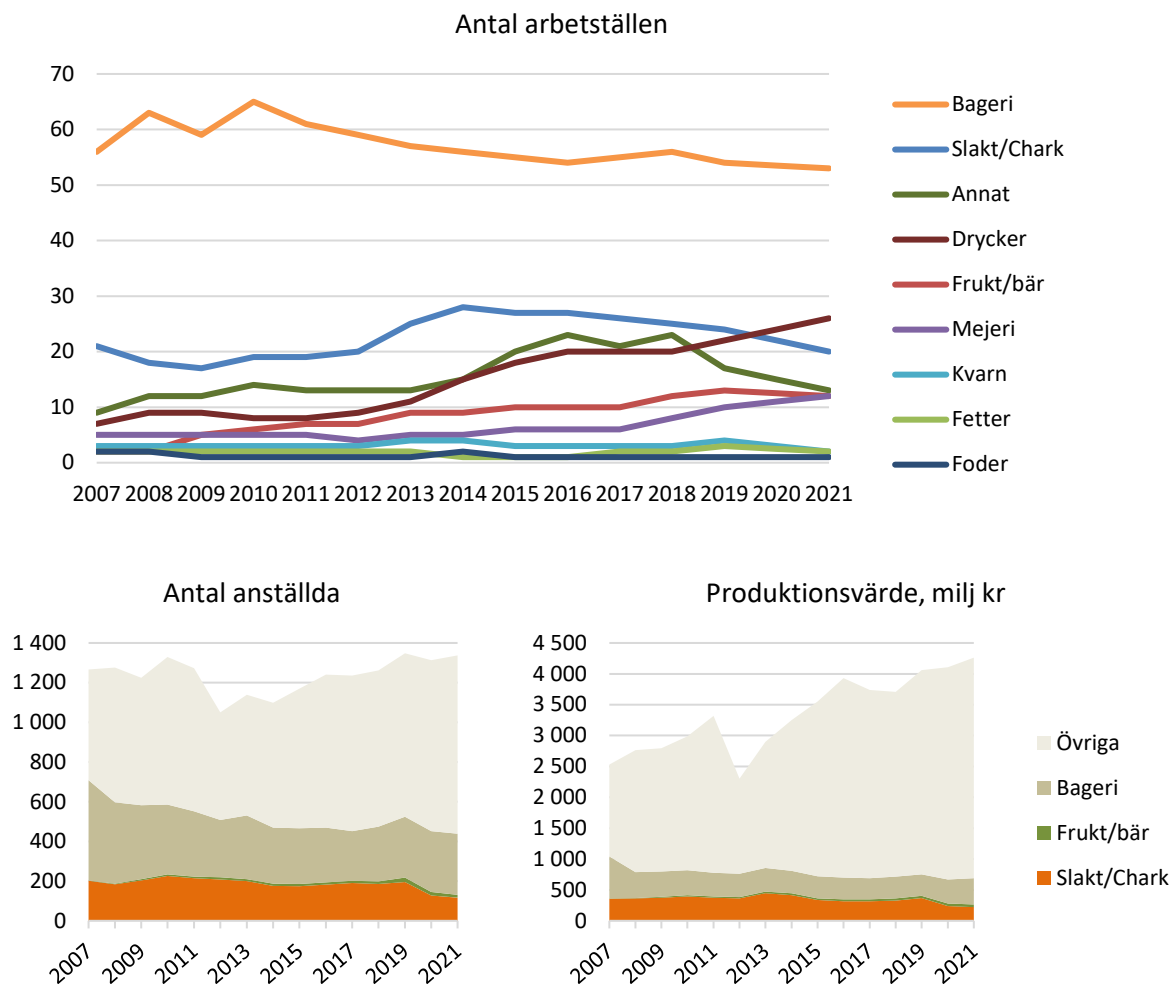
arbetstillfällena och omsättningen i livsmedelsindustrin i Dalarna hade koppling till den lokala råvaran 2021.

I figur 7 redovisas 117 anläggningar med livsmedelsförädling. Det är drygt 38 färre än vad som angavs i tabell 2. En skillnad är att uppgifterna avser olika år men den stora skillnaden beror på att uppgiften i figur 7 är rensad från företag som är registrerade men som saknar verksamhet. Vissa av dessa är så nystartade att de ännu inte hunnit få i gång verksamheten men flertalet är verksamheter som ligger vilande. I båda fallen redovisas de företag som anger förädling av livsmedel som huvudsaklig verksamhet. I figur 7 och 8 har dock fyra företag med förädling av fisk lagts till trots att de har förädlingen som sekundär verksamhet. För dessa företag är sysselsättning och omsättning är en uppskattad andel av företagets totala verksamhet.

De senaste åren har det varit en kraftig ökning av antalet företag som förädlar frukt och bär, som tillverkar drycker och som har "annan verksamhet" vilket ofta innebär att de har produkter av sammansatt karaktär till exempel färdigmat eller halvfabrikat.

I figur 9 redovisas även utvecklingen för antalet anställda och för produktionsvärdet branschvis mellan 2007 och 2021. Fram till 2018 är data från SCB. Där är det enbart slakt/chark, frukt/bär och bageri som har gått att särskilja. Övriga ligger som tillsammans eftersom SCB på grund av sekretess inte lämnar ut uppgifter om det är för få företag i en grupp eller om något företag är för dominerande i gruppen. Slakt och chark har ungefär oförändrad storlek i termer av omsättning och antal anställda medan bagerisektorn har minskat både i omsättning och anställda. Den stora tillväxten finns sannolikt inom bryggeri och då främst hos Spendrups. Det har dock inte gått att få fram uppgifter om hur mycket som ligger där.

Åren 2019 till 2021 bygger på egna beräkningar baserade på data från SCB:s företagsregister och från "allabolag.se". Uppgifterna är därför inte helt jämförbara över tid även om beräkningen eftersträvar att vara gjord på samma sätt. En viktig förändring 2020 är att slakt och chark minskade både i antal sysselsatta och i produktionsvärde. Huvudorsaken är att Siljan chark gick i konkurs och att verksamheten som återuppstod i Nya Siljan chark inte är fullt lika omfattande som den tidigare. Det är också värt att notera att det kommit till flera nya företag inom drycker och inom mejeriproduktion.

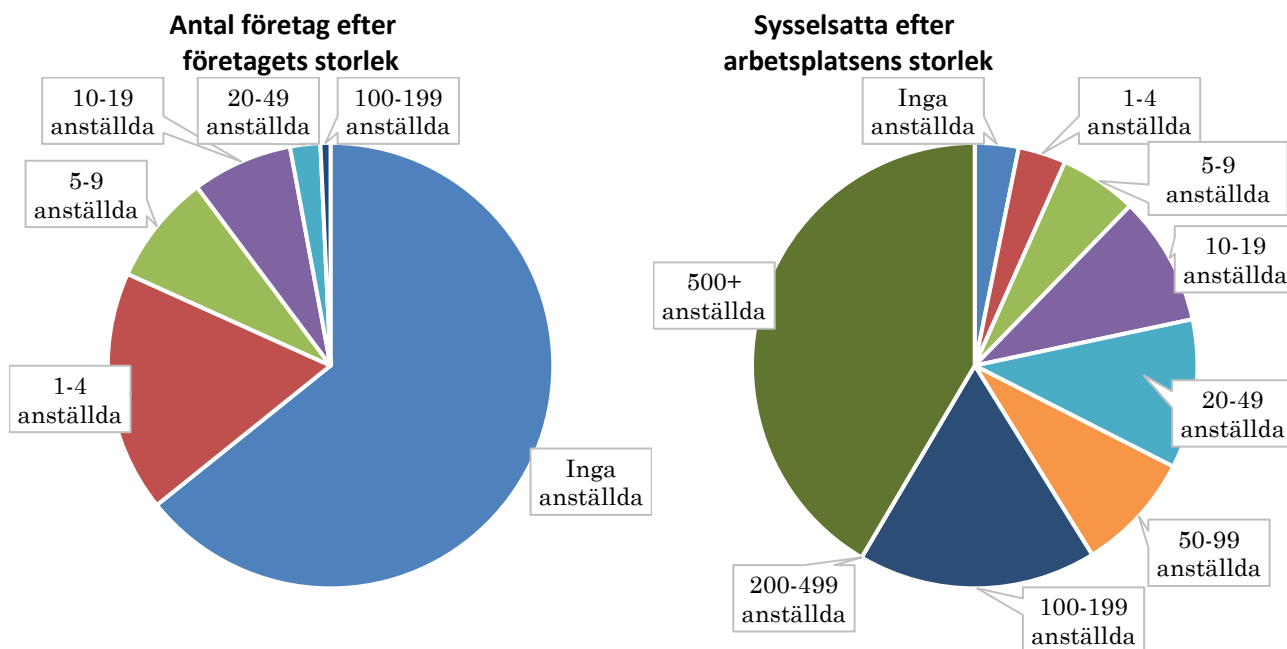

Figur 9. Utvecklingen för livsmedelsindustrin i Dalarna branschvis.

Ett annat sätt att beskriva förädlingsindustrin i länet är efter företagens storlek. 90 procent (123 företag) klassas då som mikroföretag (upp till 9 anställda), 13 st. är små (10–49 anställda), 2 st. är medelstora (50–249 anställda) och inget är stort (mer än 250 anställda). När företagsbegreppet används försvinner dock de företag som har huvudkontoret utanför länet. Räknas i stället produktionsanläggningarna tillkommer Spendrups anläggning i Grängesberg, Orkla foods fabrik i Vansbro och Grådö mejeri i Hedemora. Dessutom blir Siljan chark uppdelat i två anläggningar, slakteriet i Vikarbyn och Charkfabriken i Mora. För de mindre företagen blir det oftast ingen skillnad om man räknar antal företag eller antal anläggningar eftersom de oftast bara har en anläggning.

Om varje anläggning betraktas som ett företag framgår det att mikroföretagen står för 15 procent av arbetstillfällena, de små företagen för 20 procent, de medelstora för 28 procent och det stora (Spendrups) för 39 procent. Beräkningen avser då inte enbart de

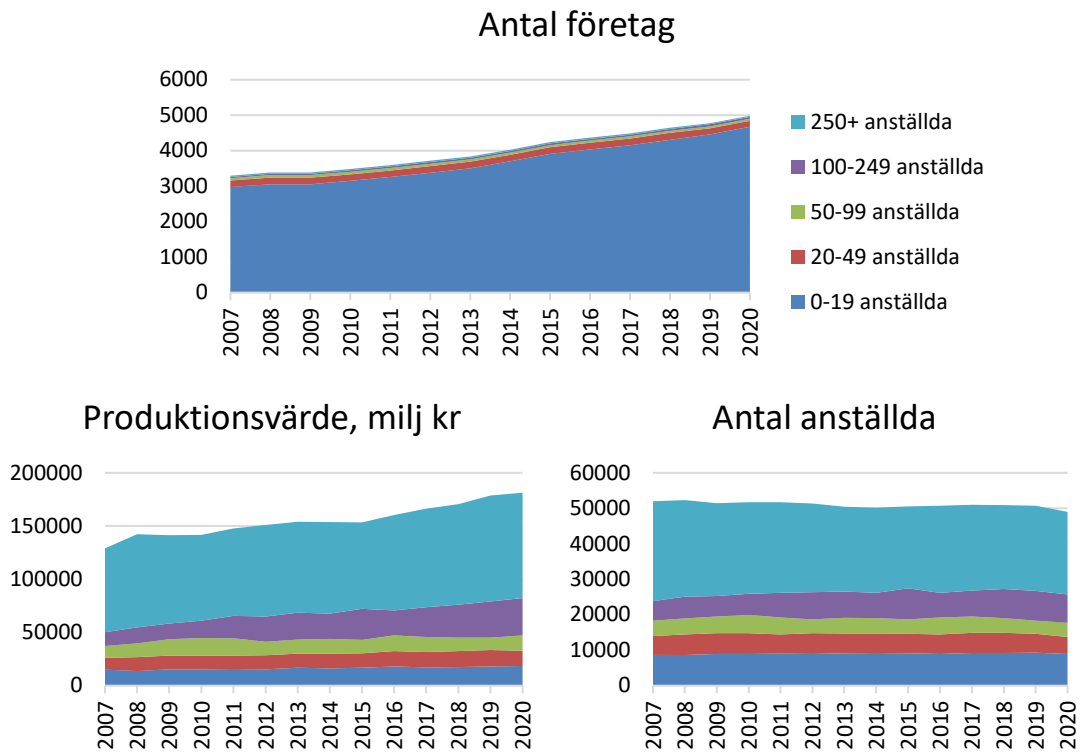
anställda utan även de som arbetar i små företag utan anställd personal. Antagandet är att dessa företag i genomsnitt sysselsätter en person på halvtid.

Figur 10. Antal företag och sysselsatta efter företagens/arbetsplatsens storlek

Utvecklingen över tid för förädlingsföretag med olika storlek har inte gått att få fram för Dalarna. För Sverige som helhet finns dock data som visar att den stora tillväxten av antal företag finns på de små företagen. Antalet anställda har däremot ökat mest för företag i storleken 100 till 249 anställda. De största företagen (mer än 250 anställda) har kraftigt ökande produktion räknat i värde men de minskar antalet anställda.

Statistiken är svår att tolka. En komplikation är att företagen byter grupp när de expanderar. Ett litet företag som växer framstår i statistiken som att det fallit bort ett litet företag och att det i stället startats ett nytt större. Tillväxten tillfaller alltså inte de storleksgrupp som genererat tillväxten utan den grupp som företaget hamnar i efter tillväxten. Ett annat fenomen är att de större företagen köper upp mindre företag vilket också ger effekten att det blir tillväxt för stora företag men nedgång för de mindre som blir uppköpta. Med detta sagt kan man dra slutsatsen att den mesta växtkraften finns i de små företagen. Det torde inte bara gälla i Sverige utan även i Dalarna.

Figur 11. Antal företag med mera i Sverige efter företagens storlek

Marknad

Livsmedlen går i en kedja som går från jord till bord. Primärledet producerar råvarorna, förädlingsledet förädlar och förpackar, grossistledet distribuerar produkterna till butiker, restauranger och storkök. Konsumenten möter inte maten förrän den ligger på hyllan i butiken eller färdigt tillagad på tallriken. En stor del av den mat som konsumeras passerar genom hela kedjan men det finns även vissa genvägar där konsumenten köper direkt från producenten eller där förädlingsledet levererar direkt till butik och restaurang.

Grovt förenklat kan livsmedelskedjan delas i två delar som ett storskaligt system och ett småskaligt. I det storskaliga systemet utnyttjas skalfördelar och specialisering för att få ner kostnaderna. Det innebär å andra sidan många långa transporter. I det småskaliga systemet handlar det mer om att varje företag utnyttjar sina egna förutsättningar och hittar en egen väg till konsumenterna. Det småskaliga systemet får därmed en starkare lokal koppling.

Det är ofta svårt för ett företag att ta steget från det småskaliga till det storskaliga systemet. Det småskaliga systemet kan bara hantera små volymer. Konceptet bygger också ofta på en stark lokal prägel i form av att råvaran kommer från en viss gård eller att produkten har förädlats i en viss anläggning. I det storskaliga systemet krävs stora volymer och hög leveranssäkerhet. Det uppnås lättast om såväl råvaran som produktionsanläggningen är utbytbar. Minimivolymer för att komma in i det storskaliga systemet är ofta betydligt högre än maxvolymen som kan avsättas i det småskaliga systemet. Produkterna säljs oftast under ett varumärke med svag koppling till var produktionen har skett och var råvarorna kommer ifrån. Sverige används ibland som geografisk angivelse. De kan också framgå var förädlingsanläggningen ligger och att råvaran köps lokalt men då är området som anses vara lokalt oftast betydligt större än ett län.

Spendrup och Orkla foods är exempel på företag som arbetar i det storskaliga systemet. De har en av sina produktionsanläggningar i Dalarna men huvudkontoret på annan ort. Anläggningarna specialiseras på vissa produkter som produceras för hela den nationella och internationella marknaden. Råvarorna köps där de kan få rätt mängd av rätt kvalitet till ett bra pris.

Även de lite mindre förädlingsföretagen jobbar oftast i det storskaliga systemet. Det kan dock vara svårt eftersom det storskaliga systemet i hög grad styrs av de stora aktörerna som består av de stora handelsblocken och en handfull stora förädlingsföretag. Legoproduktion åt någon livsmedelskedja eller åt något större förädlingsföretag kan vara ett sätt att nå marknaden. Ett annat sätt är att bli stor på en relativt liten produkt. Oavsett vilket som väljs så blir kopplingen till den lokala marknaden och den lokala råvaran svag.

I vissa fall går det att hitta en regional marknad för produkterna. Grådö mejeri och Alsbo ägg är exempel på företag som till stor del jobbar på en regional marknad. Produkterna säljs med en lokal prägel och råvaruproduktionen sker i närområdet. Det geografiska

området som företagen är verksamma på är dock större än Dalarna. Grådö mejeri anger att mjölken hämtas inom en radie av 20 mil från mejeriet och Alsbo ägg anger ett upptagningsområde som är nästan lika stort. Län är en geografisk indelning som saknar relevans i det storskaliga systemet. I det storskaliga systemet hanteras både bulkprodukter och premiumprodukter. Mervärdena i premiumprodukterna grundas dock oftare på ett varumärke eller en speciell förädlingsmetod än på att råvaran har ett speciellt geografiskt ursprung.

Det småskaliga systemet bygger på att produkterna hittar vägar till konsumenterna utan att gå via de stora grossisterna. Det handlar då om mer hantverksmässig framställning av premiumprodukter. Den småskaliga produktionen har svårt att konkurrera prismässigt utan måste i stället hitta mervärden som konsumenterna är villiga att betala för. En grupp består av primärproducenter som själva förädlar och säljer sina egna produkter. Kopplingen till den lokala råvaran blir då stark.

Det finns även småskaliga förädlingsföretag där förädlingsverksamheten är grunden för verksamheten. Produktionen kan bygga på lokal råvara men det behöver inte vara så. Produkterna i det småskaliga systemet säljs ofta lokalt men det finns även många företag som hittar marknad för sina nischprodukter på annat håll. Länsgränserna har ingen relevans för dessa företag heller men eftersom de jobbar mer på en lokal marknad stannar en större del av produktionskedjan i länet.

Livsmedelskedjan i Dalarna

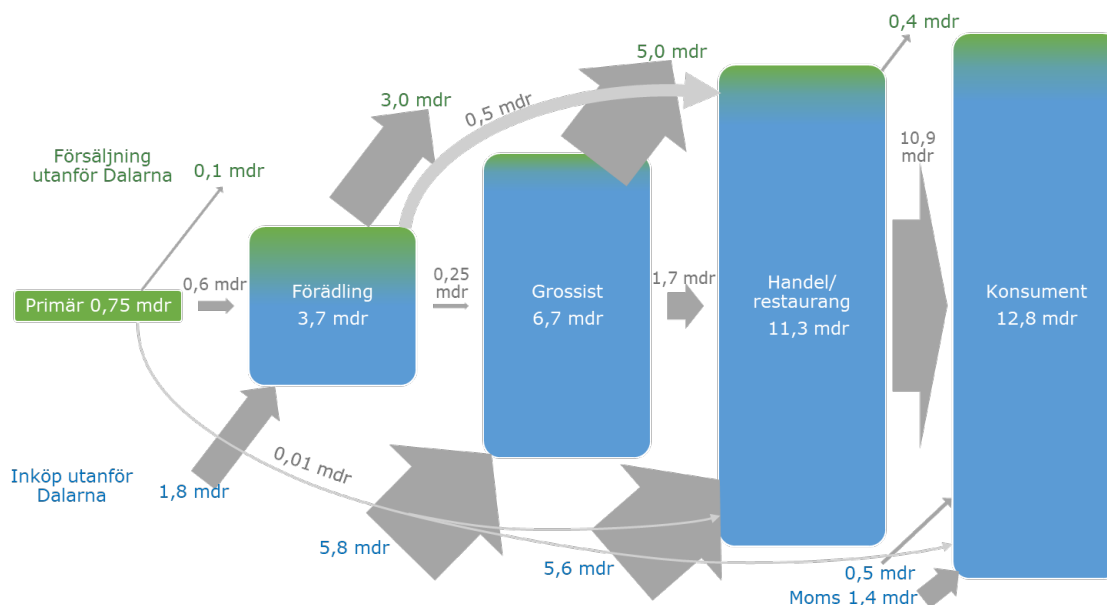
Livsmedelskedjan i Dalarna kan egentligen varken beskrivas i ord eller siffror. Det handlar inte om en kedja utan om ett stort antal kedjor som sträcker sig långt utanför länets gränser. Ändå görs ett försök att ge en samlad bild av läget i figur 12. De exakta siffrorna ska tolkas med stor försiktighet. I många fall saknas data. Uppgifterna är då antingen uppskattningar eller framräknade bakvägen via andra data. Trots osäkerheten redovisas ganska exakta belopp eftersom det annars är mycket svårt att följa flödena.

Dalarnas län har en befolkning på 288 000 personer som äter mat för nästan 13 miljarder kronor. Den lokala råvarans andel av pengarna är ungefär 400 miljoner kronor vilket motsvarar tre procent. Egentligen produceras livsmedelsråvaror till ett värde av 750 miljoner kr men nästan hälften av råvarorna säljs utanför länet före eller efter förädling.

Dalarna har också en betydande livsmedelsindustri. Knäckebröd och öl är viktiga produkter som säljs på marknader långt utanför Dalarna. Ofta är de även producerade av jordbruksråvaror som köps in från andra delar av Sverige. Grossistledet har också en utpräglad nationell struktur. Värdekedjorna ligger därför ofta inte lokalt eller regionalt utan i ett nationellt eller till och med internationellt system.

I figur 12 är flödena in och ut i många fall större än de som sker inom länet. Flödena in i länet illustreras av pilarna med blå text i bildens nedre del. Flödena ut illustreras av pilarna med grön text i bildens övre del. Flödena inom länet är pilarna med grå text som finns mellan rutorna för de olika leden. Tjockleken på pilarna är proportionell mot värdet och höjden på rutorna för de olika leden är proportionell mot värdet i respektive

led. Färgen på rutorna indikerar andelen livsmedel som har råvara från länet, grönt är från länet och blått är inköpt.

Figur 12. Värdekedjan för livsmedel i Dalarna

Värdet av livsmedlen ökar från 0,75 miljarder kronor i primärledet till 12,8 miljarder kronor i konsumentledet. Det är helt naturligt att värdet ökar eftersom varje led tillför värde i någon form. Ökningen är dock något högre i Dalarna än vad den borde vara genom att det är ett nettoinflöde i varje led. Förädlingsindustrin köper in livsmedelsråvaror för 1,8 miljarder kronor utifrån men primärproducenterna säljer bara för 0,1 miljarder kronor till förädlingsindustri utanför länet. Grossisterna köper in livsmedel för 5,8 miljarder kronor utifrån men livsmedelsindustrierna säljer enbart för 3 miljarder kronor till grossister utanför Dalarna. Handel och restauranger köper in livsmedel för 5,6 miljarder kronor utifrån men grossisterna säljer enbart för 5 miljarder kronor utanför Dalarna.

Sannolikt är det även så att befolkningen i Dalarna köper livsmedel från butiker och restauranger i andra län för 0,5 miljarder kronor medan butiker och restauranger i Dalarna bara säljer för 0,4 miljarder kronor till personer som bor utanför länet. Beloppen är uppskattade efter hur många som arbetspendlar in och ut ur länet. Nettoflödet av den livsmedelskonsumtion som är kopplad till turismen har inte kunnat uppskattas.

Nettoinflödet av livsmedel uppgår till 5,2 miljarder kronor. Dessutom ökar försäljningsvärdet till konsument med 1,4 miljarder kronor genom påslaget av moms där pengarna går till staten. Nästan sju av de tretton miljarderna försvinner alltså ut från

länet. Pengarna går till staten i form av moms och till råvaruproducenter och förädlingsindustri i andra länder eller i andra delar av Sverige.

Beräknas förädlingsvärdet i de olika leden framgår det att primärproduktionen bidrar med 0,6 miljarder kronor, förädlingsledet med 1,4 miljarder, grossisterna med 0,6 miljarder, detaljhandeln med 1,6 miljarder och restaurangerna med 1,9 miljarder. Totalt 6,1 miljarder kronor. Värdet är beräknat som skillnaden mellan försäljningen och inköpen i respektive led. Även handeln får då ett förädlingsvärde trots att de inte förädlar produkterna. Deras bidrag är i stället en tjänst genom att de gör produkterna tillgängliga för konsumenterna. De 6,1 miljarderna i förädlingsvärde är pengar som till stor del stannar i länet. Den största delen går till löner åt dem som arbetar i livsmedelskedjan.

Huvuddelen av volymer och värde går i det storskaliga systemet där varje aktör har ett eget nätverk av kunder och leverantörer spridda över Sverige och även i andra länder. Sen finns ett litet men värdefullt flöde i det småskaliga systemet. I en undersökning som Jordbruksverket har gjort uppgav 91 jordbruksföretag att de även hade förädling eller egen försäljning av gårdsprodukter 2020. Det är fem färre än 2016 när undersökningen gjordes förra gången men ändå en ökning med 20 procent sedan 2007 när undersökningen genomfördes första gången.

Många av dessa små aktörer på livsmedelsmarknaden är svåra att hitta eftersom de inte finns i något register och eftersom de ofta har en mycket begränsad marknadsföring av sina produkter. Troligen är antalet högre idag än 2020. Det ändrade köpbeteendet som kom av coronapandemin har gett ett uppsving för gårdsbutiker och andra former av direktförsäljning. En viktig kanal är REKO-ringarna. Det är ett system där små lokala producenter kan erbjuda sina produkter i en Facebook-grupp. Den som vill köpa beställer via nätet, betalar i förskott och kan sedan hämta produkterna vid en förutbestämd plats vid en förutbestämd tid. Det finns nio REKO-ringar i Dalarna idag. Det är nästan en fördubbling på två år men det finns säkerligen utrymme för fler.

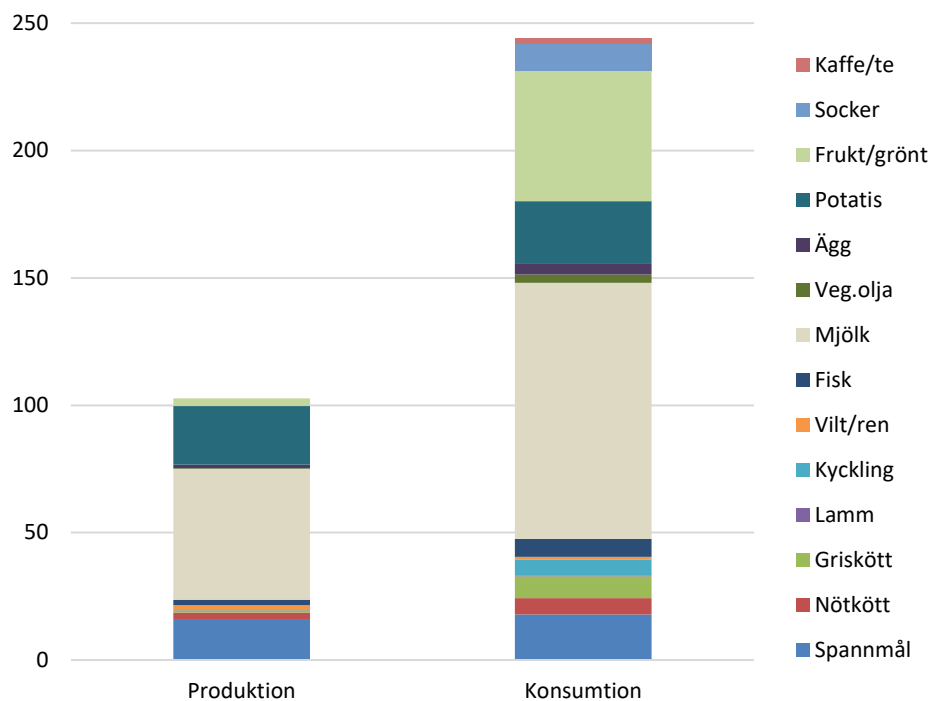
Livsmedelsförsörjning

För att få en samlad bild över självförsörjningsgraden i Dalarna har den totala konsumtionen av olika livsmedel matchats mot produktionen i Dalarna eller när uppgifter saknas mot en bedömd volym. Beräkningen har många osäkerheter men ger ändå en grov bild av hur läget är. Det som kommer fram är att självförsörjningsgraden totalt sett ligger på 42 procent i Dalarna när alla livsmedel summeras efter vikt. Konsumtionen ligger på 244 000 ton medan produktionen stannar på 103 000 ton. All livsmedelsråvara som produceras i länet har då antagits stanna kvar.

När samma beräkning görs för Sverige som helhet blir självförsörjningsgraden 67 procent. Om importandelen är lika hög i Dalarna som i resten av Sverige innebär det att ungefär en tredjedel av alla livsmedel som konsumeras i Dalarna är producerade i något annat land, en dryg sjättedel är producerat i någon annan del av Sverige och att knappt hälften är producerade lokalt. Att nästan hälften är lokalt producerad gäller primärledet och bygger på att produkterna stannar i länet.

Förädlingsledet har dock inte alltid tillräcklig kapacitet vilket innebär att en del av livsmedelsråvarorna lämnar länet för förädling på annan ort och sedan kommer det inte tillbaka utan ersätts med produkter som har råvaror från andra ställen. Dessutom odlas det mer potatis och skjuts mer vilt än vad som konsumeras i länet vilket innebär ett nettoutflöde av dessa produkter. Uppskattningsvis är det därför högst en fjärdedel av de livsmedel som konsumeras i länet som också har producerats lokalt.

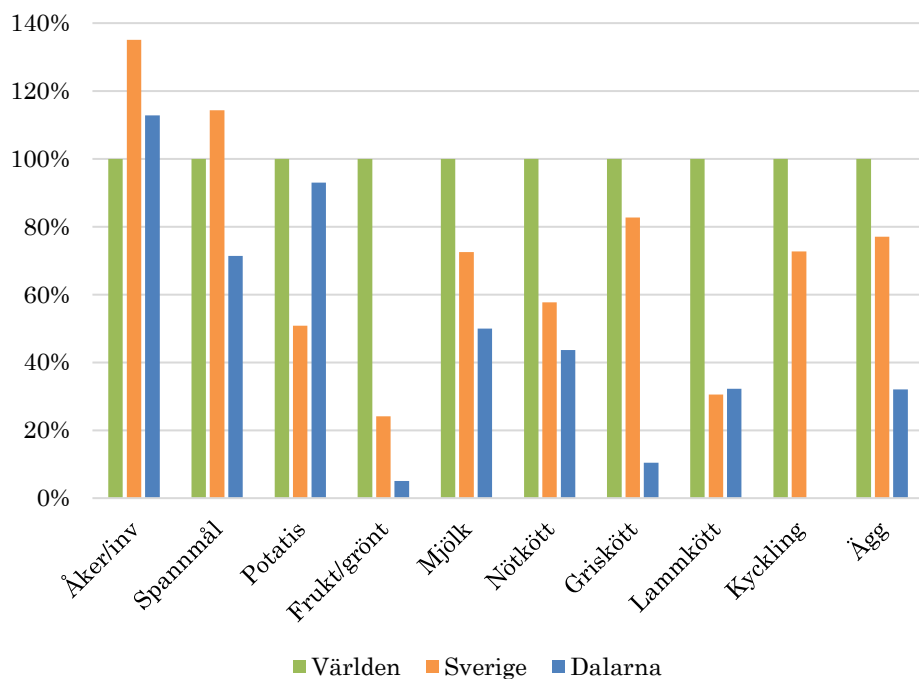
Beräkningen skiljer sig från den i föregående avsnitt genom att den avser volym i stället för värde. En annan skillnad är att spannmålen är begränsad till det som används till humankonsumtion i denna beräkning till skillnad från den tidigare beräkningen där även fodersäd ingick.

Figur 13. Produktion och konsumtion i Dalarnas län 2021

Delar av importen är produkter som inte kan produceras i Sverige men huvuddelen är sådant som skulle kunna produceras i Sverige eller till och med i Dalarna. Bara 10 procent av livsmedelsråvarorna är sådana som inte kan produceras lokalt. Det är till exempel exotiska frukter, kaffe, te och ris. 90 procent av livsmedelsråvaran skulle kunna produceras lokalt men det är bara 42 procent av livsmedlen som har lokal råvara.

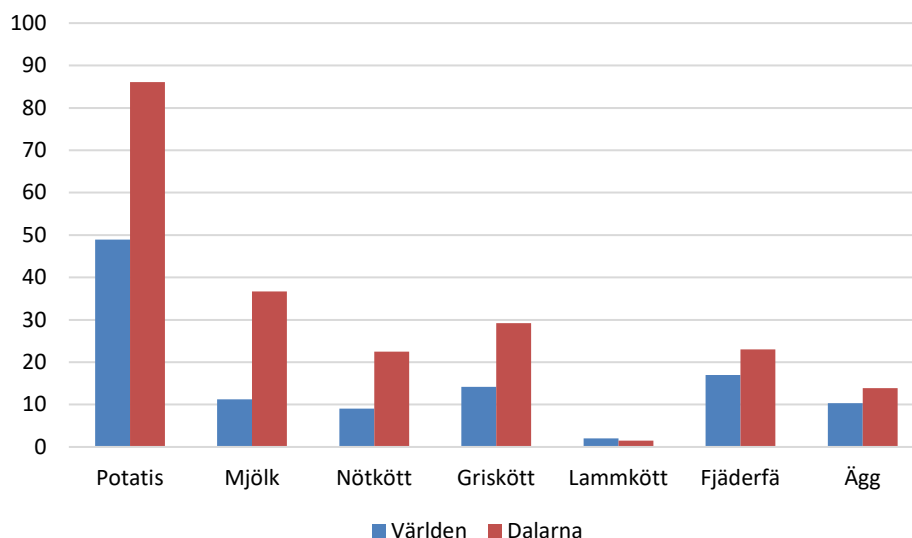
Frågan är vad den låga självförsörjningsgraden beror på. Med ett internationellt perspektiv är förutsättningarna för jordbruk inte så dåliga i Dalarna. Korna i Dalarna har en genomsnittlig avkastning på 9 200 kilo per ko och år. Det är sju gången högre än 1 230 kilo som är ett genomsnitt för hela världen. Skördarna för spannmål ligger kring 3 800 kilo per hektar. Detta är också högre än genomsnittet i världen som ligger på 3 500 kilo. Dessutom finns det mer mark. I Dalarnas län finns 204 hektar åker per 1 000 invånare vilket kan jämföras med 180 hektar per 1 000 invånare i världen som helhet. Sedan finns det även stora ytor med annan mark i Dalarnas län. Dessa kan användas för fiske, fiskodling, vilt och bär. Dalarna har också en internationellt sett hög kompetens hos producenterna och god tillgång på produktionsmedel.

Figur 14 Tillgänglig åker per person och självförsörjningsgrad för några produkter i världen, Sverige och Dalarna 2021

När tillgången på åkermark och självförsörjningsgraden för ett antal livsmedel jämförs mellan världen, Sverige och Dalarna som i figur 14 framstår det som att marken utnyttjas ganska extensivt i Sverige och i Dalarna men det är inte helt sant. Skillnaden mellan Sverige och Dalarna beror verkligen på lägre produktion per hektar och det beror i sin tur på en kombination av sämre naturliga förutsättningar och på ekonomiska faktorer.

Skillnaden i självförsörjningsgrad mellan världen och Sverige (Dalarna) beror däremot i hög grad på en betydligt högre konsumtion i Sverige. Konsumtionen av kött och potatis är ungefär dubbelt så hög i Sverige och Dalarna som i världen som helhet räknat per person och konsumtionen av mjölkprodukter är den tredubbla. Enkelt uttryckt innebär det att produktionen skulle behöva vara dubbelt så hög per hektar i Sverige och i Dalarna som i resten av världen för att klara självförsörjningen. Det är den utmaningen som inte har lyckats, därav låg självförsörjning. Det faktum att vi ökat vår konsumtion av livsmedel på ett sätt som jordbruket inte klarar att svara upp till kan dock kräva en stund av eftertanke.

Figur 15 Konsumtion per person i världen och i Dalarna (Sverige) 2021 (kilogram per person och år, mjök är 10 kg per person och år)

Livsmedelsförsörjning vid avspärrning eller kris

Det skulle kunna uppstå en avspärrning eller annan kris som begränsar tillgången till inköpta produktionsmedel och till långväga transporter. Dalarnas län har då förhållandevis goda förutsättningar att hålla i gång livsmedelsproduktionen men ändå stora problem med att försörja befolkningen med livsmedel. Det räcker inte att kunna hålla i gång den produktion som finns när bara en fjärdedel av de livsmedel som konsumeras i länet har producerats lokalt.

Det är svårt att ha en fungerande beredskap för att hantera olika former av kriser. Primärproduktionen i Dalarnas län har något bättre förutsättningar att klara en situation med begränsad tillgång till inköpta produktionsmedel än många andra delar av Sverige. El och drivmedel är mest kritiska i Dalarna. Vid en kortare period räcker det ganska långt att det finns tillgång till reservkraft och lager av diesel ute på gårdarna. Vid en längre period behöver lagren av drivmedel fyllas på men i övrigt kan produktionen fungera relativt väl. Mineralgödsel och växtskyddsmedel går det att undvara. Skördarna sjunker men påverkan blir inte lika kraftig som i regioner där produktionen är mer specialiserad mot växtodling och olika specialgrödor.

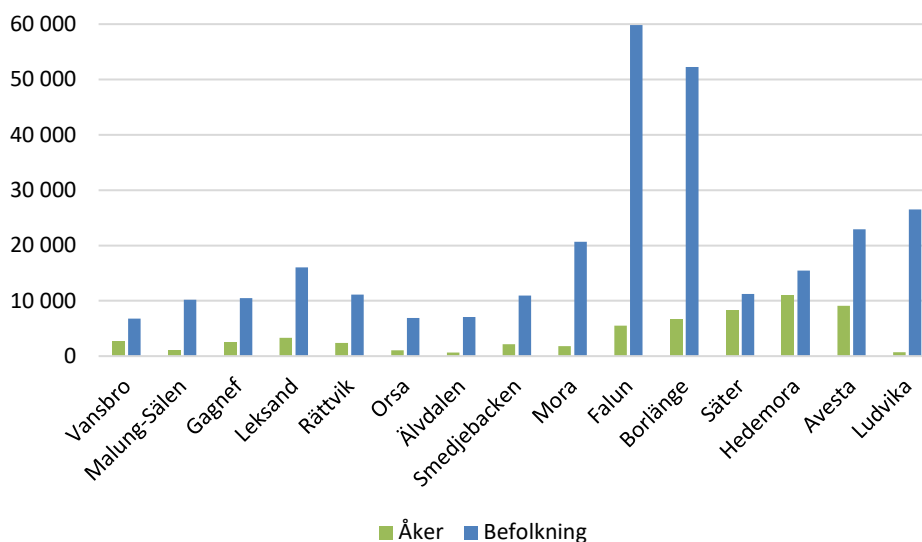
Tillgången till reservdelar kan emellertid vara begränsande för hur länge produktionen kan hållas i gång. Utan fungerande mjölkkanläggningar skulle mjölkproduktionen inte kunna hållas i gång och utan fungerande traktorer och andra maskiner skulle växtodling och foderförsörjning bli svår. Köttproduktion med får och nötkreatur är den produktion som är minst beroende av specialutrustning och därmed den produktion som har störst potential att bestå vid en allvarlig kris.

Förädlingsledet måste även fungera för att klara livsmedelsförsörjningen vid en kris. Här är Dalarna relativt väl förberedda genom att det finns förädlingskapacitet för huvuddelen av det som produceras. Svårigheten ligger främst i att kunna hålla i gång de industrier som finns. Dalarna har även ett gott läge när det gäller anläggningar för distribution av livsmedel. Icas distributionslager i Borlänge har kapacitet att förse alla livsmedelsbutiker i länet med livsmedel om man frångår kopplingarna till olika kedjor.

Det stora problemet med livsmedelsförsörjningen i Dalarna vid en avspärrning eller annan kris är i stället det stora behovet av livsmedel från andra delar av Sverige och från andra länder. Kosten kan läggas om från animalier till mer vegetabilier men då måste det finnas en lokal produktion av ätbara vegetabilier. Ett första steg för ökad livsmedelssäkerhet vid avskurna transportmöjligheter skulle vara att ha en ökad lokal odling av köksväxter med tillhörande lagerhållning och distribution. De fysiska förutsättningarna finns. I dagsläget är det de ekonomiska förutsättningarna som begränsar eftersom produkterna kan odlas något billigare på andra ställen.

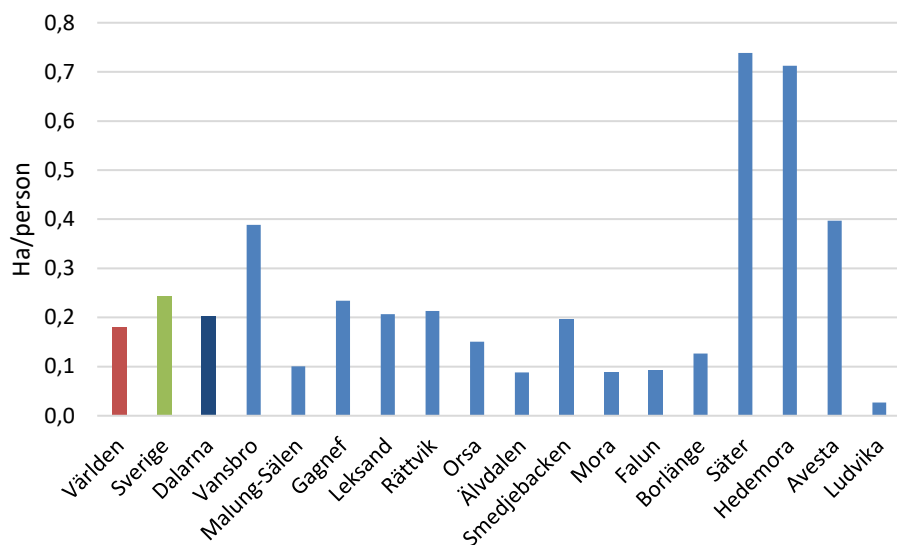
Livsmedelsförsörjning på kommunal nivå

Förutsättningarna för att ha en självförsörjning på kommunal nivå skiljer sig kraftigt från kommun till kommun. Ludvika har sämst förutsättningar. Det bor nästan 27 000 personer i kommunen men det finns väldigt lite åkermark, 716 hektar. Säter och Hedemora har bättre förutsättningar, där finns nästan lika många hektar åkermark som invånare.

Figur 16. Areal åker och befolkning på kommunnivå i Dalarnas län 2021

Ett tydligare sätt att se proportionerna är att beräkna arealen åker per invånare i kommunerna. Nivån kan då även jämföras med Dalarna som helhet, med Sverige och med världen.

Figur 17. Areal åker per person på kommunnivå i Dalarnas län

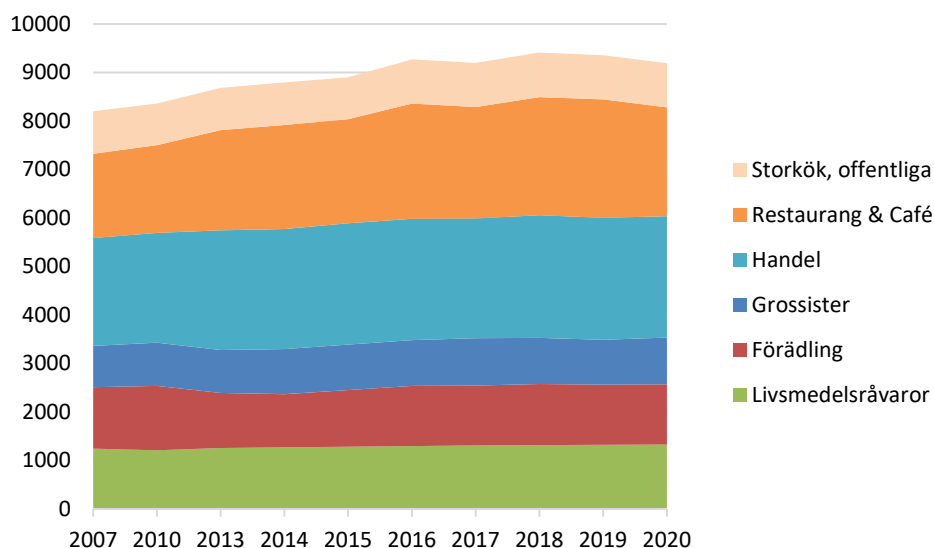
Det framgår då att det finns förhållandevis mycket åkermark i Dalarna men att den är ojämnt fördelad i förhållande till befolkningen. Genomsnittet i världen är 0,18 hektar per person men i Dalarna finns 0,20 hektar per person. Dessutom är hektarskördarna är något högre i Dalarna än genomsnittet i världen. Man ska dock vara medveten om att konsumtionen är ungefär dubbelt så hög per person i Sverige som genomsnittet i världen. Vid samma produktionsnivå per hektar som genomsnittet i världen skulle det alltså behövas minst 0,36 hektar åker per person för att klara självförsörjningen. Detta uppnås i Säter, Hedemora, Avesta och Vansbro.

Arbetsstillfällena från jord till bord

Genom att sammanställa data från flera olika källor har det gått att få fram en beräkning av antalet arbetsstillfällen i hela livsmedelskedjan i Dalarnas län. Uppgifterna är osäkra men de indikerar att 9 200 personer är sysselsatta i livsmedelskedjan. Lite anmärkningsvärt är att de som producerar livsmedlen är den minsta gruppen i kedjan. Det är 2 500 personer som producerar livsmedel i Dalarna, 3 500 distribuerar livsmedlen och 3 200 personer tillreder mat på restauranger, caféer och i storkök,

Mer uppdelat är det 1 300 personer som producerar råvaror genom jordbruk, trädgårdsodling, fiskodling och renskötsel och 1 200 personer som förädlar råvaror till livsmedel. 1 000 personer distribuerar livsmedlen från industrin till butikerna genom arbete i grossistföretag. 2 500 personer distribuerar vidare till konsumenterna genom arbete i handeln. 2 300 personer tillreder livsmedel och serverar dem som färdig mat på restauranger och caféer och ytterligare 900 personer gör motsvarande arbete i offentliga storkök som förser förskolor, skolor, sjukhus och äldreboende med mat.

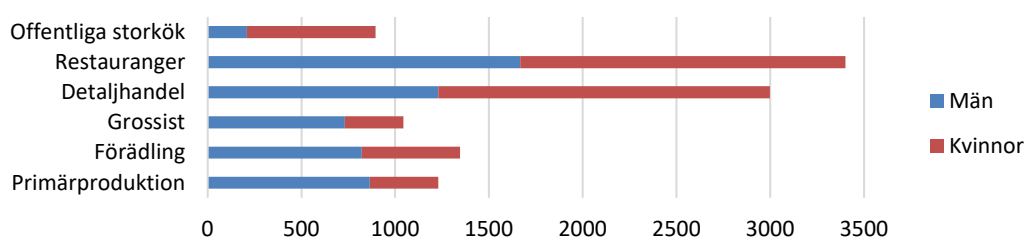
Beräkningen som har kunnat genomföras för åren 2007 till 2020 visar att antalet personer som arbetar i livsmedelskedjan ökade fram till 2018. Därefter har antalet stått still eller minskat. 2020 minskade antalet sysselsatta på grund av minskningar inom restaurang och café. Det är i sin tur en effekt av Corona-pandemin. Sett över tid är det ändå inom restaurang och café de flesta nya arbetsstillfällena har tillkommit. Antalet personer inom handel och distribution har också ökat. Svagast utveckling finns inom produktionen. Både råvaruledet och förädlingsledet har svängt lite upp och ner i antal sysselsatta men sett över tid är förändringarna små.

Figur 18. Antal sysselsatta i livsmedelskedjan i Dalarnas län

Beräkningen baseras på hur många som arbetar i livsmedelskedjan i Dalarnas län. Det betyder inte att dessa personer räcker för att försörja konsumenterna i Dalarna med mat. En stor del av den mat som konsumeras i Dalarna har både producerats och förädlats i andra delar av Sverige eller i andra länder och då krävt arbetskraft där. Samtidigt har en del av råvarorna som produceras och förädlas i Dalarna sålts utanför länet och därmed skapat sysselsättning utan koppling till konsumtion i länet. Inköpen av livsmedel och livsmedelsråvara till Dalarna är dock betydligt större än försäljningen från länet.

Totalt sett är det en jämn könsfördelning i livsmedelskedjan i Dalarna. Männen är dock överrepresenterade i primärproduktion, förädling och i grossistledet. Kvinnorna är i stället överrepresenterade i offentliga storkök och i detaljhandeln.

Figur 19. Antal sysselsatta i livsmedelskedjan med uppdelning efter kön 2021

Summeras antalet personer 2021 enligt figur 19 indikerar det en tydlig ökning jämfört med data för 2020 i figur 18. Till viss del är det säkerligen en ökning men dataunderlaget till figur 19 inte är helt jämförbart med dataunderlaget till figur 18. En viktig förändring är att restaurangverksamheten var kraftigt reducerad 2020 till följd av pandemin men kom i gång igen 2021.

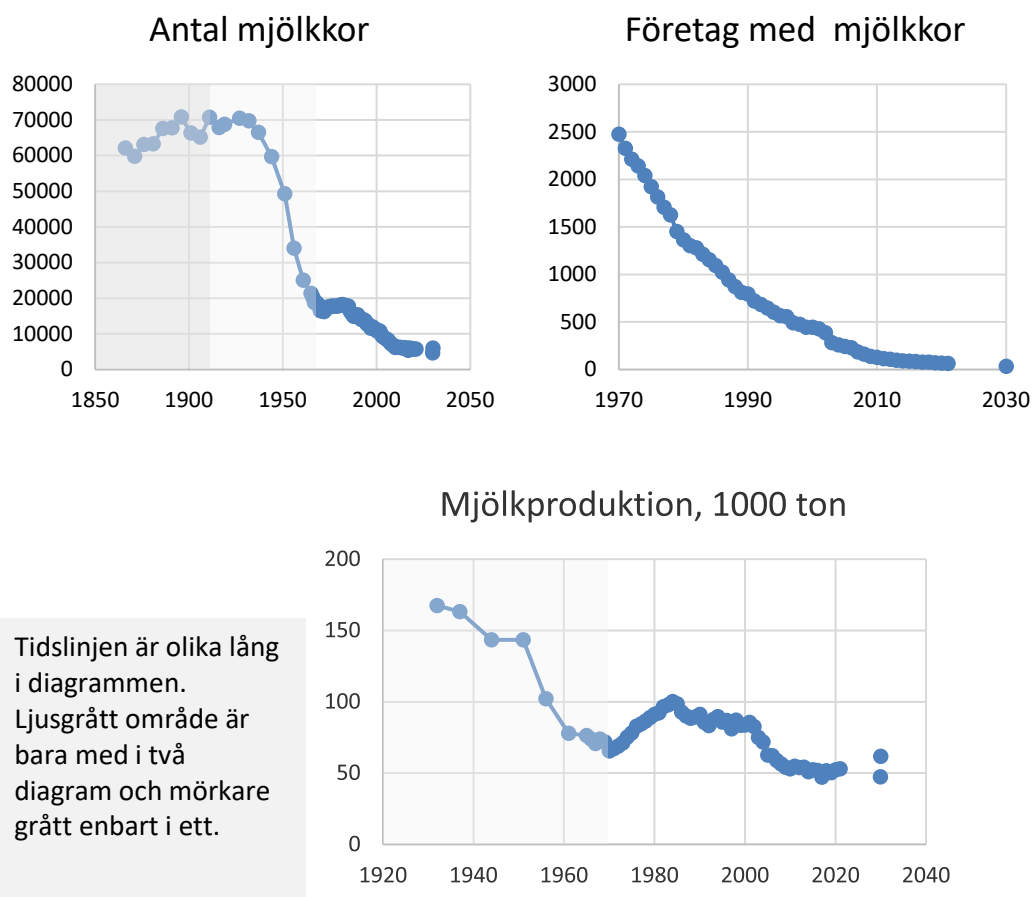
Värdekedjor och lokal självförsörjning

Mjök och mejeriprodukter

Primärproduktionen

Förra året (2021) fanns det 63 mjölkbesättningar i Dalarna men antalet minskar snabbt. För 5 år sedan (år 2016) fanns 84 mjölkbesättningar i länet. Minskningen följer i det närmaste den långsiktiga takten där antalet mjölkgårdar minskar med 7 procent per år. En enkel framskrivning indikerar då att det bara kommer finnas 33 kvar år 2030. Med den något långsammare minskningen som gällt de senaste åren blir det i stället 38 kvar år 2030.

Antalet mjölkkor minskar också enligt den långsiktiga trenden men de senaste åren har antalet mjölkkor faktiskt ökat. 2019 fanns det 5 694 mjölkkor i Dalarna. 2021 var antalet uppe i 5 742. Det är en ökning med 1 procent på två år. Det lägsta antalet var 2017 med 5 397 mjölkkor.

Figur 20. Antal mjölkgårdar, antal mjölkkor och mjökproduktion i Dalarna.

Fortsätter den långsiktiga trenden sedan 1985 blir det 4 300 mjölkcor kvar 2030. Det innebär i så fall att de 33 mjölkgårdarna kommer ha 130 kor vardera i genomsnitt. Det kan också vara så att det vi ser nu är ett trendbrott och att antalet kor snarare ökar framöver. Det kan i så fall bli 5 900 mjölkcor på 38 gårdar med en genomsnittlig storlek på 155 kor. Förra året, 2021, låg den genomsnittliga besättningsstorleken på 91 kor vilket kan jämföras med 71 kor per gård fem år tidigare.

Fortsätter trenden med ökande antal mjölkcor kan invägningen öka från dagens 53 000 ton till 62 000 ton om nio år. Skulle i stället antalet mjölkcor minska enligt den långsiktiga trenden skulle invägningen sjunka till 47 000 ton. Observera här att invägningen har en annan utveckling än antalet kor eftersom avkastningen per ko ökar stadigt år efter år.

Förädlingsindustrin

Det finns idag 17 företag som har registrerad mejeriverksamhet i Dalarna. Fyra av dessa har EU-godkända anläggningar. Grådö mejeri som ägs av Falköpings mejeri ekonomisk förening är klart störst. De tillverkar konsumtionsmjölk, grädde, fil, yoghurt, crème fraiche, smör, ost och laktosfri mjölkdryck. Grådö mejeri har 62 anställda.

Rättviks Glass AB är relativt stora med drygt tio personer anställda, Murboannas i Borlänge AB har 5 anställda. Rättviksglass är inriktade på tillverkning av glass medan Murboannas är inriktade på ost som kombineras med butik och restaurangverksamhet. De övriga mejerierna är mindre och saknar fast anställda utöver ägarfamiljen. Några saknade helt verksamhet 2021.

Marknad och säljkanaler

Mjölken är den enskilt viktigaste jordbruksråvaran i Dalarna. Produktionsvärdet ligger på 230 miljoner kronor. Mejerivarorna är också den varugrupp som konsumenterna lägger mest pengar på. Värdet ligger kring 1,4 miljarder kronor i konsumentled. Värdeökningen från råvaruproducent till konsument är 470 miljoner kronor för den lokala råvaran. Sen tillkommer en värdeskillnad på 700 miljoner som är nettoinköp av mejeriprodukter från andra regioner eller andra länder.

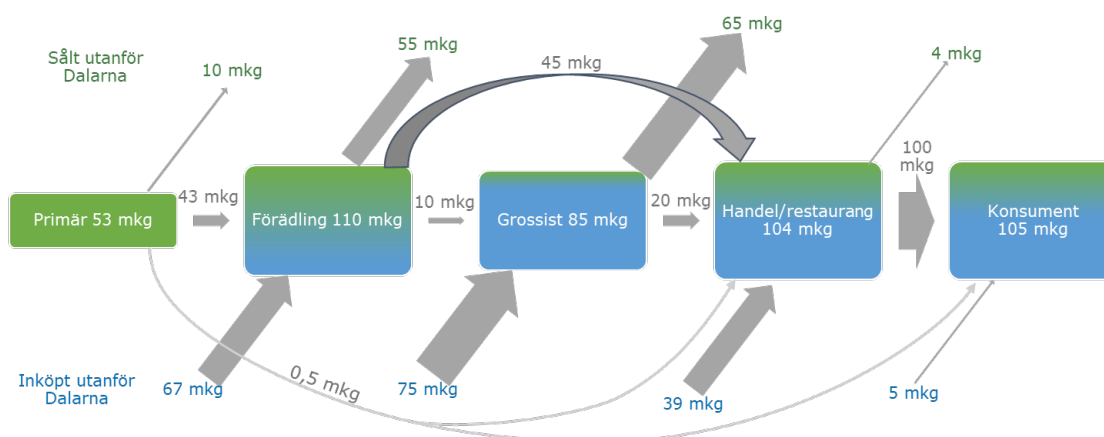
Dalarnas produktion av 53 000 ton mjölk täcker netto 50 procent av konsumtionen. Det betyder dock inte att 50 procent av mejeriprodukterna i butikerna är från länet. En stor del av råvaran går in i ett storskaligt system där mjölken tappar sin lokala identitet och säljs nationellt samtidigt som produkter från andra regioner kommer till butikshyllorna i Dalarna. Grådö mejeri i Hedemora är ett mellanstort mejeri som främst är inriktat på konsumtionsmjölk, grädde, fil, yoghurt, crème fraiche, smör, ost och laktosfri mjölkdryck. Den lokala produktionen täcker dock knappt halva råvarubehovet så redan här blandas mjölken upp med mjölk från andra regioner. Mejeriet anger att mjölkkråvaran kommer från gårdar inom en radie av 20 mil från mejeriet.

Knappt hälften av det som produceras går direkt till butiker och restauranger i Dalarna. Resten går till grossister eller butiker i andra län. En av grossisterna, Ica, har en distributionsenhet i Borlänge dit vissa produkter går. Något av det går vidare till butiker och restauranger i länet men det mesta säljs utanför. Det kommer också mycket andra

mejeriprodukter in till lagret. I många fall produkter som inte återfinns i sortimentet hos Grådö mejeri.

Handeln och restaurangerna får en stor del av inköpt konsumtionsmjölk, fil och yoghurt direkt från Grådö mejeri. Övrigt kommer i huvudsak från centrallager där produkterna kan komma från andra regioner eller från andra länder. Det gäller oavsett om lagret finns i Dalarna eller inte. Uppskattningsvis kommer knappt hälften av sortimentet från Grådö mejeri om man räknar volym efter råvarubehov. Drygt hälften av deras mjölkråvara kommer dock utifrån så bara runt 20 procent av mejeriprodukterna har lokal råvara. Slutligen minskar andelen ytterligare något genom att vissa konsumenter gör sina inköp i butiker i angränsande län medan de lokala butikerna också säljer till boende utanför Dalarna. Mindre än 20 procent av de mejeriprodukter som konsumeras i Dalarna har därmed en lokal råvara.

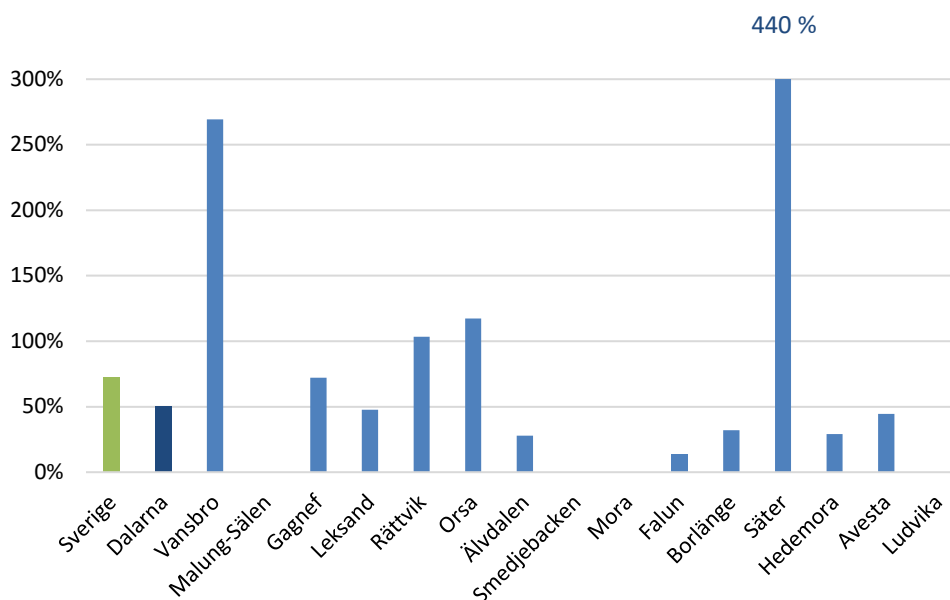
Ska det vara säkerställt att det bara är lokal råvara i produkterna är det bara den lilla del som förädlas av de småskaliga mejerierna som uppfyller kravet. Det handlar då om några promille av volymen.

Figur 21. Säljkanaler för mjölk och mejeriprodukter 2021, miljoner kilogram råvara

Produktion i förhållande till konsumtion

Säter och Vansbro har en mjölkproduktion som är långt över den lokala konsumtionen. I Dalarnas län som helhet täcks dock bara 50 procent av konsumtionen vilket är något lägre än genomsnittet i Sverige.

Figur 22. Produktionsnivå för mjölkråvara på kommunnivå i Dalarnas län

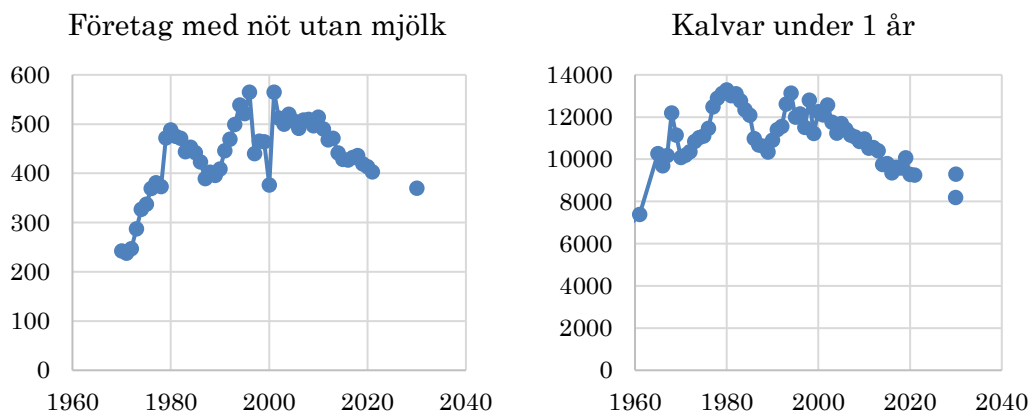
Nötkött

Primärproduktionen

Dalarna har förhållandevis många företag som är inriktade på produktion av nötkött. Många av dessa är också stora. Sammanlagt finns det 403 företag med nötkreatur som inte är mjölkföretag. Huvuddelen av dessa (322) har kor för köttproduktion. De övriga är specialiserade på uppfödning av kalvar. I Sverige som helhet finns det fyra gånger fler företag med köttproduktion än det finns mjölkföretag. I Dalarna är det sex gånger fler.

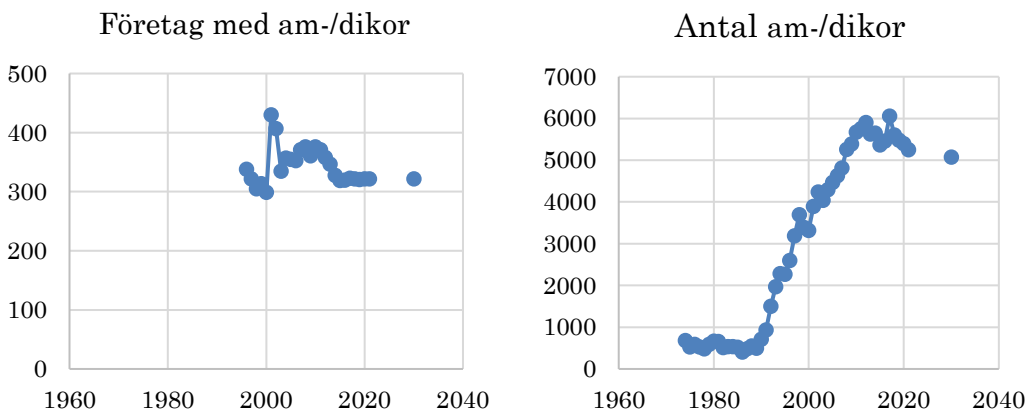
Det är svårt att hitta bra data för att visa utvecklingen historiskt för den specialiserade köttproduktionen. Ett sätt är att titta på antalet företag med nötkreatur som inte har mjölkkor och på antalet kalvar under 1 år. Kalvarna speglar då slaktvolymen. Den långsiktiga trenden är då oklar både gällande antal företag och antal djur. Det har alltid svängt upp och ner men mellan 1960 och 2000 var svängningarna mer upp än ner. De senaste 20 åren har däremot såväl antal företag som antal kalvar i huvudsak minskat. Hoppen i antal kalvar de senaste åren kan eventuellt ha en koppling till att antalet mjölkkor har ökat. Det finns dock inget enkelt samband eftersom kalvarna inte nödvändigtvis föds upp i det län där de föds. Blickar man framåt är det troligt att antalet företag med nötkreatur för köttproduktion fortsätter minska. Utvecklingen för antalet

djur som föds upp är mer osäkert. Det kan fortsätta minska men det kan också vända svagt uppåt.

Figur 23. Antal gårdar med köttproduktion 1970–2030 och antalet kalvar 1960–2030

Antalet am- och dikor ökade kraftigt mellan 1990 och 2012. Sedan har utvecklingen hoppat lite upp och ner. Utvecklingen av antalet företag med am- och dikor har varit mer stabil. Baserat på utvecklingen de senaste åren kan antalet företag bli oförändrat men troligen kommer antalet am- och dikor ändå minska något. Det blir i så fall färre gårdar med många köttdjur.

Figur 24. Antal gårdar med am/dikor 1996–2030 och antalet kor 1970–2030

Förädlingsindustrin

Det finns 31 företag inom slakt och chark i Dalarna. Nio har slakt som huvudverksamhet och 14 har styckning eller chark som huvudverksamhet. Åtta företag har något annat som huvudsaklig verksamhet. Sju av företagen saknade verksamhet 2021.

Exakt hur många av anläggningarna som hanterar nötkreatur och nötkött har inte gått att få fram. Enligt livsmedelsverket finns det dock sex slakterier som är EU-godkända för nöt och ytterligare fyra anläggningar som är godkända för charkproduktion.

2019 slaktades omkring 14 000 nötkreatur i dessa anläggningar. I samband med konkursen för Siljans chark minskade antalet slaktade djur kraftigt. Nya Siljan chark har mindre än halva volymen mot tidigare. Därför slaktades enbart 6 500 nötkreatur 2021. Det är mycket mindre än de 9 000 djur som produceras i länet.

Marknad och säljkanaler

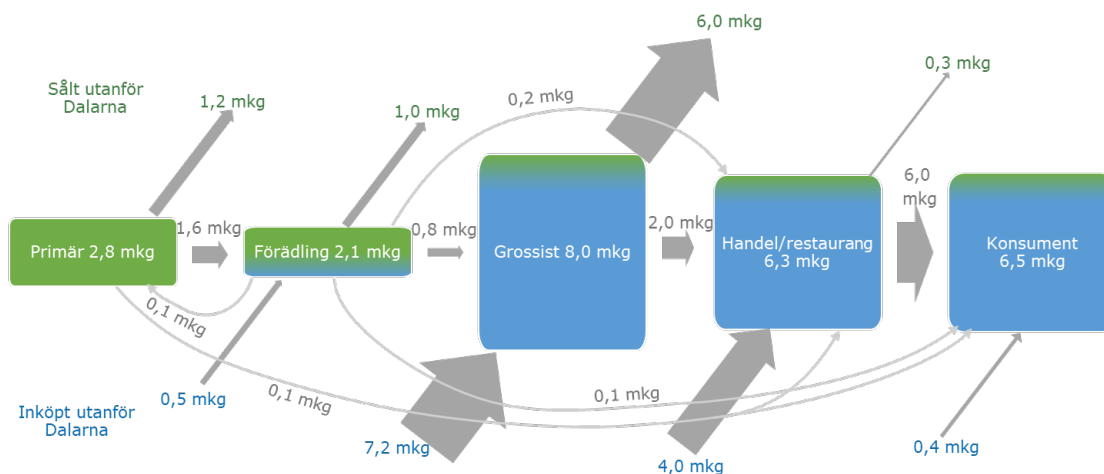
Nötköttet är den näst viktigaste jordbruksråvaran i Dalarna. Produktionsvärdet ligger på 132 miljoner kronor.

Dalarnas produktion av 2 800 ton nötkött täcker netto 44 procent av konsumtionen. Det betyder dock inte att 44 procent av nötköttet i butikerna är från länet. Slaktvolymen i Dalarna ligger numera enbart kring 2 100 ton per år. Då hämtar ändå slakterierna en hel del djur utanför länet vilket innebär att den lokala identiteten går förlorad. Samtidigt skickas djur från Dalarna till slakterier i andra län. En stor del av råvaran går alltså in i ett storskaligt system där köttet tappar sin lokala identitet och säljs nationellt samtidigt som produkter från andra regioner kommer till butikshyllorna i Dalarna.

Uppskattningsvis går mindre än hälften av nötköttet som lämnar förädlingsindustrin i Dalarna till grossister i länet. Resten går till grossister i andra län. Grossisterna tar dock även in stora mängder nötkött från annat håll. Köttet distribueras sedan till butiker och restauranger i och utanför länet.

Handel och restaurangerna får i huvudsak nötköttet från centrallager där produkterna kan komma från andra regioner eller från andra länder. Det gäller oavsett om lagret finns i Dalarna eller inte. Uppskattningsvis kommer högst en fjärdedel av sortimentet från Siljan Chark eller något annat lokalt slakteri om man räknar volym efter råvarubehov. En fjärdedel av slaktdjuren kommer dessutom utifrån så högst 20 procent av nötköttet har lokal råvara. Slutligen minskar andelen ytterligare något genom att vissa konsumenter gör sina inköp i butiker i angränsande län medan de lokala butikerna också säljer till boende utanför dalarna. Sammanfattningsvis landar det i att högst 15 procent av det nötkött som konsumeras i Dalarna har en lokal råvara.

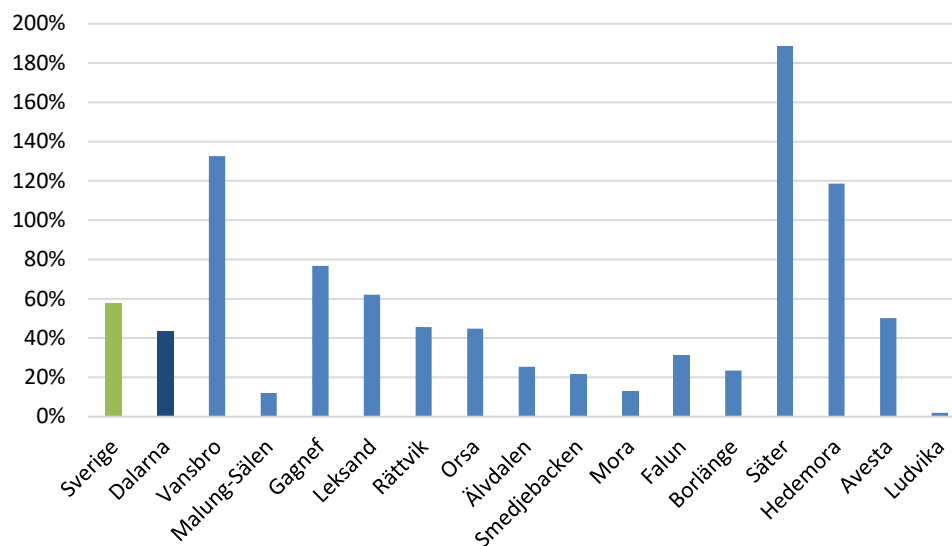
Ska det vara säkerställt att det bara är lokal råvara i produkterna är det bara den lilla del som säljs direkt från producenterna som uppfyller kravet. Det handlar då om någon procent av konsumtionen. Upplägget är då att uppfödaren lämnar djuren till slakt på ett lokalt slakteri och sedan får tillbaka köttet från de egna djuren för försäljning i gårdsbutik, köttlådor, REKO-ring eller liknande.

Figur 25. Säljkanaler för nötkött 2021, miljoner kilogram råvara

Produktion i förhållande till konsumtion

Säter, Vansbro och Hedemora har en produktion av nötkött som är över den lokala konsumtionen. I Dalarnas län som helhet täcks dock bara 44 procent av konsumtionen vilket är något lägre än genomsnittet i Sverige.

Figur 26. Produktionsnivå för nötkött på kommunnivå i Dalarnas län

Lammkött

Primärproduktionen

Lammkött är en relativt liten produkt i butikshyllorna men ändå en intressant produkt i Dalarna. Lammproduktionen har en stark koppling till landskapsbilden och den biologiska mångfalden. Produktionen sker till stor del på marker som inte kan används till växtprodukter för humankonsumtion. Det är också en produkt som i stor omfattning säljs direkt till konsument.

2021 fanns det 296 besättningar med totalt 7 900 tackor. Det är en minskning jämfört med 2019 men ändå ökning med 20 besättningar och 2 000 tackor de senaste 20 åren. Flertalet av besättningarna var små med bara ett fåtal tackor men det fanns också 34 lite större besättningar med mer än 50 tackor.

Förädlingsindustrin

Det har inte gått att få fram hur många av de 31 företagen inom slakt och chark i Dalarna som hanterar lamm. Enligt livsmedelsverket är dock sex slakterier EU-godkända för lamm och ytterligare en anläggning är godkänd för charkproduktion.

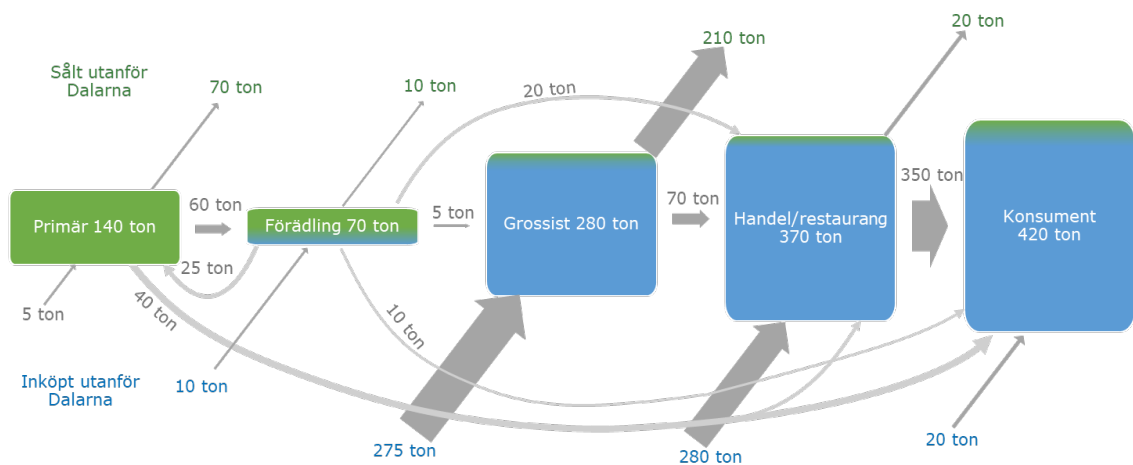
2019 slaktades omkring 7 000 får eller lamm i dessa anläggningar. I samband med konkursen för Siljans chark minskade antalet slaktade får kraftigt. Nya Siljan chark har bara en sjättedel av volymen mot tidigare. Därför slaktades enbart 3 300 får och lamm i Dalarna 2021. Det är mycket mindre än de som produceras i länet. Uppgiften är dock osäker eftersom många av de mindre slakterierna inte uppger sin slaktvolym offentligt.

Det produceras ungefär 140 ton lammkött till ett värde av 9 miljoner kronor i primärledet. Det täcker knappt en tredjedel av konsumtionen. Resten är till stor del importerat.

Marknad och säljkanaler

Marknaden för lammkött kan grovt förenklat delas i två delar. Den volymmässigt största del är importerat lammkött som går till grossister och sedan vidare till konsumenterna via restauranger och butiker. Den andra delen är den lokala produktionen som går vidare till slakterier och sedan söker sig till konsumenterna via många olika mer småskaliga kanaler.

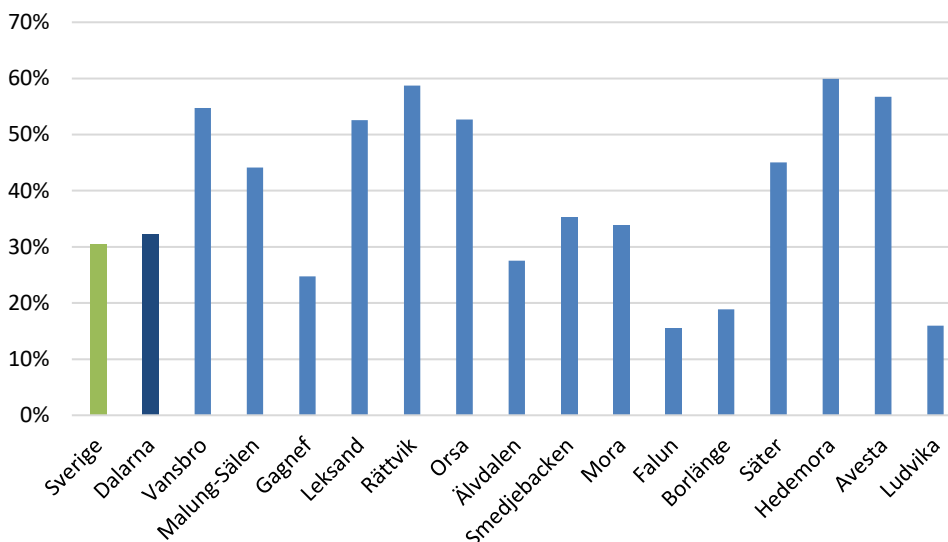
Det finns inga data på volymerna i de olika kanalerna så uppgifterna i figur 27 är uppskattningar. Lammen slaktas dock i högre grad på små slakterier än gris och nöt. Många lammproducenter gör återtag av kött från slakterierna som de säljer själva i gårdsbutiker, i REKO-ringar eller som köttlådor. De mindre slakterierna säljer också en hel del direkt till konsument eller till restauranger och butiker utan att köttet går via de storskaliga grossisterna. Pilarna med inköp till primärproduktionen i figur 27 är återtag från slakterier i och utanför Dalarna. Dessutom slaktas ungefär 10 ton direkt på gårdarna som hemsakt. Den egna konsumtionen ingår som försäljning till konsument.

Figur 27 Säljkanaler för lammkött 2021, ton råvara

Produktion i förhållande till konsumtion

Lammproduktionen är relativt väl utsprid i hela länet. Självförsörjningsgraden ligger mellan 15 och 60 procent. I Dalarnas län som helhet täcks 32 procent av konsumtionen vilket är något högre än genomsnittet i Sverige. Flertalet kommuner i Dalarna har en större produktion av lammkött per capita än riksgenomsnittet.

Figur 28 Produktionsnivå för lammkött på kommunnivå i Dalarnas län

Gris

Primärproduktionen

Grisproduktionen har egentligen aldrig varit särskilt omfattande i Dalarna. Långt tillbaka i tiden hade de flesta gårdarna några grisar med det var främst till husbehov eller lite mer. Störst omfattning hade produktionen på 1990-talet. Som mest fanns det 1 800 suggor och 6 000 platser för slaktgris fördelat på 150 företag. Idag finns det 1 600 suggor och 3 000 platser för slaktgrisar fördelade på 19 gårdar. Primärproduktionen i Dalarna täcker enbart en liten del av behovet.

Förädlingsindustrin

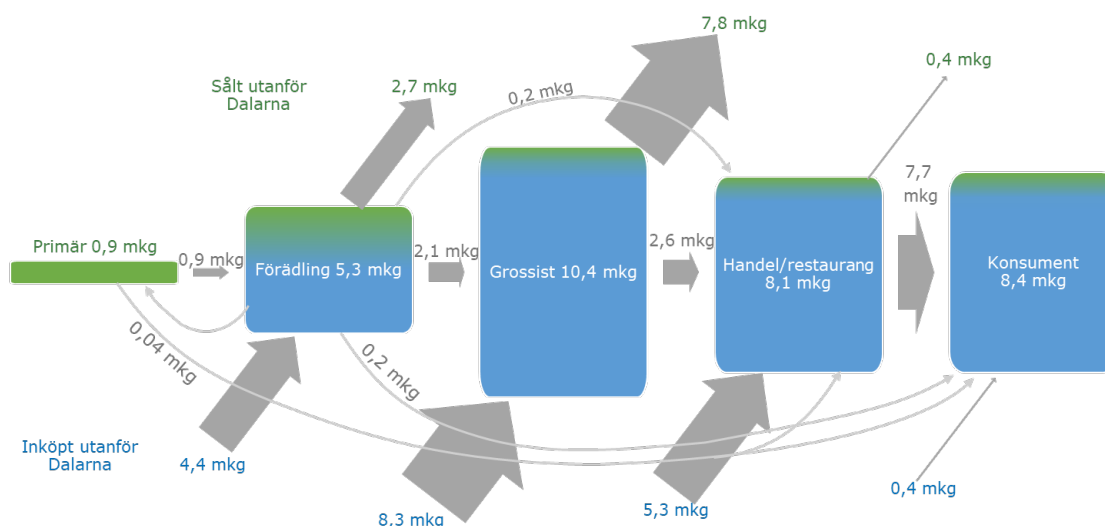
Det har inte gått att få fram hur många av de 31 företagen inom slakt och chark i Dalarna som hanterar gris. Enligt livsmedelsverket är dock fem slakterier EU-godkända för gris och ytterligare en anläggning är godkänd för charkproduktion.

2021 slaktades nästan 60 000 grisar i Dalarna. Det är betydligt fler än vad de cirka 10 000 slaktgrisar som produceras i länet. Slakterierna köper alltså stora mängder djur från angränsande län. Till skillnad från nött och lamm innebär det också att Nya Siljan Chark har ökat volymen för gris jämfört med läget före konkursen.

Marknad och säljkanaler

Merparten av det griskött som konsumeras i Dalarna kommer från andra delar av Sverige via grossister. Importerat griskött kommer också via grossisterna. En mindre del av grisköttet kommer från lokala slakterier men huvuddelen av de djur som slaktas i länet är uppfödda utanför länet.

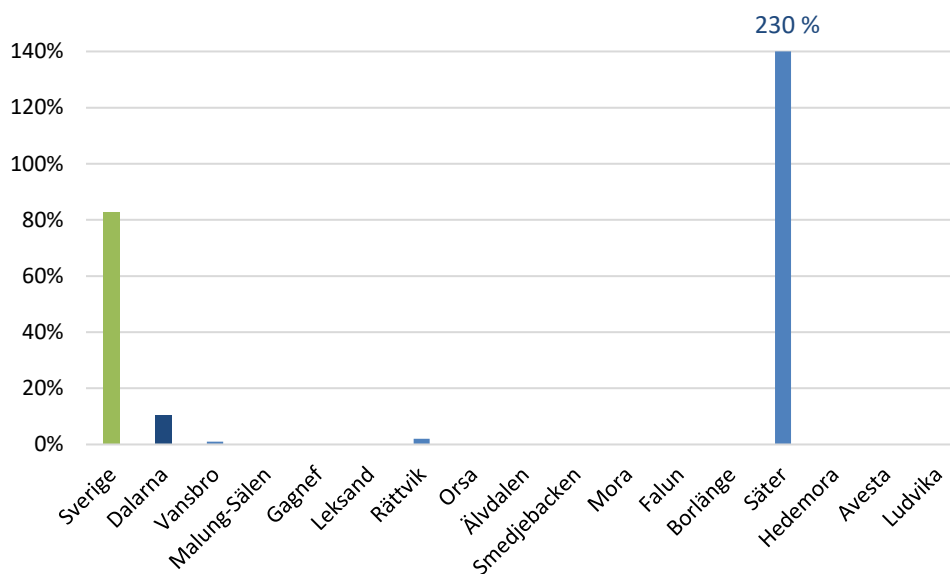
De flesta grisar som föds upp i Dalarna slaktas i länet. De särskiljs dock inte i slakterierna utan går vidare till grossist tillsammans med kött från inköpta djur. En mindre del av köttet säljs direkt av producenterna genom återtag från slakterierna. Slakterierna har också viss försäljning direkt till konsument eller till butiker och restauranger utan att köttet går via grossister.

Figur 29. Säljkanaler för griskött, miljoner kilo råvara

Produktion i förhållande till konsumtion

Grisproduktionen i Dalarna täcker enbart 10 procent av konsumtionen. Den stora volymen återfinns i Säter. Statistiken är dock osäker eftersom det inte redovisas data i kommuner med få företag. 15 procent av produktionen har därför inte kunnat fördelas på kommun i figur 30. Den saknade volymen återfinns främst i de kommuner som saknas staplar.

Figur 30. Produktionsnivå för griskött på kommunnivå i Dalarnas län

Fjäderfä

Det finns två jordbruksföretag i Dalarna som producerar slaktkyckling i mindre skala. Båda föder även upp kalkoner. Det finns också ett företag som föder upp struts.

Slakt och förädling sker i egna slakterier på gårdarna. Produkterna säljs i gårdsbutiker, webshopar, via REKO-ringar, direkt till restauranger, till matkassar. En stor del av produktionen konsumeras i länet men det säljs även produkter utanför länet. Det finns inget större slakteri för fjäderfä i Dalarna.

Den produktion av fjäderfä som finns i Dalarna täcker en viktig nisch och genererar pengar och arbetstillfällen till bygden. Den täcker dock inte den stora efterfrågan på billigt fågelkött som finns i länet. Där kommer i stället kyckling från andra delar av landet i stora mängder. Importerad kyckling förekommer också i restaurangkök och i färdigmat som konsumeras i länet. Den lokala produktionen täcker mindre än 1 procent av konsumtionen.

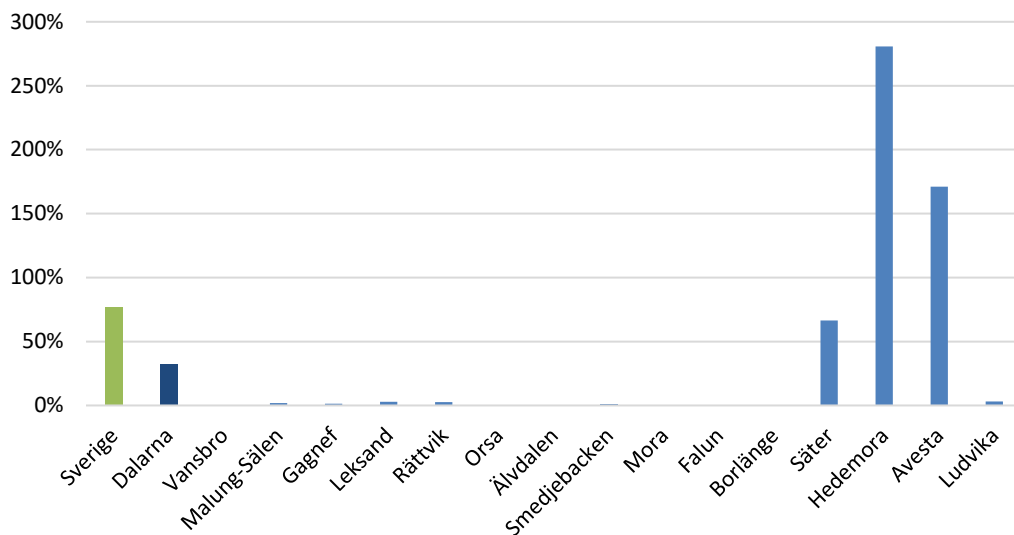
Ägg

För 100 år sedan fanns det över 100 000 hönor i Dalarna. Antalet minskade sedan och var nere på 30 000 år 2007. De senaste tio åren har äggproduktionen haft god tillväxt. Nu finns det 73 000 hönor i Dalarna. Det är något mindre än 2019 men nedgången kan bero på osäkerhet i statistiken. Vart tredje år täcker datainsamlingen alla gårdar men däremellan är det enbart stickprov och då uppkommer ett slumpfel som blir relativt stort när det är få stora företag. 2020 gjordes en totalundersökning och då fanns det 75 000 värphöns i Dalarna

Hönsen återfinns på mer än 80 företag men de flesta har några få hönor för att få ägg till husbehov eller till försäljning i gårdsbutik som ett komplement till andra produkter. Det finns dock tre större producenter som även har egna EU-godkända packerier. Catarinas Sprätthönseri med 6000 hönor i ekologisk produktion, Dala Ägg som packar och säljer äggen från Backåkers hönseri och Alsbo ägg som utöver den egna produktionen även packar och saluför ägg från ett tiotal äggproducenter. De flesta finns i andra län. Det finns även två mindre producenter som även de har EU-godkända packerier, Lönnbackens gård och Gladgården.

Äggen som produceras i länet säljs främst i lokala livsmedelsbutiker. I många fall levereras äggen direkt från packeri till butik. En mindre mängd säljs direkt till konsument via gårdsbutiker. En stor del av äggen som konsumeras i Dalarna kommer via grossister från packerier utanför länet. Dessutom har vissa av de ägg som packas i länet producerats i andra län.

Den lokala produktionen av ägg täcker 32 procent av förbrukningen i Dalarna. Produktionen är koncentrerad till Hedemora, Avesta och Säter.

Figur 31. Produktionsnivå för ägg på kommunnivå i Dalarnas län

Spannmål

Primärproduktionen

Spannmålen är en viktig jordbruksprodukt i Dalarna. 2021 skördades 62 000 ton till ett värde av 120 miljoner kronor. 2021 var dock ett år med låga hektarskördar i Dalarna och då särskilt för vårsäden. Vid normal skördenivå skulle de 18 300 hektaren spannmål gett en total skörd kring 75 000 ton spannmål.

Arealen spannmål har ökat svagt år från år sedan 2010. Preliminära data för 2022 indikerar emellertid en viss minskning. Arealen är då tillbaka på samma nivå som 2019. Före 2010 var det en arealmässig minskning från som mest 43 000 hektar i slutet av 1800-talet. Hektarskördarna var dock mindre än hälften så höga då som nu så totalskörden var lägre trots stor areal.

Ungefär 25 000 ton av skörden 2021 var avsedd för humankonsumtion och 37 000 ton var fodersäd. Behovet av spannmål som foder är dock inte mer än 28 000 ton. Det finns därför ett överskott av fodersäd som säljs utanför länet. Humankonsumtionen ligger å andra sidan på 58 000 ton omräknat till spannmålsråvara. Spannmålen konsumeras i form av bröd, pasta, öl, müsli med mera. Det finns alltså ett underskott av spannmål för humankonsumtion.

Förädlingsindustrin

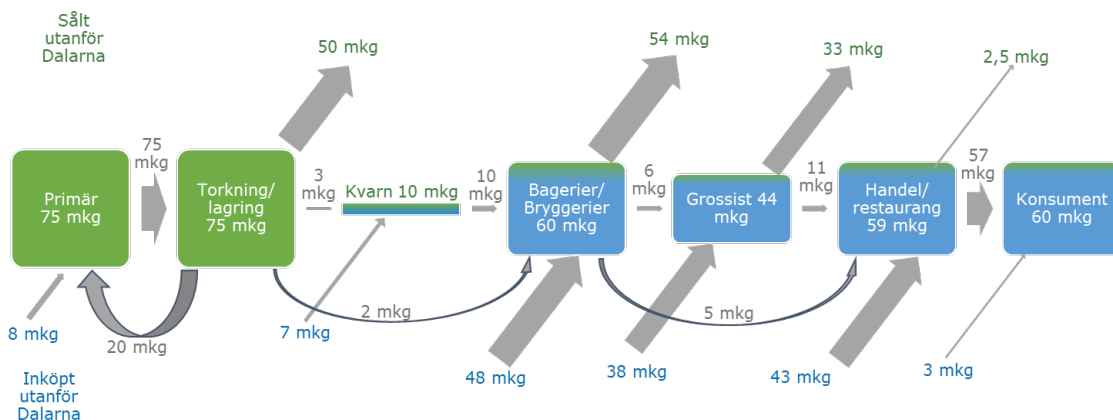
Dalarna har en väl utbyggd struktur för mottagning och lagring av spannmål. Det har funnits några mindre kvarnar men idag är det bara Leksands knäckebröd AB som har en kvarn i drift. De maler enbart för eget behov. Hushållen och övriga bagerier är därför hänvisade till att köpa mjöl som har malts på utanför länet.

Det finns många förädlingsindustrier som förbrukar spannmål och mjöl. Öl, knäckebröd, pizzor och pajer är stora produkter från dalarna som säljs över hela Sverige. Uppskattningsvis förbrukar förädlingsindustrin kring 60 000 ton spannmål per år. Det är långt mer än vad som finns tillgängligt av de kvaliteterna som behövs. Den spannmålsbaserade förädlingsindustrin har därför i många fall en svag koppling till primärproduktionen i länet. Den har också svag koppling till konsumtionen i länet eftersom produktionen vida överstiger den lokala efterfrågan. Ändå är Dalarna en bra lokalisering för industrierna. Namnet Dalarna stärker varumärket både åt produkter som säljs i övriga Sverige och på export.

Marknad och säljkanaler

Flödena av spannmål är mycket svåra att kartlägga. Spannmål är en produkt som är lätt att lagra, billig att transportera och som kan kvalitetsbestämmas på ett överskådligt sätt. Det förekommer därför mycket utbytesthandel med spannmål där en kvalitet ersätts med en annan. I figur 32 har ändå ett försök gjorts att kartlägga flödena inom länet och flödena in om ut från länet. Det framgår då ganska tydligt att de stora flödena går in och ut ur länet medan flödena inom länet är relativt små. En mycket låg andel av de spannmålprodukter som konsumeras i Dalarna har en råvara som har odlats i länet. Pilarna in till primärproduktionen avser foder och ska särskiljas från de 75 miljoner kilo som skördas varje år. De går egentligen från växtodling till animalieproduktion men båda

är primärproduktion. Skörden på 75 avser odlad areal 2021 men vid normala skördar per hektar. Den faktiska skörden var 62 miljoner kilo.

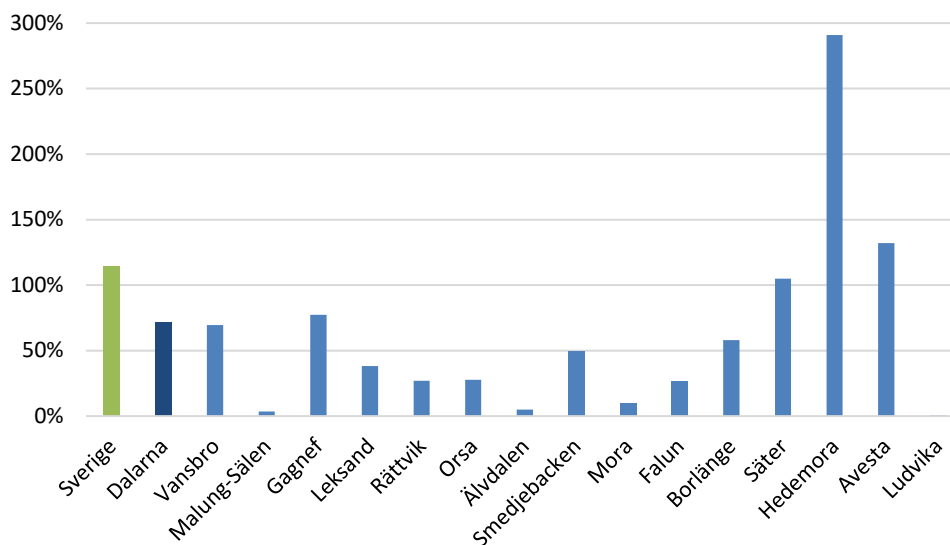

Figur 32. Säljkanaler för spannmål 2021, miljoner kilo råvara

Produktion i förhållande till konsumtion

Ett år med normala skördenivåer täcker spannmålsodlingen nästan behovet i Dalarna. Det finns dock ett överskott av fodersäd och ett underskott av spannmål för humankonsumtion. 2021 var hektarskördarna lägre än normalt. Självförsörjningsgraden sjönk då från 86 procent som den skulle varit vid normala skördar per hektar till 71 procent. Den låga skörden slår även igenom på kommunnivå. Staplarna i figur 33 är genomgående lägre än de skulle varit vid normal skördenivå.

Hedemora sticker ut med en produktion som även 2021 var tre gånger större än konsumtionen. Avesta, Säter, Gagnef och Vansbro hade också högre produktion än förbrukning. Behoven till förädlingsindustrin har dock inte beaktats i beräkningen utan bara skördens storlek mot användningen som foder och humankonsumtion i slutledet. Trots en betydande storlek på förädlingsindustrin kan det även påpekas att många av de produkter som konsumeras saknar produktion i länet. Pasta är ett exempel.

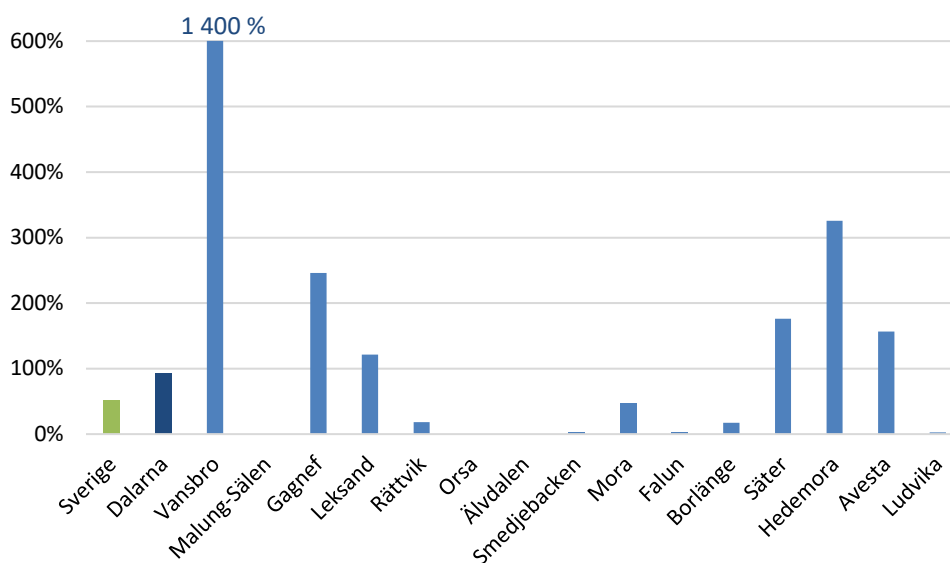
Figur 33. Produktionsnivå för spannmål på kommunnivå i Dalarnas län 2021

Potatis

Potatis är en stor gröda i Dalarna. Det odlas potatis på 800 hektar åker till ett värde av 61 miljoner kronor med de priser som gällde 2021. Potatisen är därmed den fjärde största produkten i Dalarna räknat som värde i råvaruledet. Många odlare har även utrustning för att sortera och lagra potatisen. Värdet ökar då ytterligare.

Potatisen är huvudgrödan för femton stora lantbruksföretag med flera anställda. Två av dessa, Järna Skalat AB och Roslunds potatis, har även egen förädlingsverksamhet som är inriktad på skalad potatis.

Skörden av potatis är i nivå med förbrukningen i Dalarna. I praktiken innebär det att det säljs en hel del matpotatis utanför länet samtidigt som det köps in potatis i förädlade produkter som chips och pommes frites. Vansbro utmärker sig med en produktion som vida överstiger det lokala behovet. Hedemora, Gägnaf, Säter och Avesta ligger också högt.

Figur 34. Produktionsnivå för potatis på kommunnivå i Dalarnas läns

Grönsaker, frukter och bär

Trädgårdsväxter i form av frilandsodlingar och växthus är den femte största branschen i Dalarna räknat i primärledet. 2020 stod Dalarna för 0,7 procent av Sveriges växthusyta och 1,0 procent av arealen med frilandsodling. Det finns inga nyare länsdata för trädgårdsodlingen men enligt jordbruksstatistiken har frilandsodlingen på åker minskat kraftigt 2021. Ytan i växthus har också minskat kraftigt sedan 2017 som var förra datainsamlingen.

Värdet av trädgårdsproduktionen är svår att få fram. Baserat på värdet i Sverige fördelat per län efter yta och skördenivå går det få fram att växthusen och frilandsodlingarna i Dalarna står för ett försäljningsvärde på närmare 50 miljoner där huvuddelen kommer från frilandsodlingarna. Växthusen är till mycket stor del inriktade på prydnadsväxter. Det är inte livsmedel men de kommer ändå med i beräkningen eftersom de ingår som en del i trädgårdsodlingen. Beräkningen är dock mycket osäker eftersom det saknas regionala uppgifter om priser och eftersom de officiella uppgifterna om vad som odlas är begränsade.

Den senaste regionala statistiken om trädgårdsodling gäller 2020. Då fanns det 39 företag i Dalarna som odlade trädgårdsväxter. Av dessa var det 16 som odlade köksväxter på friland, 11 som odlade bär, 2 med fruktodling (äpple), 12 med odling av köksväxter i växthus, 2 med odling av snittblommor, 4 med odling av lökväxter och 17 med odling av kruk- och utplanteringsväxter. Summan av antalet företag med olika inriktning blir högre än totalen eftersom ett företag kan ha flera typer av odlingar.

Tomat, gurka och morötter är de volymmässigt största trädgårdsprodukterna i Dalarna. Produktionen täcker dock inte behovet. Självförsörjningsgraden ligger kring 1 procent

för tomat och gurka. Morötterna ligger lite högre med 6 procent. Alla trädgårdsprodukter, förutom svarta vinbär, har lägre självförsörjning i Dalarna än i Sverige som helhet. Det bör därför finnas goda möjligheter att hitta lokal avsättning vid ökad odling.

Odlingen av svarta vinbär har utvecklats snabbt i Dalarna. 2002 fanns det sex odlare som totalt skördade 41 ton. Dalarna stod då för 10 procent av den svenska odlingen. 2017 fanns bara fyra odlare kvar men de skördade 300 ton. Dalarna var då störst i Sverige på svarta vinbär med en marknadsandel på över 80 procent. En av dessa odlare har dock slutat. 2020 fanns bara 3 företag kvar och de skördade 57 ton vinbär. Det var 30 procent av volymen som skördades i Sverige.

Grangärde musteri är den största aktören när det gäller svarta vinbär. De har både egna odlingar och egen förädling. De har även odling och förädling av andra bär och produkterna säljs långt utanför länet.

Ren

Renskötseln i Dalarna organiseras under Idre sameby. Idre sameby ligger i huvudsak inom Dalarna län i Älvdalens kommun men sträcker sig även upp i Härjedalens kommun i Jämtlands län. Nettoarealen av samebyns barmarksbete är beräknad till 1 038 kvadratkilometer. Idre sameby är en av Sveriges mindre samebyar. Den har 5 gruppansvariga renskötare. Enligt SCB:s företagsregister finns det tio aktiva företag med renskötsel. Flera företag kan dock samverka i en driftsenhet. Slakten sker i ett EU-godkänt slakteri som drivs av samebyn. Det finns dessutom två EU-godkända anläggningar i länet för styckning och chark.

Produktionen ligger i genomsnitt på drygt 40 ton till ett värde av en miljon kronor. Dessutom tillkommer drygt en halv miljon i ersättning för renar som dödas av rovdjur eller i trafiken. Samebyn har en årlig produktion på 2 250 djur. Av dessa går 1 600 till slakt. 650 renar dör på annat sätt. De flesta på grund av rovdjur. Ersättningen för de djur som dödas av rovdjur eller i trafiken baseras på slaktvärdet för djuren. Den verkliga kostnaden är betydligt högre eftersom det i många fall är avelsdjur som dödas.

Slakteriet som drivs av samebyn har kapacitet att slakta fler djur än de som produceras. Det slaktas därför även renar från samebyar i Jämtlands län. Omkring 3 000 renar slaktas i slakteriet varav drygt hälften är från den egna samebyn.

Produktionen av renkött är betydligt högre i Dalarna än konsumtionen om man utgår från genomsnittlig konsumtion per invånare. Konsumtionen blir då 28 ton vilket kan jämföras med produktionen på 42 ton. Sannolikt är konsumtionen högre per person i Dalarna än i Sverige som helhet. Det går inte få fram hur mycket mer men den lokala produktionen torde täcka behovet och väl det. Handeln med renkött gör också att delar av det renkött som konsumeras i Dalarna har producerats i andra delar av Sverige vilket innebär att mycket av det kött som produceras i Dalarna måste säljas utanför länet.

Rennäringen handlar inte bara om produktion av kött. Renskötseln är ett kulturarv som bidrar till att bevara den biologiska mångfalden på renbetena. Det finns också betydande värde i skinn och horn som förädlas genom samiskt hantverk. Man ska heller

inte glömma rennäringens stora betydelse för besöksnäringen när det gäller att attrahera turister till regionen.

Vilt

Dalarna är ett län med mycket produktiv mark med skog och annan växtlighet. Därmed finns det även mycket vilt. Statistik från viltdata visar att avskjutningen 2020 var 7 400 älgar, 3 500 rådjur, 13 kronhjortar och 1 300 vildsvin. Sammantaget handlar det om 950 ton viltkött till ett värde av 45 miljoner kronor. Köttet är då värderat som om djuren lämnas till ett viltslakteri. Älgen står för huvuddelen av värdet men kronhjort och vildsvin är de arter som ökar mest i länet. Avskjutningen för 2021 var inte tillgänglig när rapporten skrevs.

Sammantaget kommer sex procent av viltköttet i Sverige från Dalarna. För älgköttet är andelen så hög som tio procent. Produktionen av viltkött är betydligt högre i Dalarna än konsumtionen om man utgår från genomsnittlig konsumtion per invånare i Sverige. Konsumtionen blir då 520 ton vilket kan jämföras med avskjutningen på 950 ton. Sannolikt är konsumtionen högre per person i Dalarna än i Sverige som helhet men den lokala produktionen torde ändå täcka konsumtionen i Dalarna och väl det. En stor del av jakten bedrivs dock av jägare från andra delar av Sverige eller från andra länder. De tar då med sig delar av det kött som de har varit med och skjutit vilket blir en utförsel från länet. Besöksnäringen som är kopplad till jakten medför sannolikt minst lika högt värde för regionen som det värde som köttet betingar. Den delen är inte inräknad här. Viltkött ger förutom ett klimatsmart och naturligt kött också stora värden i rekreation för jägaren.

Fisk

Det bedrivs inget yrkesmässigt fiske i Dalarna. Fiskerieringen består i stället av fiskodling och fritidsfiske. Enligt data från Jordbruksverket finns det tre godkända odlingar med matfisk i Dalarna men inga för kräftor eller musslor. Det odlades 15 300 ton matfisk, matkräfta och mussla till ett värde av 540 miljoner kronor per år i Sverige 2021. Värdet är då räknat när fisken, kräftan eller musslan tas upp ur vattnet, före slakt och förädling.

Det finns inga uppgifter om hur stor del av produktionen som kommer från Dalarna. Uppskattningsvis handlar det om 700 ton matfisk till ett värde av 25 miljoner kronor. Som en jämförelse kan nämnas att de två stora aktörerna, Slottslax och Älvdalslax tillsammans omsätter närmare 50 miljoner kronor. Det handlar dock om fisk som är slaktad och även i viss mån förädlad genom styckning med mera. Det ingår även viss omsättning från försäljning av sättfisk. Nordic Trout Sweden AB har också fiskodlingar i Dalarna men de är helt inriktade på sättfisk.

Det finns även ett omfattande fritidsfiske i Dalarna. Havs- och vatten-myndigheten uppskattar att 1,5 miljoner personer ägnade sig åt fritidsfiske någonstans i Sverige vid något tillfälle under 2021. Fångsten har de beräknat till 12 300 ton, detta när den fisk som släppts tillbaka räknats bort. Värdernas de olika fiskarterna med det pris som yrkesfiskarna får ger det ett totalt värde på 800 miljoner kronor. Hur mycket av detta som är fångat i Dalarna framgår inte. Det finns dock en viss regional uppdelning av antalet dagar som läggs på fritidsfiske. Med ledning av den kan det uppskattas att cirka

3,5 procent av den tid som ägnas åt fritidsfiske i insjö läggs i Dalarna. Fångas lika mycket per dag vid insjöfiske i olika delar av landet medför det ett värde på 25 miljoner för fisk från fritidsfisket i Dalarna. Detta är värdet av fisken.

Havs- och vattenmyndigheten uppskattar att fritidsfiskarna har kringkostnader för fiskekort, fiskeredskap, mat, boende med mera till ett värde av 5,6 miljarder kronor och ytterligare 9,7 miljarder kronor för fleråriga investeringar i form av dyrare fiskeredskap, båtar mer mera. Närmare 500 miljoner i kringkostnader och investeringar beräknas vara kopplat till fritidsfisket i Dalarna. Kringaktiviteterna kring fritidsfisket är alltså en betydligt större inkomstkälla till Dalarna än värdet av den fisk som fångas i länet. Kringaktiviteterna räknas dock inte in i värdet för livsmedelsproduktionen.

Sammanlagt ger beräkningarna ett värde på 39 miljoner för fisk och fiskodling i länet vilket motsvarar 1,8 procent av all matfisk i Sverige. Odlingar för utplanteringar är då inte medräknade. Förädlingsvärdet är heller inte medräknat utan detta avser värdet när fisken landas och när den lämnar odlingarna. När fisken är rensad och packad är värdet betydligt högre.

Fisket och fiskodlingarna är också basen för en lokal förädlingsindustri. Det finns fem anläggningar i Dalarna som är EU-godkända för att hantera fisk och fiskprodukter och ytterligare några som inte är EU-godkända.

Honung och bin

Bin producerar inte bara honung och vax. Genom pollineringen är de även mycket värdefulla för jordbruket och för ekosystemen i stort. I en rapport från Jordbruksverket har det beräknats att värdet av pollineringen är lika högt som värdet av honungen. Pollineringen har stor betydelse för skörden av många grödor inte minst för oljväxter, åkerbönor, klöver, frukt och bär.

Ingen vet exakt hur många bisamhällen som finns. Jordbruksverket har uppskattat att det fanns cirka 165 000 bisamhälle i Sverige 2019. Skörden av honung uppskattades de till 4 600 ton 2019. Importen av honung var lika stor.

Vissa biodlare säljer honungen till uppköpare. Andra säljer direkt till konsument. Priset skiljer sig kraftigt men vid försäljning till konsument ingår även viss förädling. Jordbruksverket har bedömt att priset till odlaren i genomsnitt ligger kring 70 kronor per kilo. Det ger ett produktionsvärde för honung på 320 miljoner kronor i Sverige.

Enligt statistik från Sveriges Biodlares Riksförbund fanns 2,5 procent av den svenska produktionen i Dalarna 2019. Det innebär drygt 4 000 bisamhälle som ger en honungsskörd på 115 ton till ett värde av åtta miljoner kronor. I Dalarna är genomsnittet fem bisamhällen per odlare för dem som svarat på biodlarnas enkät. Det innebär i så fall 800 biodlare i länet. Uppgiften kan vara något överskattad eftersom det på ett annat sätt att räkna skulle stanna på 600 biodlare. Uppgifterna om antal bisamhälle och producerad mängd är också osäkra. Tyvärr har det heller inte gått att få fram senare uppgifter än för 2019.

Helt klart är dock att bina även bidrar med ökad skörd genom pollinering. Värdet av pollineringen är minst lika hög som för honungen enligt jordbruksverkets beräkning. Det innebär ytterligare 8 miljarder i Dalarna. Detta värde tillfaller dock inte biodlingarna utan respektive gröda vid beräkning av produktionsvärdet för livsmedel. Biodlarna kan dock få del av värdet genom att hyra ut bisamhällen eller genom att ställa bikupor vid egna odlingar.

Sammanställningar kommun för kommun

På följande sidor finns en sida med en sammanställning av aktuellt läge och en historisk utveckling av jordbruket för varje kommun i Dalarnas län. Kommunerna presenteras i bokstavsordning.

Dataunderlaget är i många fall osäkert. Uppgifter om antal djur och antal företag med djur publiceras enbart om det finns flera företag med samma produktion. Det kan alltså finnas enstaka företag med respektive djurslag även om det inte framgår av diagrammen. Uppgifterna bygger också på att de enskilda företagen redovisat korrekt antal. Många företag har verksamhet i flera kommuner vilket kan försvåra uppdelningen på kommunnivå. All verksamhet tillskrivs den kommun där brukningscentrum ligger.

Uppgifter om förädlingsindustri, handel och restauranger bygger främst på officiell statistik. Indelningen bygger på de branschposter som företagen angivit för sin verksamhet. Dessa är inte alltid uppdaterade. Det kan därför saknas företag med pågående verksamhet likväl som det kan finnas företag som inte längre bedriver den aktuella verksamheten. För att få bästa möjliga täckning av verksamheten i respektive kommun har data inhämtats för anläggning i stället för från företag. Är inrapporteringen korrekt innebär det att verksamheten hänförs till den kommun där verksamheten bedrivs och inte till den ort där huvudkontoret ligger. Inrapporteringen av arbetsställe verkar dock inte alltid vara korrekt.

En viktig skillnad i denna uppdaterade rapport jämfört med den tidigare är att uppgifterna om antal företag/anläggningar nu i möjligaste mån är rensade från företag utan verksamhet. Kravet för att komma med i redovisningen är att det fanns någon försäljning under 2021 som är redovisad till Skatteverket. En annan förändring är att redovisningen nu bygger på anläggningarnas huvudsakliga verksamhet. Tidigare beaktades alla branschposter men då kunde företagen bli dubbelräknade om de till exempel har både förädling och restaurangverksamhet. Nackdelen är att vissa företag kan missas helt. I några fall har därför redovisningen kompletterats med anläggningar där förädling, handel eller restaurang är sekundär verksamhet.

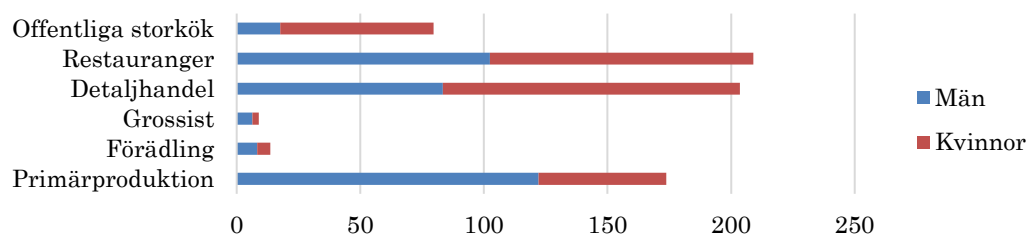
Beräkningarna av antal sysselsatta, uppdelningen efter kön och beräkningarna av självförsörjningsgraden för olika livsmedel bygger på schablonvärden när faktiska data saknas. Uppdelningen efter kön bygger till exempel till stor del på schabloner för riksnivån eftersom data sällan finns för enskilda företag eller för enskilda kommuner. Självförsörjningsgraden beräknas utifrån antal djur, antal hektar med respektive gröda och befolkningens storlek. Hänsyn har inte tagits till lokala skillnader i kosten.

Avesta

Avesta kommun har 9 107 hektar åker och 22 925 invånare. Det innebär 0,40 hektar åker per person vilket är dubbelt så mycket som genomsnittet i världen.

Uppskattningsvis är 690 personer sysselsatta i livsmedelskedjan varav 350 är kvinnor.

Flest sysselsatta finns i detaljhandeln och på restauranger.

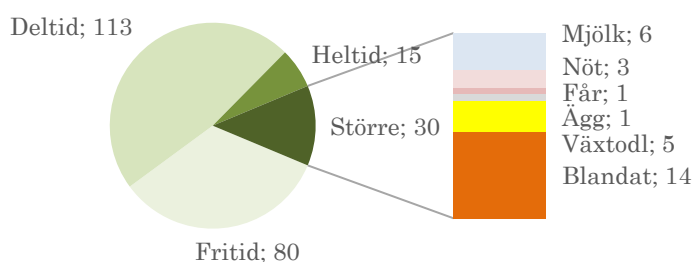

Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

Sammanlagt finns det 238 företag med råvaruproduktion och sex förädlingsföretag i Avesta kommun. De flesta är enmansföretag eller mikroföretag med mindre än 10 anställda. Endast två producerande företag har 10 anställda eller mer. Det är Lilla Alsbo ägg AB och Nya Rutbo handelsträdgård AB. Nya Rutbo handelsträdgård AB är inriktade på prydnadsväxter men ingår ändå som trädgårdsföretag i statistiken. Det finns även en fiskodling i kommunen men företaget, Nordic Trout Sweden AB, är registrerat i Finland.

Den senare delen av livsmedelskedjan består av sex företag med partihandel, 15 butiker med livsmedel, 51 restauranger samt några offentliga storkök. Åtta butiker och sex restauranger har 10 anställda eller mer.

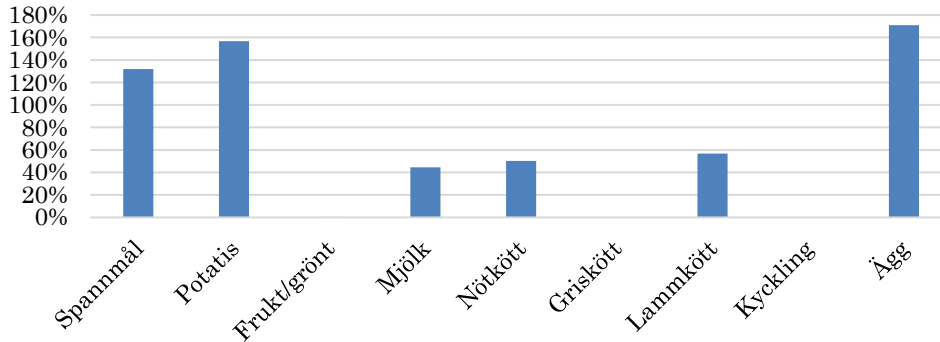
De flesta jordbruken är små. Endast 30 är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruksproduktionen. Fem av dessa är inriktade på växtodling och sex på mjölk.

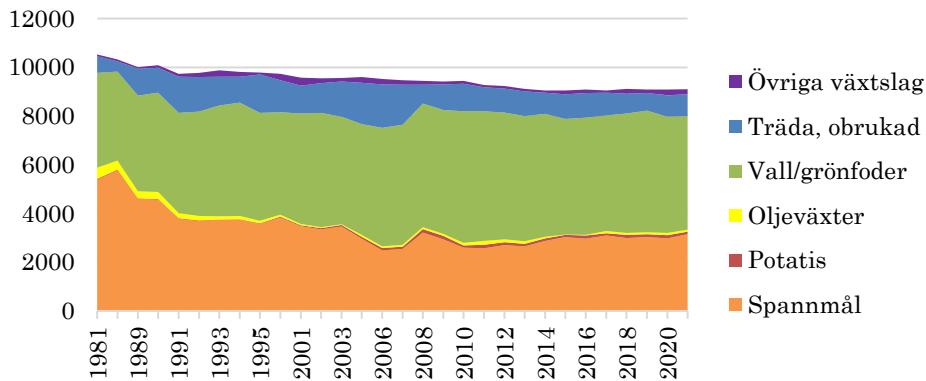
Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

Förädlingsföretagen består av två företag som förädlar frukt och bär, ett mindre slakteri, ett charkuteri och två bagerier. Lilla Alsbo ägg AB och Nya Rutbo handelsträdgård AB ingår inte bland förädlingsföretagen eftersom de har angivit primärproduktionen som huvudinriktning. Omvänt har även ett av förädlingsföretagen inom frukt och bär viss egen odling.

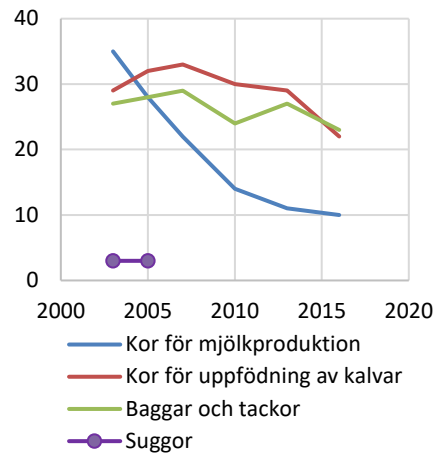
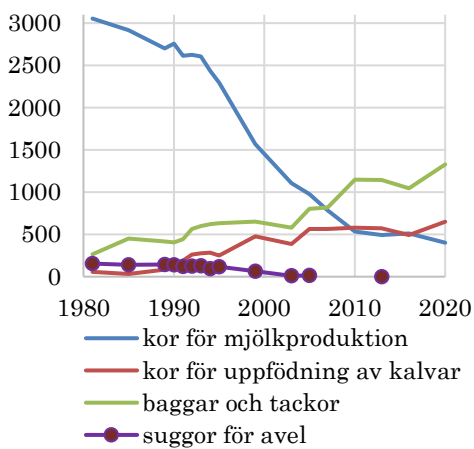
En tredjedel av åkern används till spannmål. Det ger en produktion som är högre än förbrukningen. Det produceras även mer ägg och potatis än det lokala behovet. Djurhållningen är i övrigt främst inriktad på nötkreatur och får. Där täcker produktionen halva behovet. Produktionen av kyckling, frukt och grönsaker är mycket liten i förhållande till konsumtionen.

Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

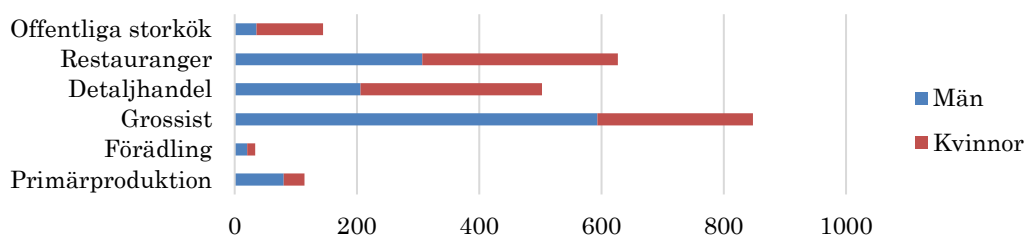

Antal djur 1981 – 2020

Antal företag med djur 2003 – 2016

Borlänge

Borlänge kommun har 6 619 hektar åker och 52 254 invånare. Det innebär 0,13 hektar åker per person vilket är 25 procent lägre än genomsnittet i världen. Drygt 2 300 personer sysselsatta i livsmedelskedjan, nästan hälften är kvinnor. Flest sysselsatta finns i grossistledet. Ica har en av Sveriges största distributionsenheter i Borlänge. Där är över 500 personer sysselsatta. Dagab och Svensk Cater har också lager i Borlänge, Axfood har en snabbgross.

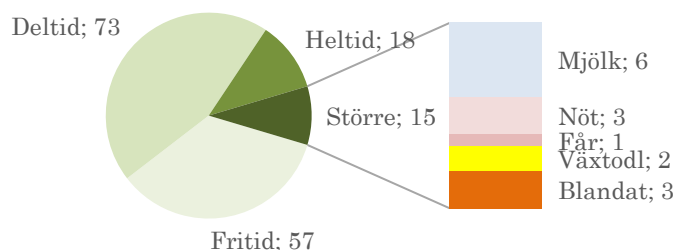

Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

Den senare delen av livsmedelskedjan består av 37 butiker som säljer livsmedel, 128 restauranger samt några offentliga storkök. Sexton butiker och tjugotvå restauranger har 10 anställda eller mer.

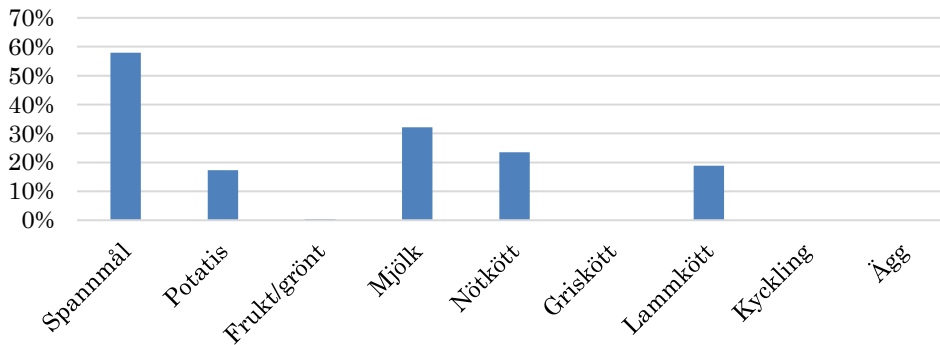
Det finns 11 förädlingsföretag i Borlänge kommun. Slotts Lax AB har sin bas och en sättfiskanläggning för regnbågslox i Ängesgårdarna men har också ytterligare odlingar i länet i moderbolaget Nordic Trout AB. Murboannas är i första hand ett hantverksmejeri med produktion och försäljning av ost, men till verksamheten finns också en butik som saluför produkter från lokala mathantverkare och en restaurang, antalet årsanställda uppgår till ca 5st. I övrigt finns det bland annat fyra bagerier, Gauffin Boulangerie & Pâtisserie, Almas café, Café Backa samt Zola konditori och tre bryggerier, Mjelga Hantverksbryggeri, Sahlins Brygghus och 5mans Bryggeri.

Slutligen finns det 163 jordbruk och fyra företag med växthus i Borlänge kommun. De flesta jordbruken är små. Endast 15 jordbruk är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruksproduktionen. Sex av dessa är inriktade på mjölk. Två av företagen med växthus och ett jordbruk med blandad produktion har mer än 10 anställda.

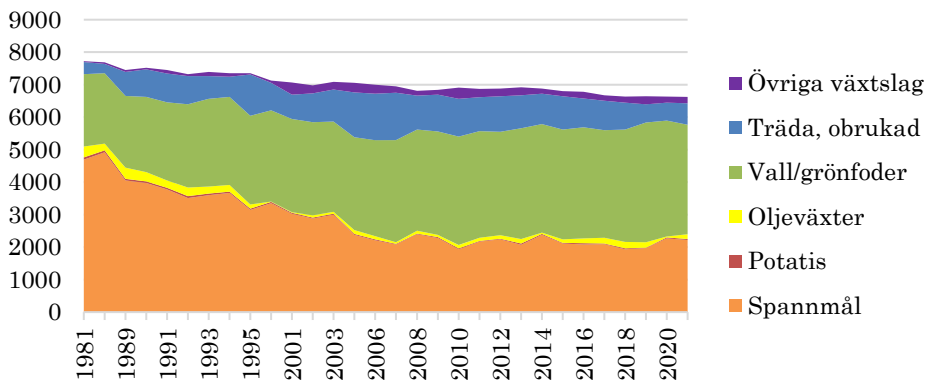

Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

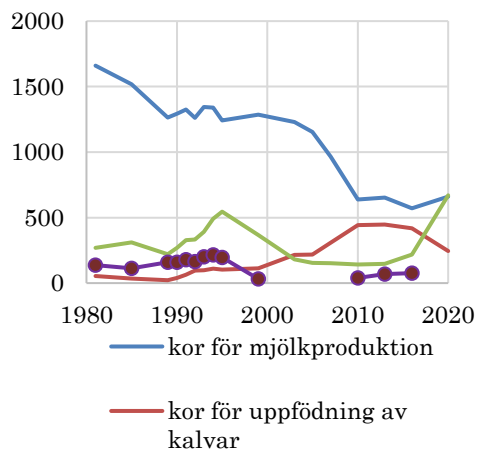
Drygt en tredjedel av åkermarken används till spannmål. Det ger en volym som täcker 60 procent av förbrukningen. Det odlas även mycket potatis men långt ifrån tillräckligt för att täcka det lokala behovet. Djurhållningen är främst inriktad på mjölk, nötkött och lamm. Där täcker produktionen ungefär en fjärdedel av behovet. Stor folkmängd i förhållande till arealen åker gör att Borlänge kommun är mer beroende av livsmedel utifrån än vad många andra kommuner i Dalarna och i resten av Sverige är.

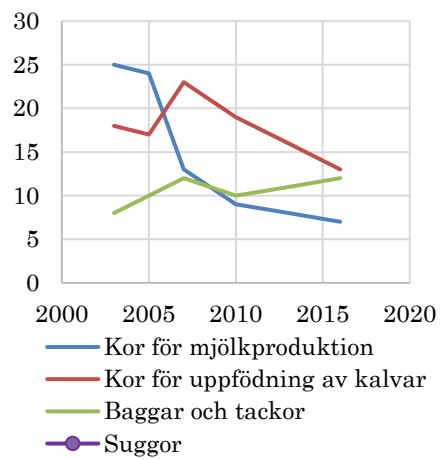
Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

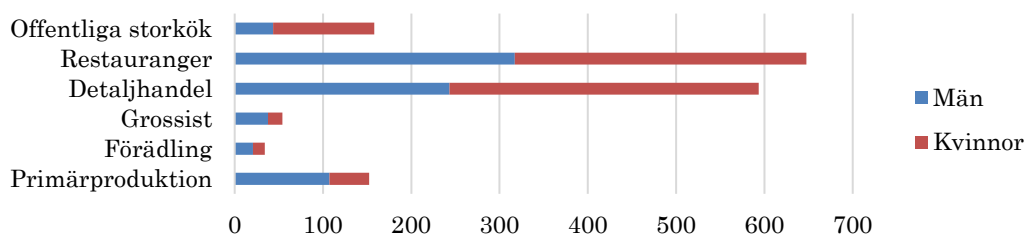
Antal djur 1981 – 2020

Antal företag med djur 2003 – 2016

Falun

Falu kommun har 5 509 hektar åker och 59 837 invånare. Det innebär 0,09 hektar åker per person vilket är hälften av genomsnittet i världen. Uppskattningsvis är 1 600 personer sysselsatta i livsmedelskedjan, drygt hälften är kvinnor. Flest sysselsatta finns i detaljhandeln och på restauranger.

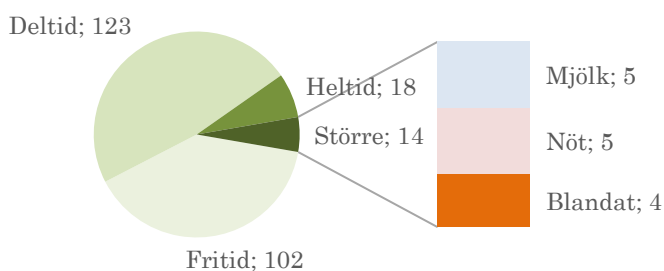

Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

Sammanlagt finns det 266 företag med råvaruproduktion och 9 förädlingsföretag i Falu kommun. De flesta är enmansföretag eller mikroföretag. Endast två producerande företag har 10 anställda eller fler i kommunen. Det är Semper AB som har ett knäckebrödsbageri med fokus på glutenfria produkter och Perers Färsbrödsbagarn. Därutöver finns två företag med slakt, två bryggerier, två företag som förädlar frukt och bär och ett gårdsmejeri.

Den senare delen av livsmedelskedjan består av 14 företag med partihandel, 48 butiker som säljer livsmedel, 129 restauranger samt några offentliga storkök. Två partihandlare, 19 butiker och 22 restauranger har 10 anställda eller mer.

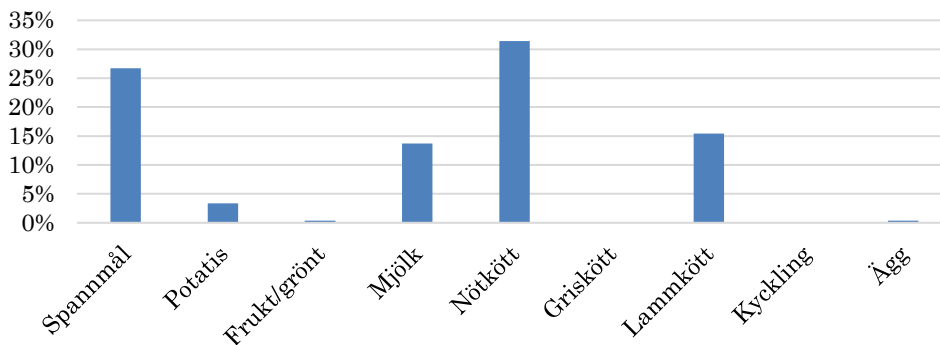
De flesta jordbruken små. Endast 14 är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruksproduktionen. Fem av dessa är inriktade på mjölk och fem på nötkött. Förutom jordbruk finns det 8 företag med växthus och ett fiskevårdsområde med egen odling av sättfisk.

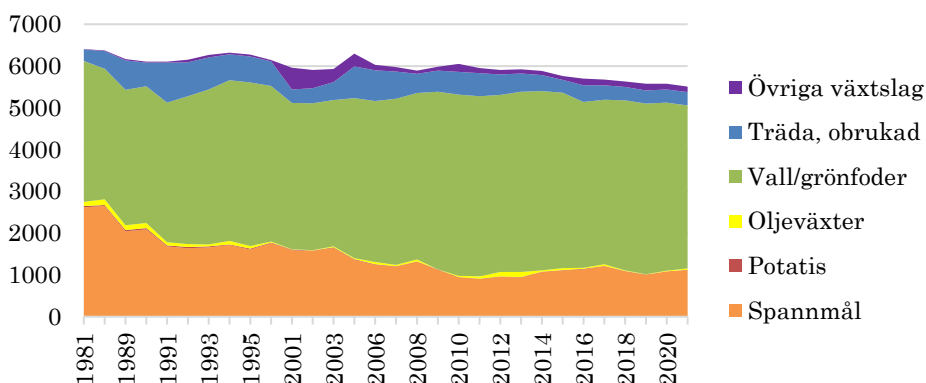
Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

Den mesta åkermarken används till vall för att producera foder åt nötkreatur och får. En femtedel används till spannmål och livsmedelsgrödor. Primärproduktion är mycket lägre än förbrukningen. Nötköttet ligger högst genom att produktionen nästan täcker en tredjedel av förbrukningen. När det gäller spannmål, lamm och mjölk täcker

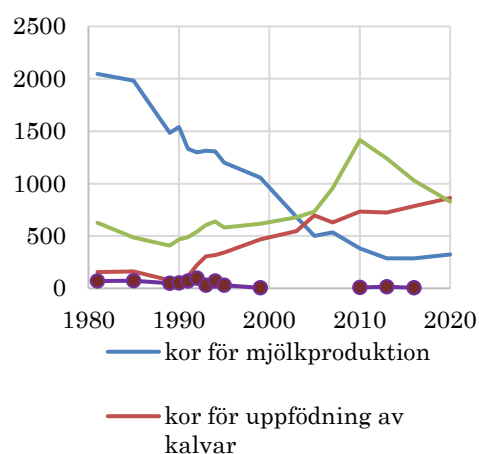
produktionen 10 till 30 procent av behovet. Produktionen av griskött, kyckling, ägg, frukt och grönsaker är mycket liten i förhållande till konsumtionen. Ändå finns det 20 företag som anger i branschcoden att de odlar trädgårdsväxter i växthus eller på friland.

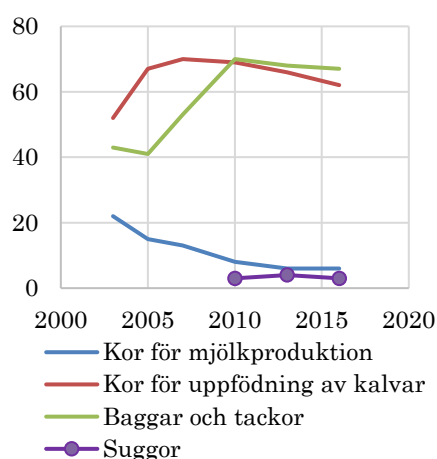
Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

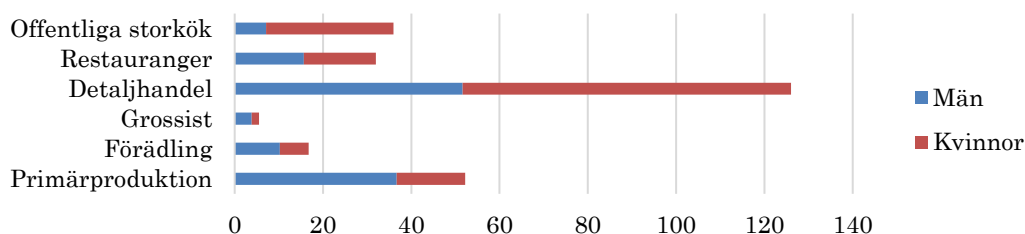
Antal djur 1981 – 2020

Antal företag med djur 2003 – 2016

Gagnef

Gagnefs kommun har 2 460 hektar åker och 10 502 invånare. Det innebär 0,23 hektar åker per person vilket är 28 procent mer än genomsnittet i världen. Uppskattningsvis är 270 personer sysselsatta i livsmedelskedjan varav 140 är kvinnor. Flest sysselsatta finns i detaljhandeln.

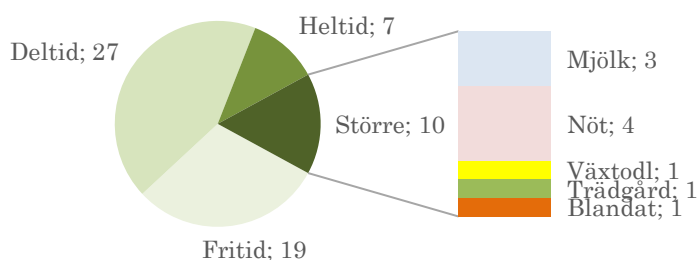

Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

Sammanlagt finns det 63 företag med råvaruproduktion och fem förädlingsföretag i Gagnefs kommun. Alla är enmansföretag eller mikroföretag med färre än 10 anställda. Bland förädlingsföretagen finns tre bagerier, ett destilleri och ett nystartat bryggeri.

Den senare delen av livsmedelskedjan består av fem små företag med partihandel, nio butiker som säljer livsmedel, 19 restauranger samt några offentliga storkök. Sex av butikerna har 10 anställda eller mer men ingen av grossisterna eller restaurangerna har det.

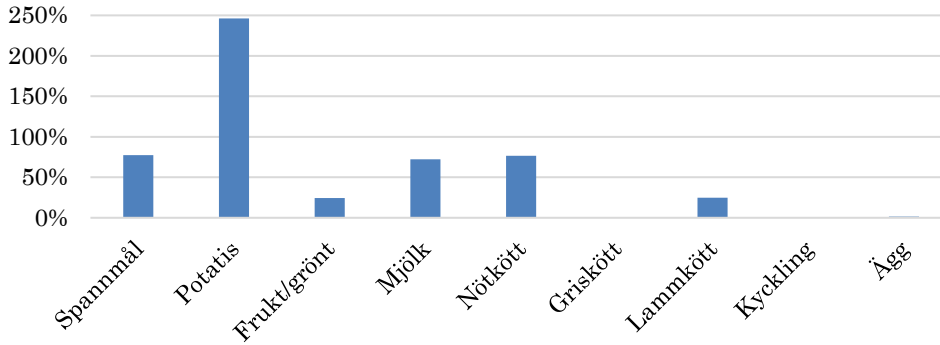
De flesta jordbruken är små. Endast 10 är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruksproduktionen. Fyra av dessa är inriktade på nötkött och tre på mjölk. Störst av alla är Wålstedts Gård som är inriktad på odling och försäljning av ekologiska grönsaker. De har nio anställda.

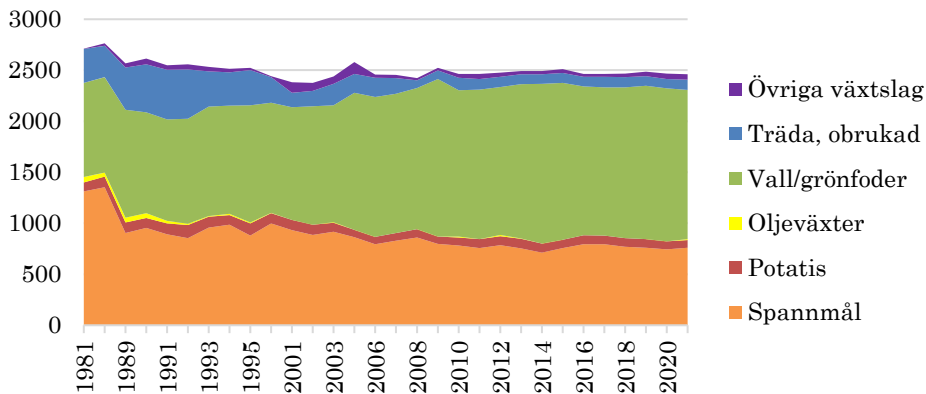
Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

Potatis är en av de viktigaste grödorna i Gagnefs kommun. Odlingen är mer än dubbel mot förbrukningen. Trädgårdsväxterna är också viktiga. Wålstedts Gård i Dala-Floda är en stor producent av ekologiska grönsaker. Totalt sett är självförsörjningen låg men för enstaka trädgårdsprodukter som exempelvis morötter och vitkål kan den vara hög. Spannmål odlas på en tredjedel av åkermarken. Vid normal skörd är det tillräckligt för att

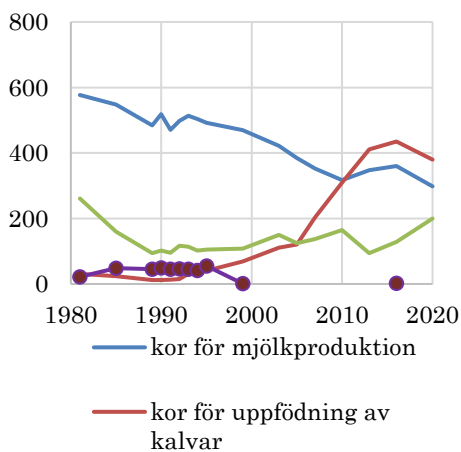
täcka större delen av det lokala behovet för humankonsumtion och för foder. Djurhållningen är främst inriktad på nötkreatur. Där täcker produktionen tre fjärdedelar behovet. Produktionen av gris, kyckling och ägg är mycket liten.

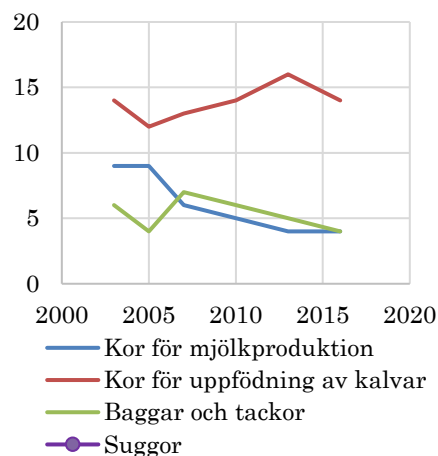
Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

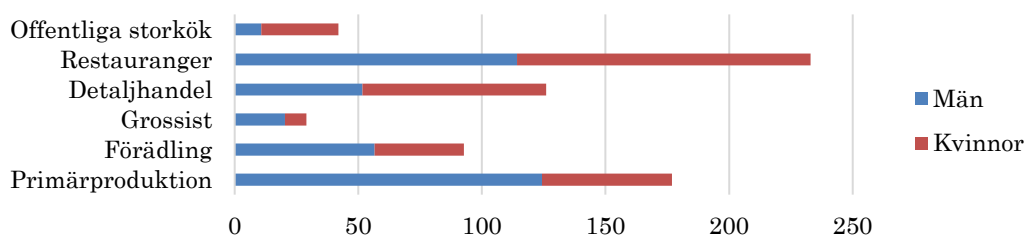
Antal djur 1981 – 2020

Antal företag med djur 2003 – 2016

Hedemora

Hedemora är den kommun i Dalarna som har mest åkermark, 11 009 hektar. Befolkningen uppgår till 15 458 invånare. Det innebär 0,71 hektar åker per person vilket nästan är fyra gånger mer än genomsnittet i världen. Cirka 700 personer är sysselsatta i livsmedelskedjan varav 320 är kvinnor. Flest sysselsatta finns på restaurangerna, därefter i primärproduktion och detaljhandel.

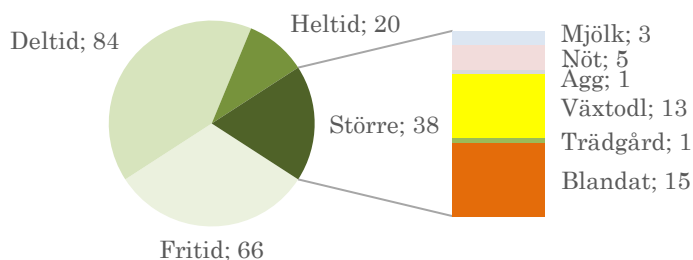

Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

Sammanlagt finns det 211 företag med råvaruproduktion och 12 förädlingsföretag i Hedemora kommun. De flesta är enmansföretag eller mikroföretag med mindre än 10 anställda. Tre producerande företag har mer än 10 anställda. Grådö mejeri är störst med 62 anställda. Därefter kommer Oppigårds bryggeri AB med 20 anställda och Brants Odlingar AB med 10 anställda.

Den senare delen av livsmedelskedjan består av nio små företag med partihandel, 16 butiker som säljer livsmedel, 32 restauranger samt några offentliga storkök. Ett av grossistföretagen, fyra butiker och åtta restauranger har 10 anställda eller mer.

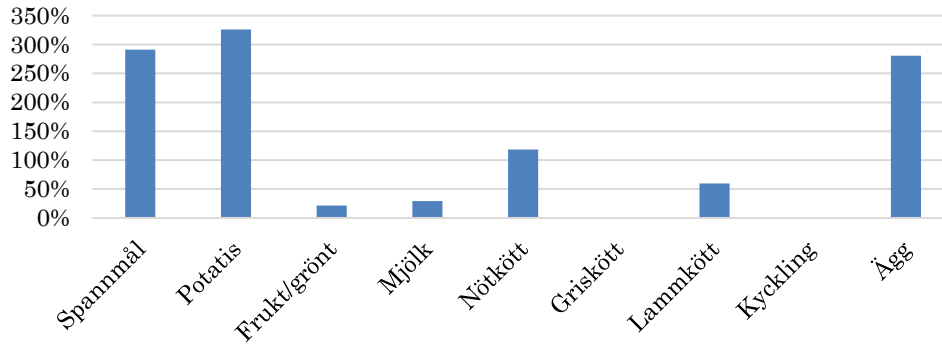
I Hedemora kommun finns förhållandevis många större jordbruk. 38 är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruksproduktionen. Tretton av dessa är inriktade på jordbruksväxter, fem på nötkött, tre på mjölk, en på ägg och en (Brants) på trädgårdsgrödor.

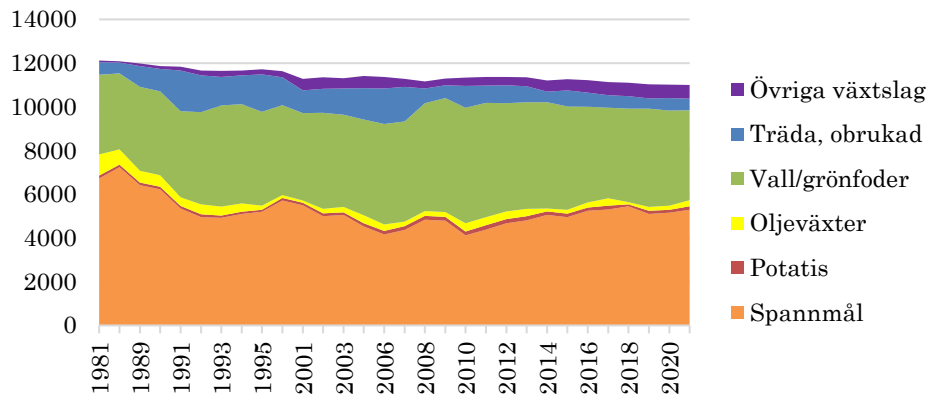
Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

Mer än halva arealen åker används till spannmål, oljeväxter, potatis, trädgårdsväxter och olika växter för humankonsumtion. Produktionen av spannmål, potatis och ägg är tre gånger så stor som förbrukningen. Trädgårdsväxterna ligger också förhållandevis

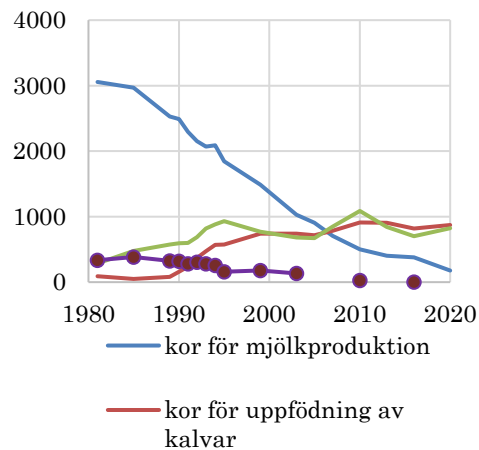
högt. En självförsörjningsgrad på över 30 procent totalt sett indikerar utflöden av många trädgårdsprodukter. Förutom hönsen är djurhållningen inriktad på nötkreatur och får.

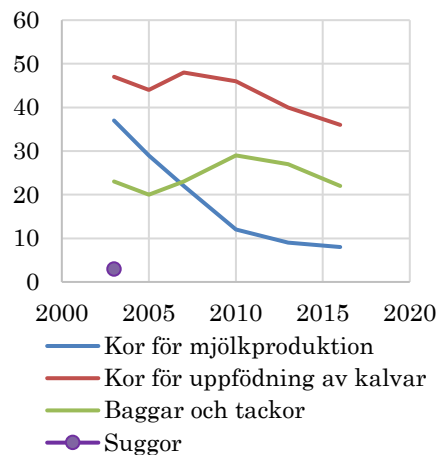
Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

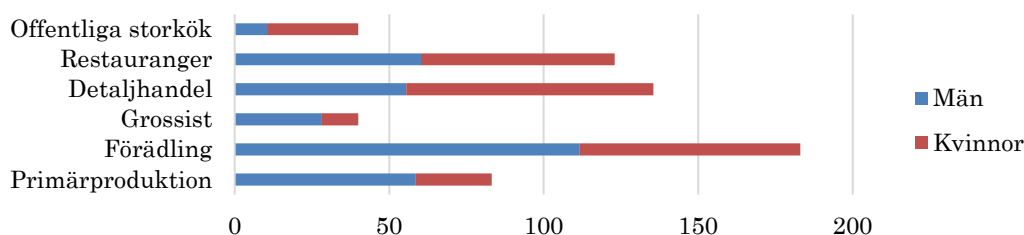
Antal djur 1981 – 2020

Antal företag med djur 2003 – 2016

Leksand

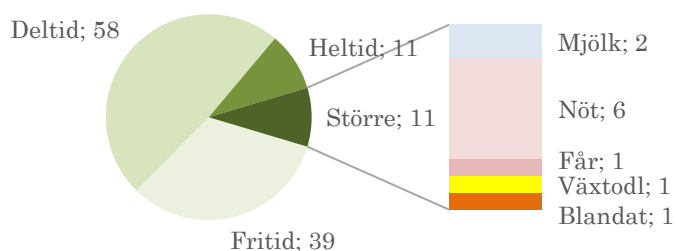
Leksands kommun har 3 311 hektar åker och 16 012 invånare. Det innebär 0,21 hektar åker per person vilket är strax över genomsnittet i världen. Drygt 600 personer sysselsatta i livsmedelskedjan, knappt hälften är kvinnor. Flest sysselsatta finns i förädlingsindustrin. Leksands knäckebröd är störst med 163 anställda. Därutöver finns ytterligare två bagerier, ett mejeri, en gårdsschark, ett bryggeri och två företag som förädlar fisk.

Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

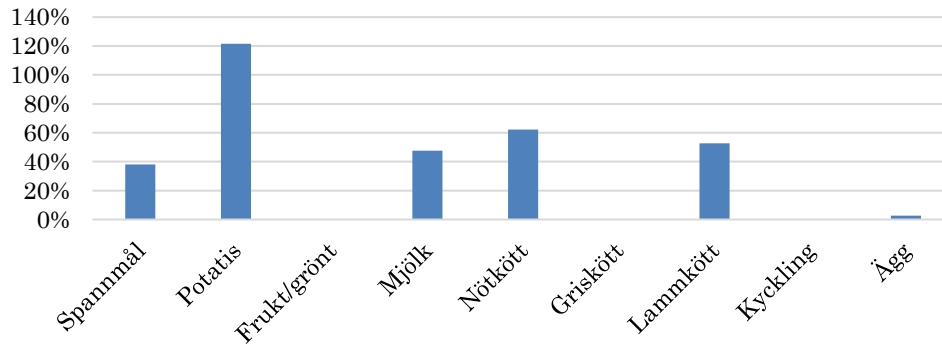
Den senare delen av livsmedelskedjan består av 7 företag med partihandel, 17 butiker som säljer livsmedel, 49 restauranger samt sex offentliga storkök. Ett av företagen med partihandel, Scandinavian Trading i Leksand AB, har 10 anställda eller mer. Det har även fem av butikerna och tre av restaurangerna. De övriga är små.

Slutligen finns det 119 registrerade jordbruk, en anläggning med fiskodling och fyra företag med växthus i Leksands kommun. De flesta jordbruken små. Endast 11 jordbruk är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruksproduktionen. Sex av dessa är inriktade på nötkött och två på mjölk.

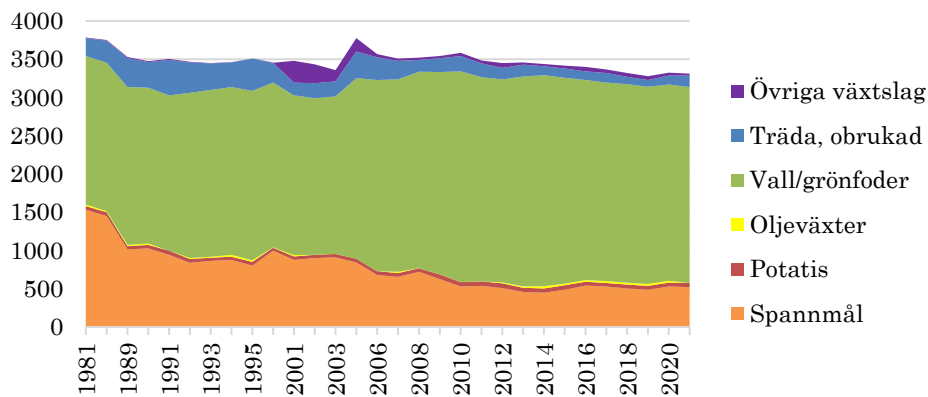

Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

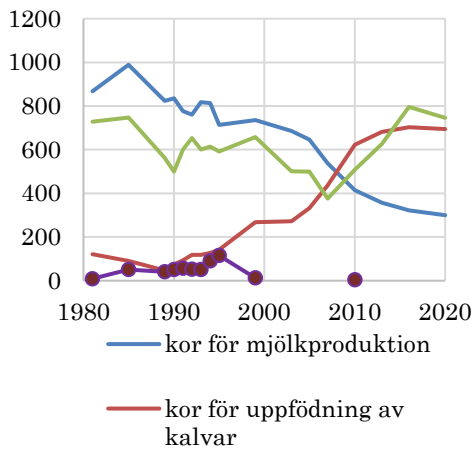
Den mesta åkermarken används till vall för att producera foder åt nötkreatur och får. En femtedel används till spannmål och livsmedelsgrödor. Generellt är primärproduktion lägre än förbrukningen. Potatisen är enda undantaget med en självförsörjning på 120 procent. Skörden av spannmål täcker 40 procent av förbrukningen. När det gäller nötkött, lamm och mjölk täcker produktionen 50 till 60 procent av behovet. Produktionen av griskött, kyckling, ägg, frukt och grönsaker är mycket liten i förhållande till konsumtionen. Två av växthusen är inriktade på prydnadsväxter.

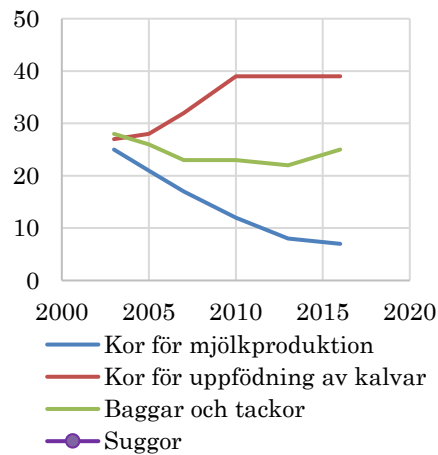
Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

Antal djur 1981 – 2020

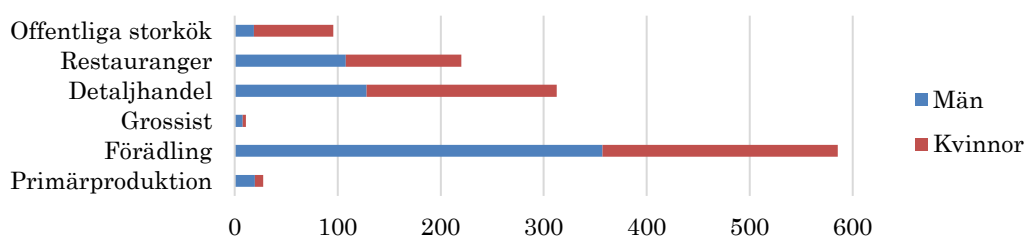
Antal företag med djur 2003 – 2016

Ludvika

Ludvika kommun har enbart 716 hektar åker men 26 497 invånare. Det innebär 0,03 hektar åker per person vilket är en sjättedel av genomsnittet i världen.

Förutsättningarna för att Ludvika kommun ska kunna vara självförsörjande på livsmedelsråvaror är därmed mycket låg. Ändå arbetar omkring 1 300 personer i livsmedelskedjan, hälften är kvinnor.

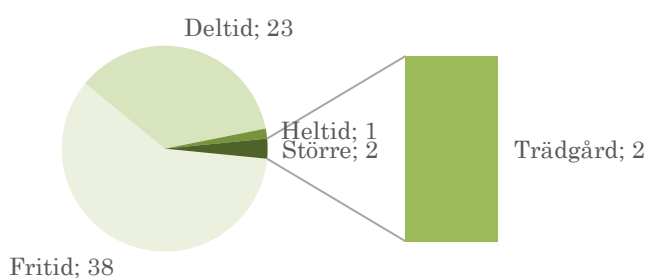
Absolut flest sysselsatta finns i förädlingsindustrin som domineras av Spendrups bryggeri med 575 anställda i Ludvika. Grangärde Musteri AB är näst störst med 9 anställda. Därutöver finns två bagerier och ett nystartat företag inom kött och chark.

Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

Den senare delen av livsmedelskedjan består av sex företag med partihandel, 25 butiker som säljer livsmedel, 51 restauranger samt några offentliga storkök. Tretton butiker och åtta restauranger har 10 anställda eller mer. De övriga är små liksom företagen med partihandel.

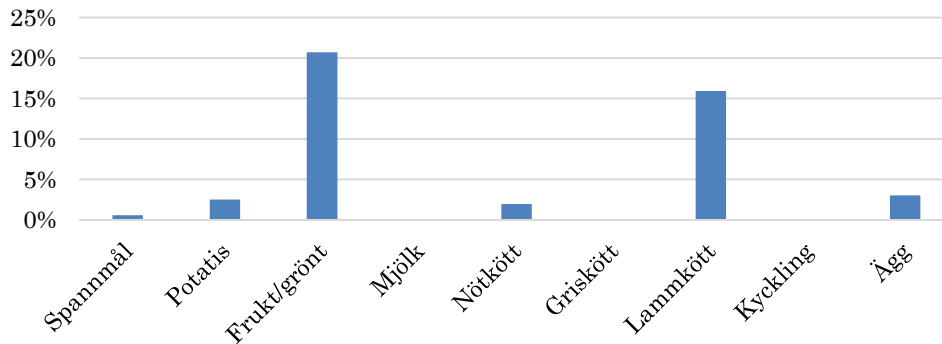
Råvaruproduktion bedrivs av 64 jordbruk, tre företag med växthus och två fiskodlingar. De flesta jordbruken är små. Endast två jordbruk är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruksproduktionen. Båda är inriktade på trädgårdsodling. Ett av företagen med fiskodling, Persbo-Gallsbo Fiskodlingar, har fyra anställda.

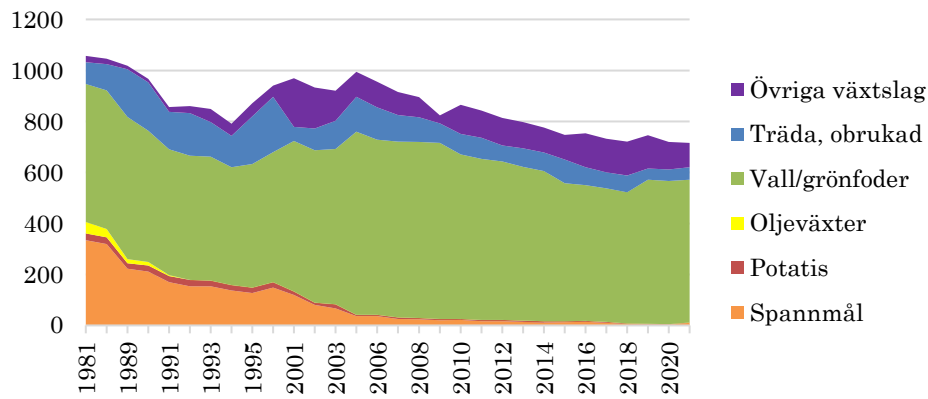
Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

Åkermarken används i hög grad till frilandsodlingar av bär och köksväxter. I övrigt är det mest vall för att producera foder åt nötkreatur och får. Generellt är primärproduktion är lägre än förbrukningen. Trädgårdsodlingarna ligger högst med en beräknad självförsörjning 30 procent. Data är dock mycket osäkra och det är stora skillnader för enskilda produkter. Svarta vinbär är en stor produkt och Grangärde Musteri har en av de

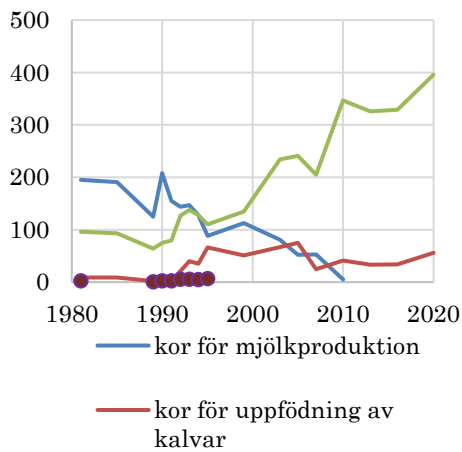
största ekologiska odlingarna i Europa. Produktionen av svarta vinbär är långt över det lokala behovet.

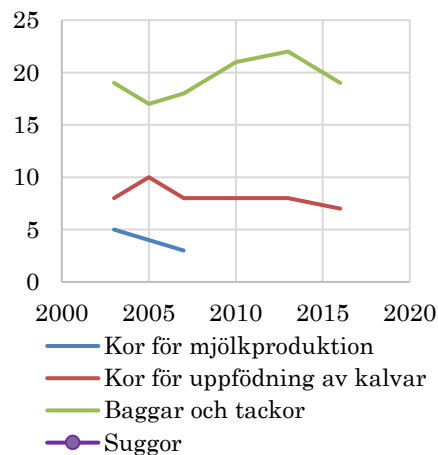
Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

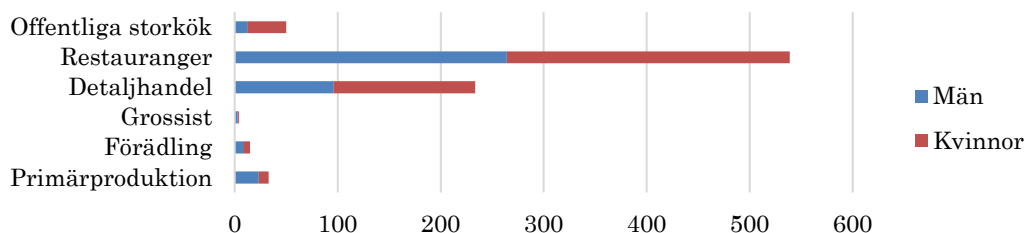
Antal djur 1981 – 2020

Antal företag med djur 2003 – 2016

Malung-Sälen

Malung-Sälens kommun har en relativt liten livsmedelsproduktion i förhållande till befolkningen. Kommunen har 1 030 hektar åker och 10 218 invånare. Det innebär 0,1 hektar åker per person vilket är hälften av genomsnittet i världen. Livsmedelskedjan domineras i stället av restaurangerna. Uppskattningsvis är 900 personer sysselsatta i livsmedelskedjan varav 540 på restaurangerna och 230 i livsmedelsbutikerna. Drygt hälften av de som arbetar i livsmedelskedjan är kvinnor.

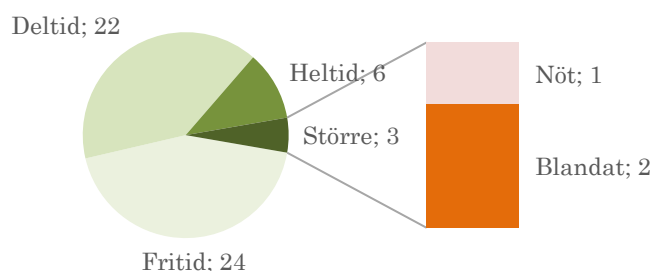

Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

Restaurangbranschen består av 55 anläggningar varav 16 har 10 anställda eller mer. I övrigt består den senare delen av livsmedelskedjan av 20 butiker som säljer livsmedel, tre företag med partihandel och några offentliga storkök. Åtta av butikerna har 10 anställda eller mer.

Det finns tio förädlingsföretag. Charkuteriet Karelius & co aktiebolag är störst med 6 anställda. Därutöver finns sex bagerier, ett bryggeri, ett kafferosteri och ett företag som tillverkar sylt och marmelad från vilda bär.

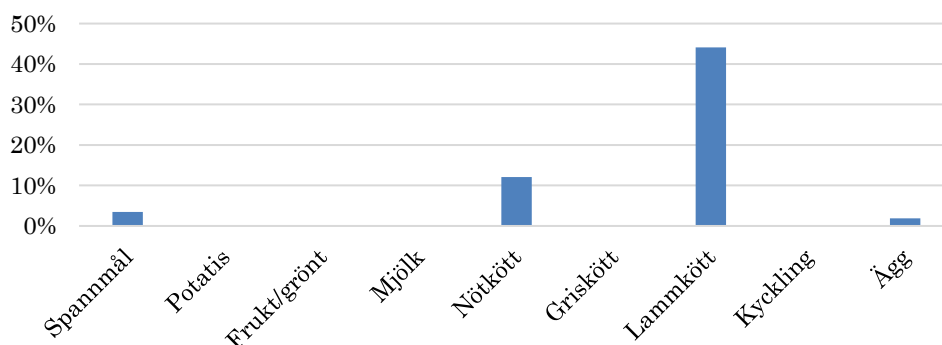
Slutligen finns det 55 jordbruksföretag och en fiskeförening med egen odling av utsättningsfisk i kommunen. De flesta jordbruken är små. Endast tre är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruksproduktionen. Ett är inriktat på nötkött och två har blandad produktion. Den mesta åkermarken används till vall för att producera foder åt nötkreatur och får. Djurhållningen består främst av dikor med kalvar och får.

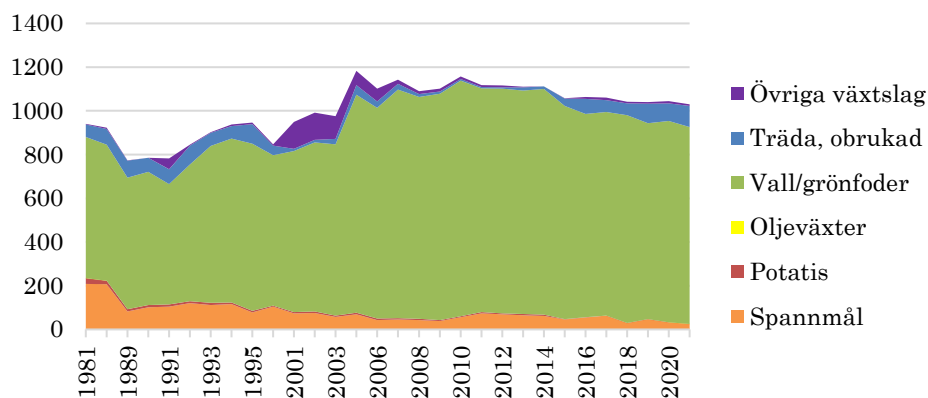
Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

Självförsörjningsgraden på livsmedelsråvaror är låg. Det är dock inte så konstigt med tanke på att tillgången på åkermark är liten i förhållande till befolkningen. Lammköttet

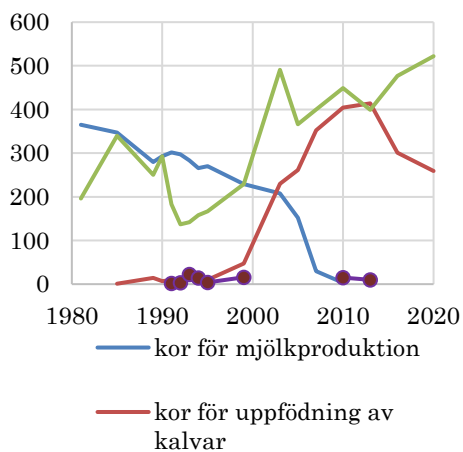
ligger högst. Där motsvarar den lokala produktionen nästan halva konsumtionen. Därefter kommer nötkött med en självförsörjningsgrad på drygt tio procent.

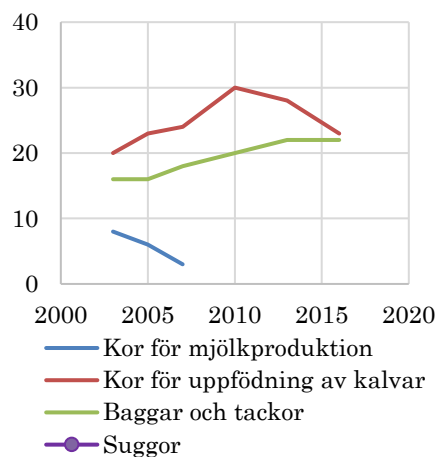
Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

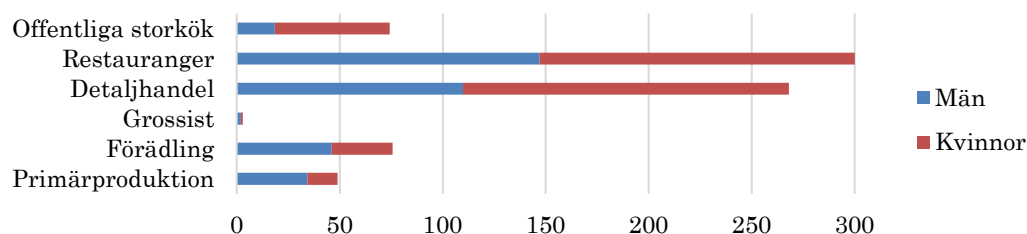
Antal djur 1981 – 2020

Antal företag med djur 2003 – 2016

Mora

Mora kommun har 1 810 hektar åker och 20 670 invånare. Det innebär 0,09 hektar åker per person vilket är hälften av genomsnittet i världen. Uppskattningsvis är 770 personer sysselsatta i livsmedelskedjan varav 410 är kvinnor. Flest sysselsatta finns på restauranger och i detaljhandeln.

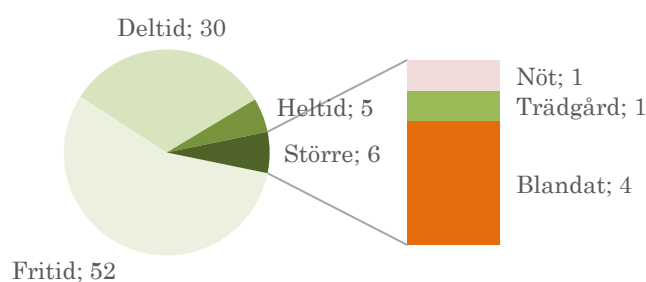

Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

Nya Siljan Chark är det största av förädlingsföretagen i Mora kommun. De har drygt 50 personer sysselsatta i sin charkfabrik i Mora. Därefter kommer Mora bryggeri och Mora Salt o Rökning AB med sex respektive fyra personer anställda. Det finns dessutom ett företag som förädlar potatis, ett som tillverkar choklad konfektyr, ett musteri och ett företag som tillverkar mineralvatten i kommunen. Under 2022 har det startat ett bageri och ytterligare ett företag som tillverkar chokladkonfektyr.

Den senare delen av livsmedelskedjan består av fyra företag med partihandel, 19 butiker som säljer livsmedel, 59 restauranger samt några offentliga storkök. Åtta butiker och tolv restauranger har minst 10 anställda.

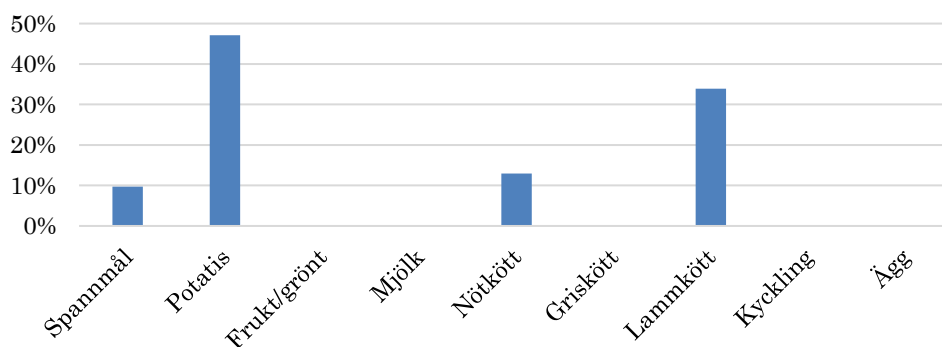
Det finns också företag med råvaruproduktion, 93 jordbruksföretag och en fiskodling. Dessutom har Slotts Lax en odling i Siljan sjön. De flesta jordbruken är små. Endast sex är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruksproduktionen. Ett av dessa är inriktat på nötkött och ett på trädgårdsväxter.

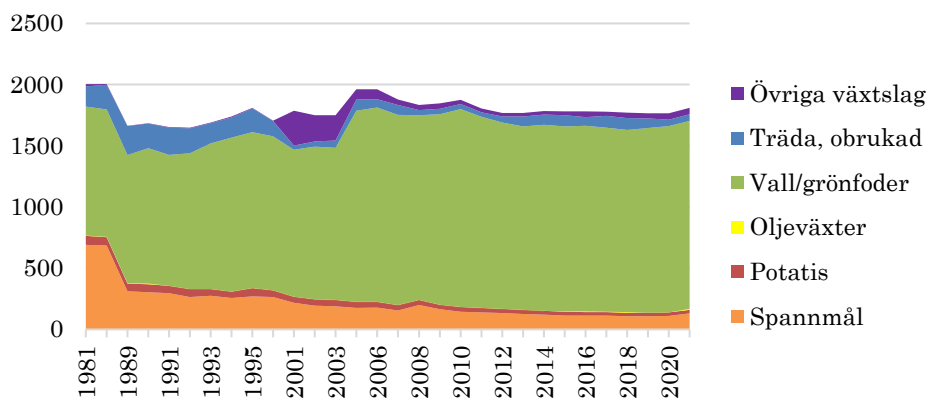
Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

Mora kommun hade en omfattande odling av spannmål på 80-talet men nu används den mesta åkermarken till vall för att producera foder åt nötkreatur och får. Det odlas också en hel del potatis. Primärproduktion är mycket lägre än förbrukningen. Det är dock inte så konstigt med tanke på att tillgången på åkermark är liten i förhållande till

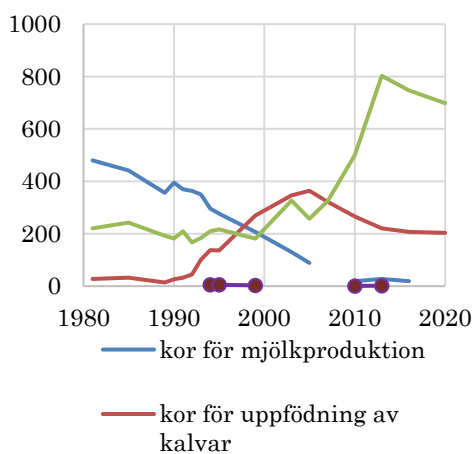
befolkningen. Högst självförsörjningsgrad har potatisen. Skörden täcker nästan halva förbrukningen. För lamm och nötkött täcker produktionen 10 till 30 procent av behovet.

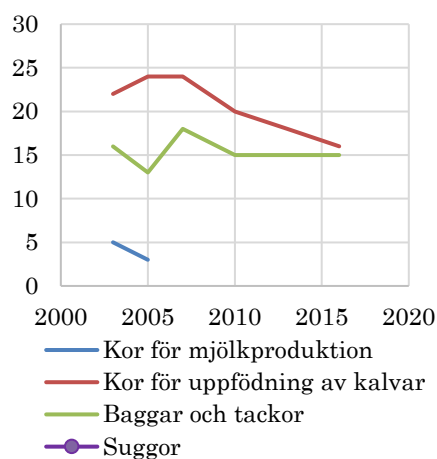
Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

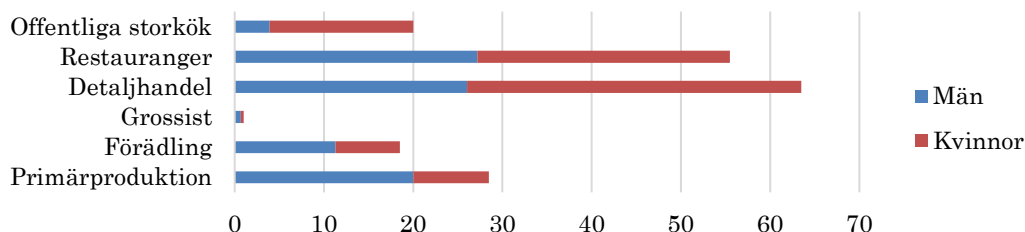
Antal djur 1981 – 2020

Antal företag med djur 2003 – 2016

Orsa

Orsa kommun har 1 043 hektar åker och 6 918 invånare. Det innebär 0,15 hektar åker per person vilket är mindre än genomsnittet i världen. Uppskattningsvis är 190 personer sysselsatta i livsmedelskedjan, drygt hälften är kvinnor. Flest sysselsatta finns i detaljhandeln och på restauranger.

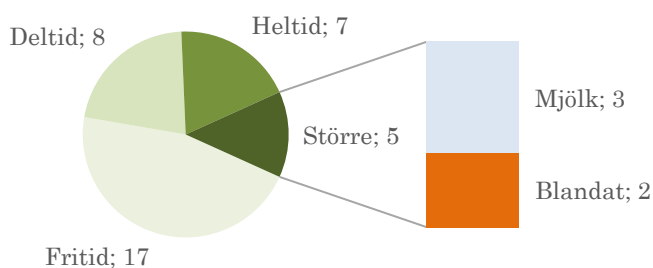

Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

Restaurangbranschen består av 17 företag, två av dessa är stora nog att ha 10 anställda eller mer. I övrigt består den senare delen av livsmedelskedjan av åtta butiker som säljer livsmedel, två företag med partihandel och några offentliga storkök. Tre av butikerna har 10 anställda eller mer.

Det finns sex förädlingsföretag i Orsa kommun. Tebrito AB är ett företag som siktar in sig på att i framtiden kunna producera insektsprotein som livsmedel. Mjölmasken som används föds upp på kli eller på maltrester från ölindustrin. Lyckas satsningen kan det bli stort i framtiden. Placeringen i Dalarna är också bra med tanke på god tillgång på restprodukter från bryggeriindustrin. Övriga förädlingsföretag är Hansjö Mejeri och Korvfabriken, det senare tillverkar charkprodukter hantverksmässigt i Skattungbyn.

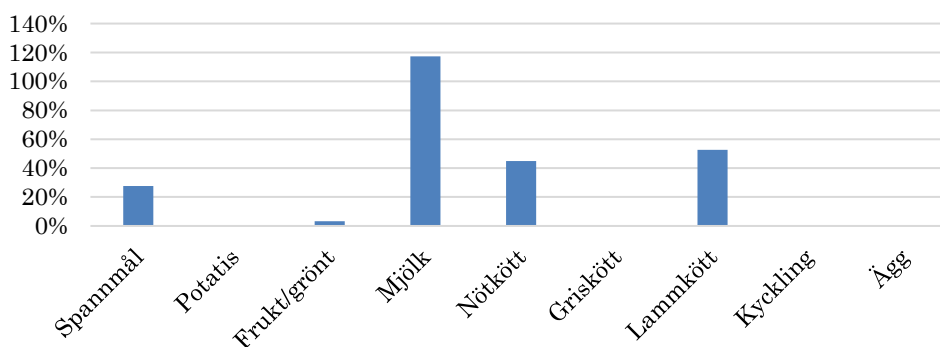
Slutligen finns det 37 registrerade jordbruksföretag i kommunen. Många är små men fem av dem är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruksproduktionen. Tre av dessa är inriktade på mjölk.

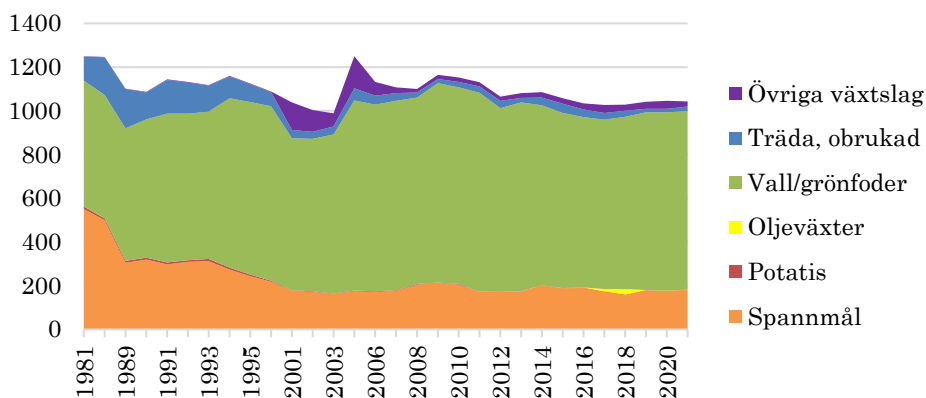
Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

Primärproduktion är mycket lägre än förbrukningen i Orsa kommun. Det är dock inte så konstigt med tanke på att tillgången på åkermark är liten i förhållande till befolkningen. Åkermarken används främst till vall för att producera foder åt nötkreatur och får.

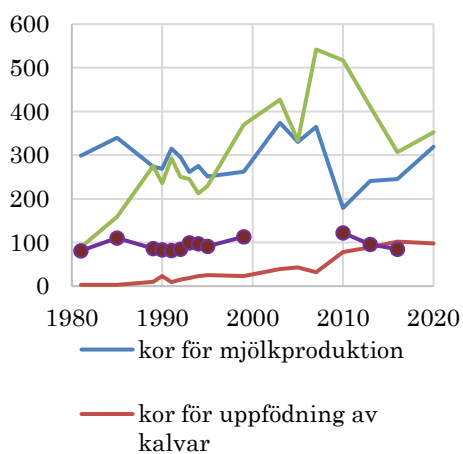
Produktionen av mjölkråvara täcker mer än hela den lokala förbrukningen. För nötkött, lamm och spannmål täcker produktionen 20 till 50 procent av behovet.

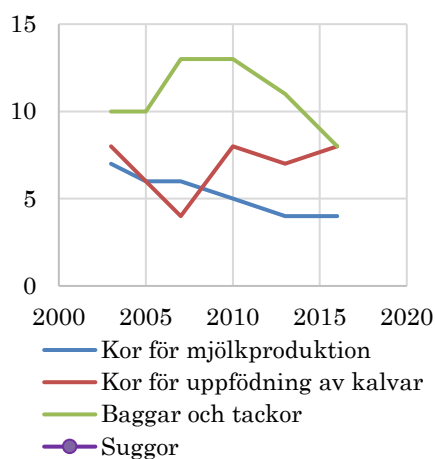
Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

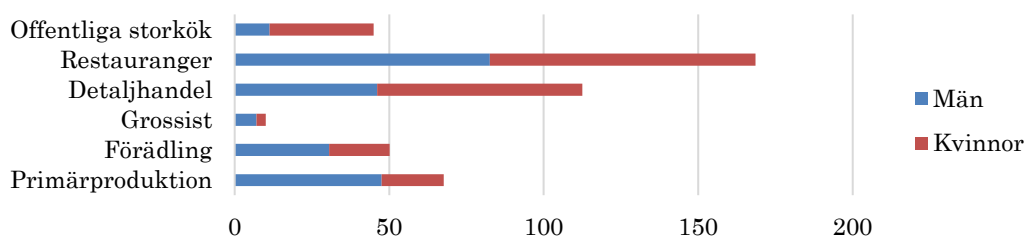
Antal djur 1981 – 2020

Antal företag med djur 2003 – 2016

Rättvik

Rättviks kommun har 2 369 hektar åker och 11 103 invånare. Det innebär 0,21 hektar åker per person vilket är strax över genomsnittet i världen. I Rättvik finns dessutom Stiernhööksgymnasiet som är en viktig aktör för kompetensförsörjningen inom de agrara näringarna i hela länet. Uppskattningsvis är 450 personer sysselsatta i livsmedelskedjan varav hälften är kvinnor. Flest sysselsatta finns på restauranger och i detaljhandeln.

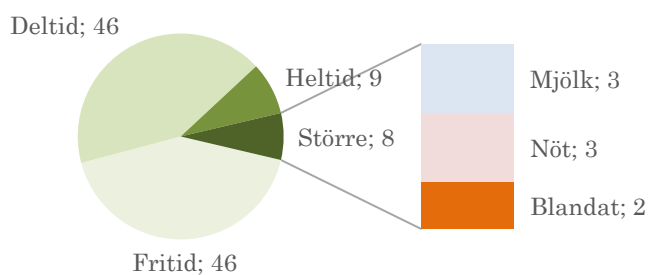

Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

Siljan Chark är det största av förädlingsföretagen i Rättviks kommun. De har ett 30-tal personer sysselsatta på sitt slakteri i Rättvik. Rättviks Glass är näst störst med 11 anställda. Därutöver finns det sju bagerier, två företag som tillverkar chokladkonfektyr, ett gårdsmejeri, ett bryggeri och ytterligare två företag inom slakt och chark.

Den senare delen av livsmedelskedjan består av sju företag med partihandel, 17 butiker som säljer livsmedel, 36 restauranger samt några offentliga storkök. Fem av butikerna och sex av restaurangerna har minst 10 anställda.

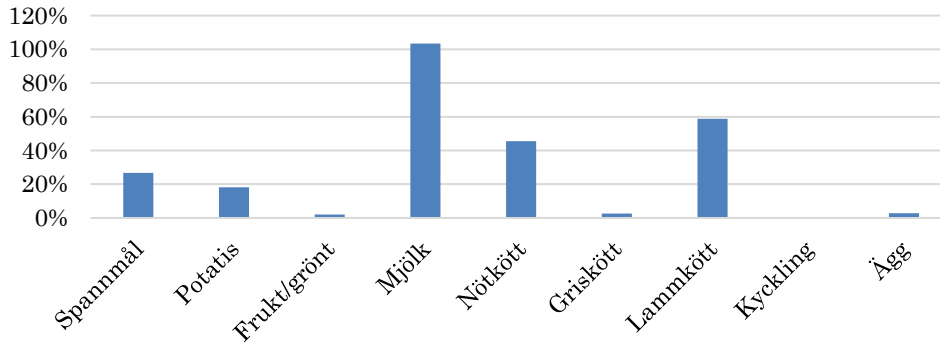
Det finns också 109 jordbruksföretag och åtta företag med växthus i Rättviks kommun. Fyra av växthusen är dock inriktade på prydnadsväxter och ett på plantskoleväxter. De flesta jordbruken är små men åtta är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruksproduktionen. Tre av dessa har mjölkproduktion, tre är inriktade på nötkött och två har blandad produktion.

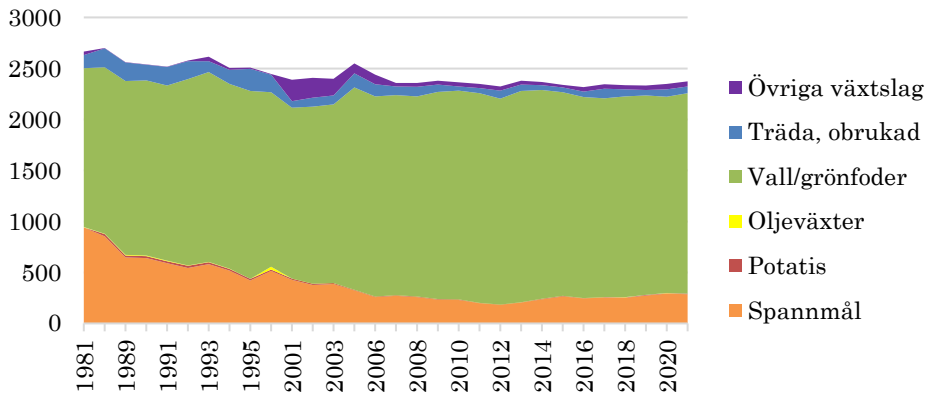
Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

Rättviks kommun hade en omfattande odling av spannmål på 80-talet men nu används bara 12 procent av åkermarken till spannmål. Den mesta arealen används till vall för att producera foder åt nötkreatur och får. Totalt sett är primärproduktion klart lägre än förbrukningen. Mjölken utmärker sig genom att produktionen täcker hela

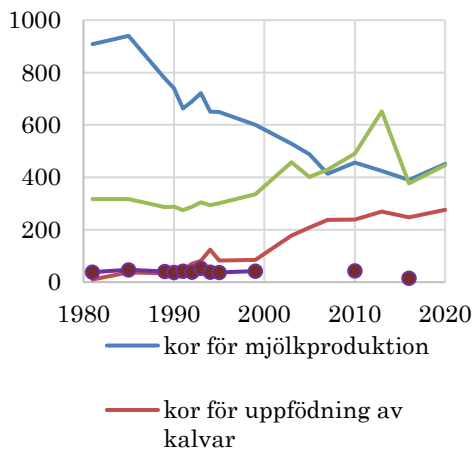
förbrukningen. För nötkött och lamm täcker produktionen 50 respektive 60 procent av behovet. Skörden av spannmål täcker en fjärdedel av förbrukningen.

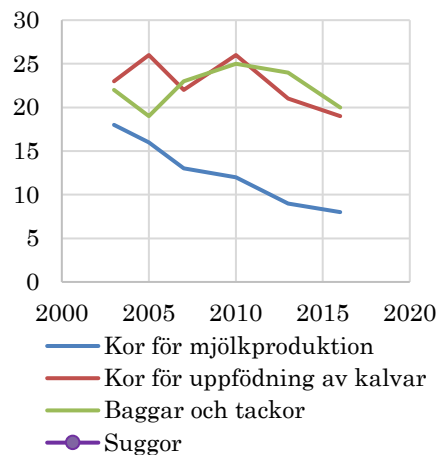
Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

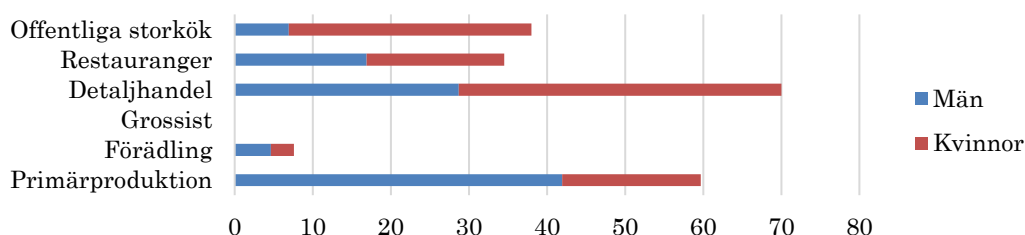
Antal djur 1981 – 2020

Antal företag med djur 2003 – 2016

Smedjebacken

Smedjebackens kommun har 2 149 hektar åker och 10 933 invånare. Det innebär 0,20 hektar åker per person vilket är strax över genomsnittet i världen. Uppskattningsvis är 210 personer sysselsatta i livsmedelskedjan varav drygt hälften är kvinnor. Flest sysselsatta finns i detaljhandeln. Därefter kommer primärproduktionen och de offentliga köken.

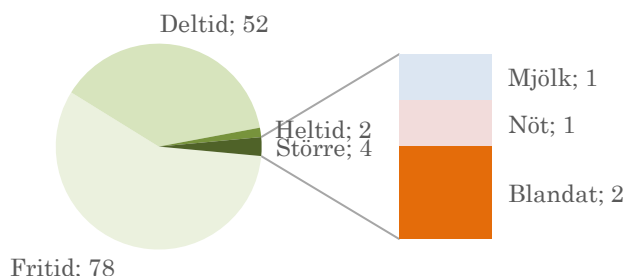

Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

Sammanlagt finns det 143 företag med råvaruproduktion och sex förädlingsföretag i Smedjebackens kommun. Samtliga är enmansföretag eller mikroföretag med mindre än 10 anställda. Åkes Slakt & Styckning AB är störst med sex anställda. Söderbärke har under flera år haft en ölfestival som betytt mycket för framväxten av nya småbryggerier i Sverige. I Smedjebackens kommun fanns fram till december 2022 två mindre bryggerier. Bergslagens Brygghus i Smedjebacken stängde dock sin verksamhet i mitten av december och det finns därmed ett bryggeri kvar i kommunen, Walhöll Brygghus, beläget just i Söderbärke.

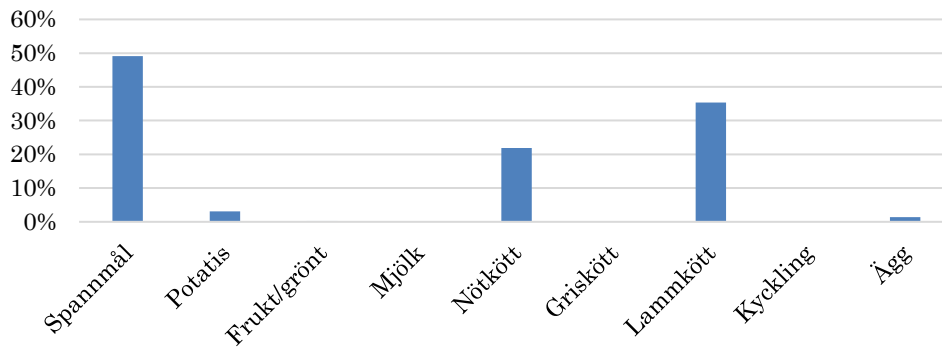
Den senare delen av livsmedelskedjan består av sex butiker som säljer livsmedel, 16 restauranger samt några offentliga storkök. Inget företag anger att de sysslar med partihandel av livsmedel i sin branschkod. Tre av butikerna 10 anställda eller mer men ingen av restaurangerna.

De flesta jordbruksföretagen är små, åtminstone den del av verksamheten som avser jordbruksproduktion. Drygt hälften av jordbruken klassas som fritidsjordbruk vilket innebär att det har ett beräknat arbetsbehov på högst 400 timmar per år i jordbruksproduktionen. Endast fyra jordbruksföretag är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruksproduktionen.

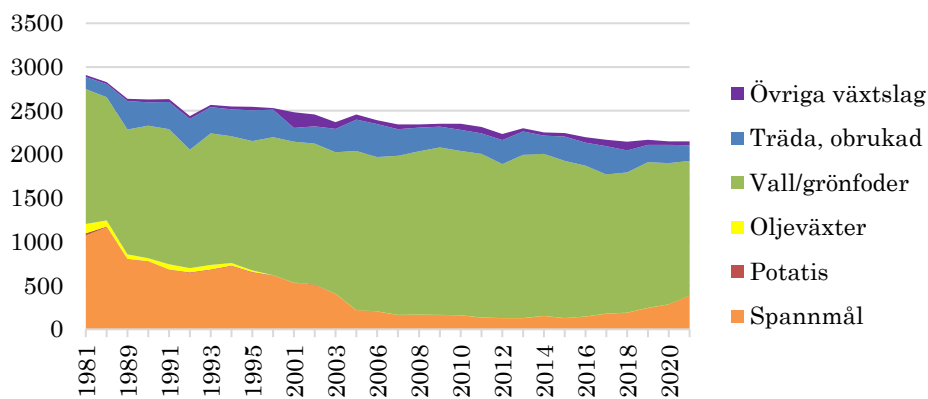

Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

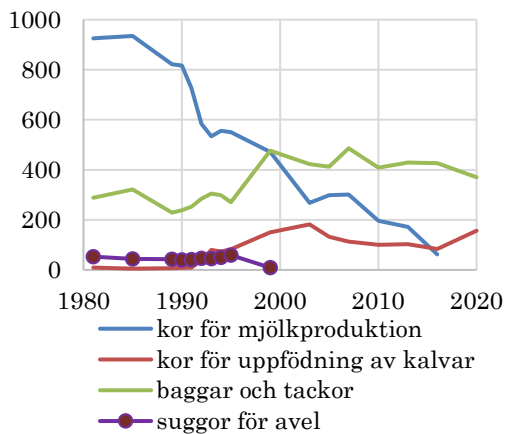
Smedjebackens kommun hade många mjölkkor och en omfattande odling av spannmål på 80-talet. Nu används huvuddelen av åkermarken till vall för att producera foder åt nötkreatur och får för köttproduktion. Spannmålen har dock ökat igen de senaste åren. Självförsörjningsgraden är låg. Högst självförsörjningsgrad har spannmål och lammkött.

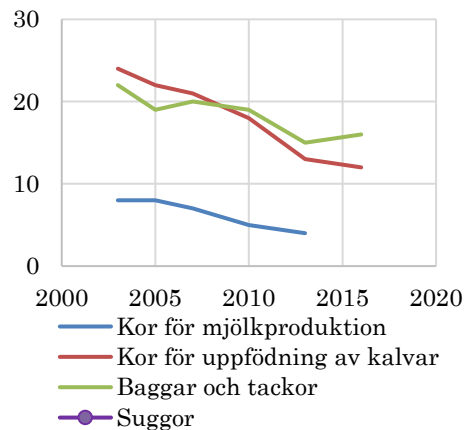
Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

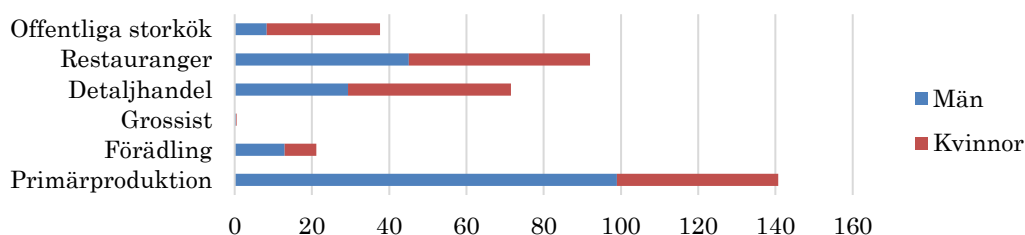
Antal djur 1981 – 2020

Antal företag med djur 2003 – 2016

Säter

Säter är den kommun i Dalarna som har mest åkermark i förhållande till befolkningen. 8 301 hektar åker och en befolkning på 11 242 invånare innebär 0,74 hektar åker per person. Det är fyra gånger mer än genomsnittet i världen. Produktionen är långt över det lokala behovet för många produkter. Uppskattningsvis är 360 personer sysselsatta i livsmedelskedjan, knappt hälften är kvinnor. Absolut flest sysselsatta finns i primärproduktionen.

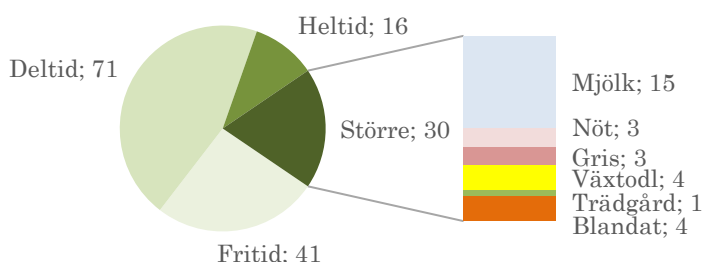

Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

Det finns 158 jordbruksföretag, fyra företag med växthus och sju förädlingsföretag i Sätters kommun. De flesta är enmansföretag eller mikroföretag med mindre än 10 anställda. Två mjölkgårdar och en trädgårdsodlare har dock fler än 10 anställda. Bland förädlingsföretagen är Gustafs Chark AB och Skedvi bröd AB störst med nio anställda vardera. Skedvi Bröd i Stora Skedvi är, utöver knäckebrödsbageriet även ett centrum för lokal mat och här finns en saluhall, ett mejeri, ett växthus och en restaurang.

Den senare delen av livsmedelskedjan består av ett litet företag med partihandel, 12 butiker som säljer livsmedel, 17 restauranger och några offentliga storkök. Tre butiker och lika många restauranger har 10 anställda eller fler.

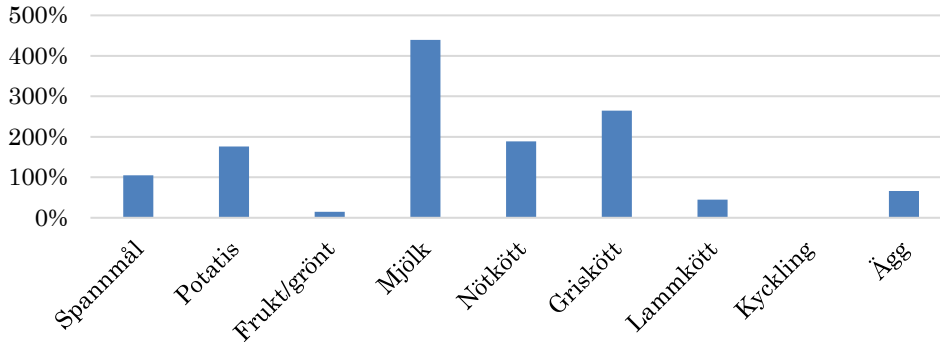
Jordbruksföretagen är förhållandevis stora. 30 är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruket.

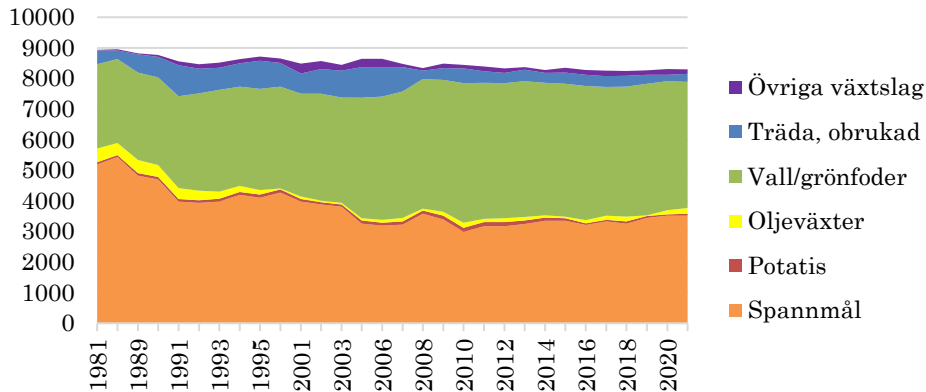
Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

Sätters kommun har ett mångsidigt jordbruk. Nästan halva arealen åker används till spannmål, potatis, trädgårdsväxter och olika växter för humankonsumtion. Ändå är det mjölken som utmärker sig mest. Produktionen av mjök är fyra gånger så stor som

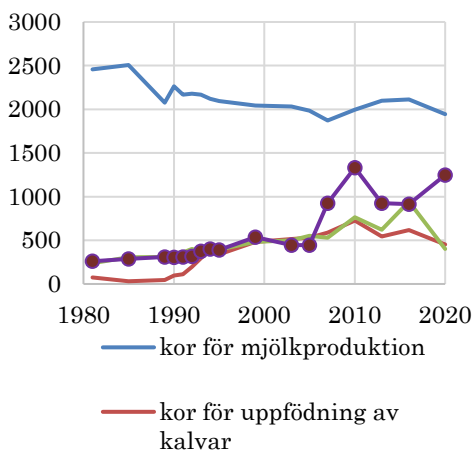
förbrukningen. Produktionen av griskött, potatis och nötkött är den dubbla mot förbrukningen. Kommunen är också självförsörjande på spannmål. Till skillnad från många andra kommuner är animalieproduktionen inte beroende av inköpt fodersäd.

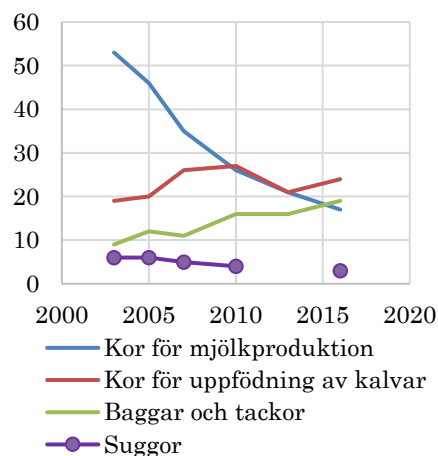
Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

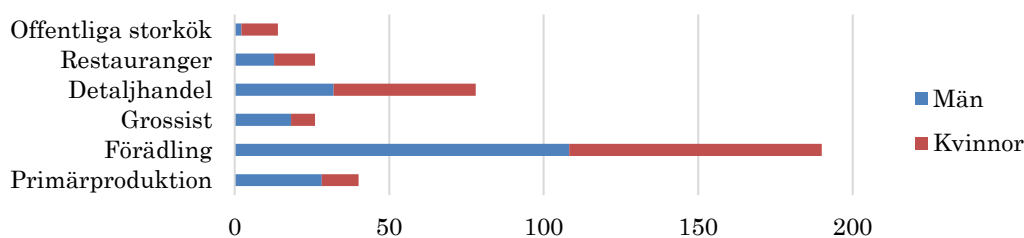
Antal djur 1981 – 2020

Antal företag med djur 2003 – 2016

Vansbro

Vansbro kommun har stark livsmedelsbransch med många sysselsatta inom primärproduktion och förädling. 2 632 hektar åker och 6 776 invånare inne-bär 0,39 hektar åker per person vilket är det dubbla mot genomsnittet i världen. Uppskattningsvis är 370 personer sysselsatta i livsmedelskedjan varav 170 är kvinnor. Flest sysselsatta finns i förädlingsindustrin.

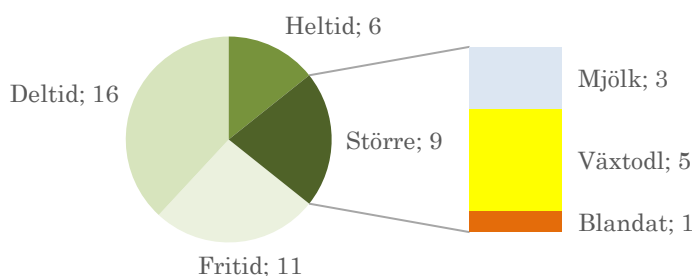

Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

Orkla Foods anläggning i Vansbro är det största förädlingsföretaget i kommunen. Där arbetar 160 personer med att baka drygt 10 000 ton pizzor och pajer per år under varumärkena Felix och Grandiosa. Det finns dessutom fyra bagerier och ett destilleri. Två av bagerierna, Pyramidbageriet AB och Vansbro Konditori & Bageri AB, har fler än 10 anställda.

Den senare delen av livsmedelskedjan består av två företag med partihandel, åtta butiker som säljer livsmedel, 13 restauranger samt några offentliga storkök. Fyra av butikerna och ett av företagen med partihandel har minst 10 anställda.

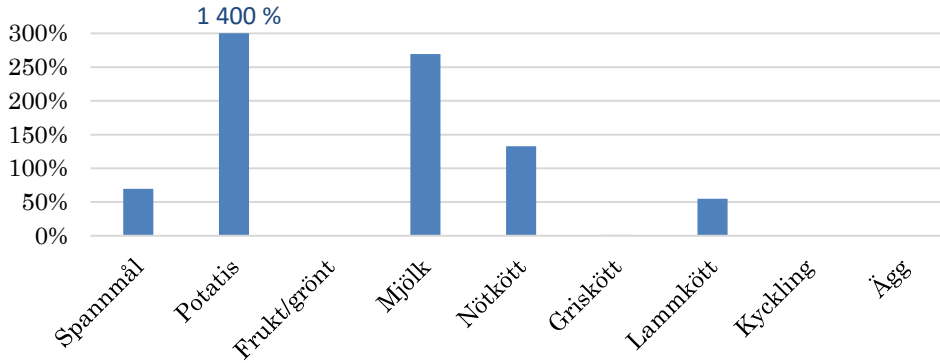
Jordbruken i Vansbro kommun är förhållandevis stora. Det finns totalt 42 jordbruksföretag och tre företag med växthus i kommunen. Nio av jordbruken är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruket. Fem är inriktade på potatis och tre på mjölk. Två jordbruk har minst 10 anställda.

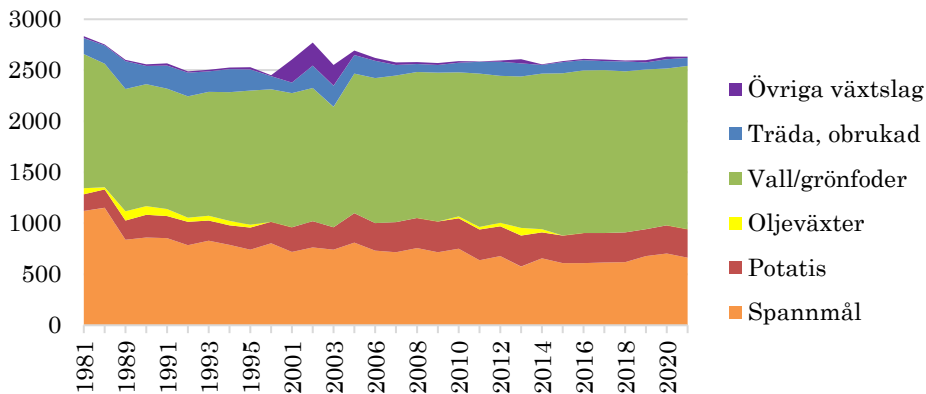
Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

Vansbro kommun utmärker sig främst genom en omfattande odling av potatis. 10 procent av åkermarken används till potatis och det är en mycket hög andel. Normalt skördas 14 gånger mer potatis än vad som förbrukas lokalt. Mjök och nötkött produceras också utöver det lokala behovet. Huvuddelen av grisköttet, kycklingen,

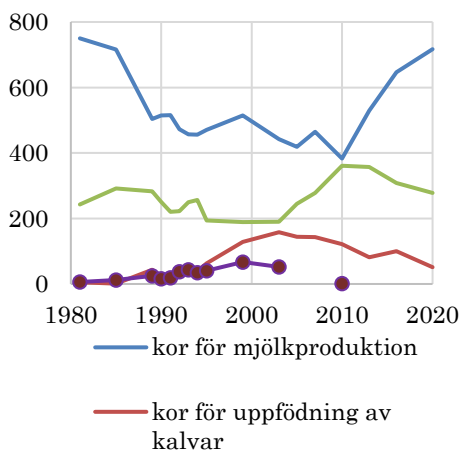
ägg och grönsaker behöver däremot köpas in eftersom den lokala produktionen är låg. Spannmålsskörden täckte heller inte mer än 70 procent av det lokala behovet till foder och humankonsumtion 2021.

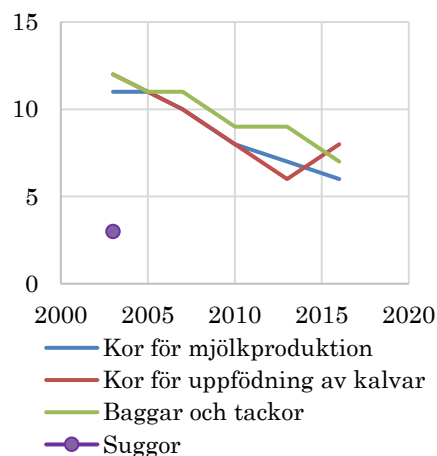
Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

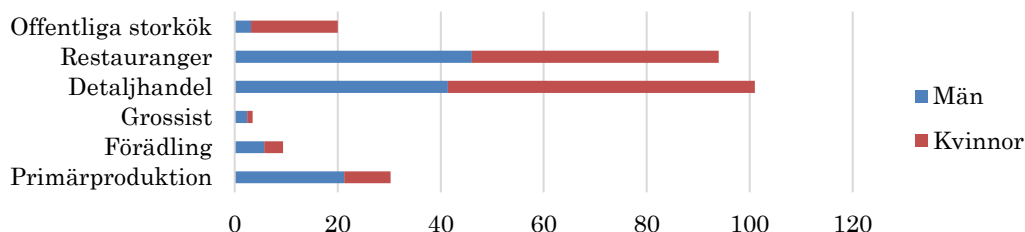
Antal djur 1981 – 2020

Antal företag med djur 2003 – 2016

Älvdalen

Älvdalens kommun har 622 hektar åker och 7 042 invånare. Det innebär 0,09 hektar åker per person vilket är mindre än hälften av genomsnittet i världen. I stället används stora ytor som renbete. Uppskattningsvis är 260 personer sysselsatta i livsmedelskedjan varav 140 är kvinnor. Flest sysselsatta finns i detaljhandeln och på restauranger.

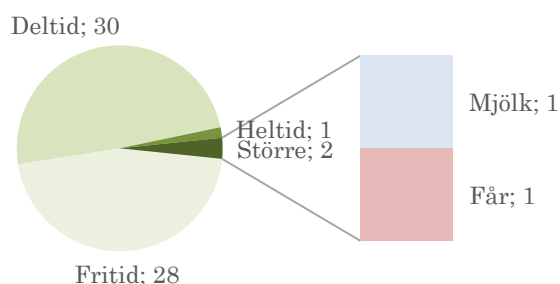
Antal sysselsatta i livsmedelskedjan 2021

Restaurangbranschen består av 24 företag. Fyra av dessa är stora nog att ha 10 anställda eller mer. I övrigt består den senare delen av livsmedelskedjan av 14 butiker som säljer livsmedel, tre företag med partihandel och några offentliga storkök. Fem av butikerna har 10 anställda eller mer.

Förädlingsindustrin i Älvdalens kommun består av åtta företag. Idre sameby har ett EU-godkänt renslakteri och sysselsätter 10 personer. Ytterligare ett företag är verksamt inom slakt och chark. Dessutom finns två bagerier och Dalaköket som tillverkar frysta minipajer, piroger och vårrullar. Dalaköket har fyra anställda.

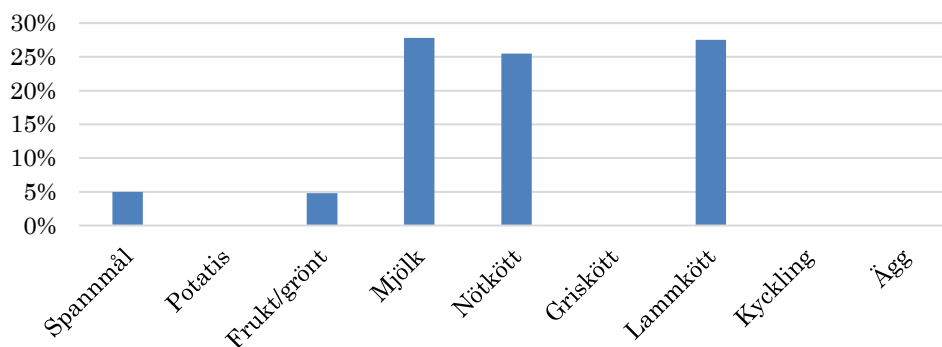
Primärproduktionen är mångfasetterad. Förutom jordbruk finns nio företag med renskötsel och en fiskodling. Älvdalsslax AB föder upp och säljer regnbågslax, regnbågsrom och yngel. De har fem anställda. Renskötseln organiseras under Idre sameby. Omsättningen beräknas till 2 miljoner kronor i primärledet.

De flesta av de 61 jordbruksföretagen är små. Endast två är stora nog att sysselsätta mer än en person på heltid i jordbruksproduktionen. Ett är inriktat på mjölk och ett på får.

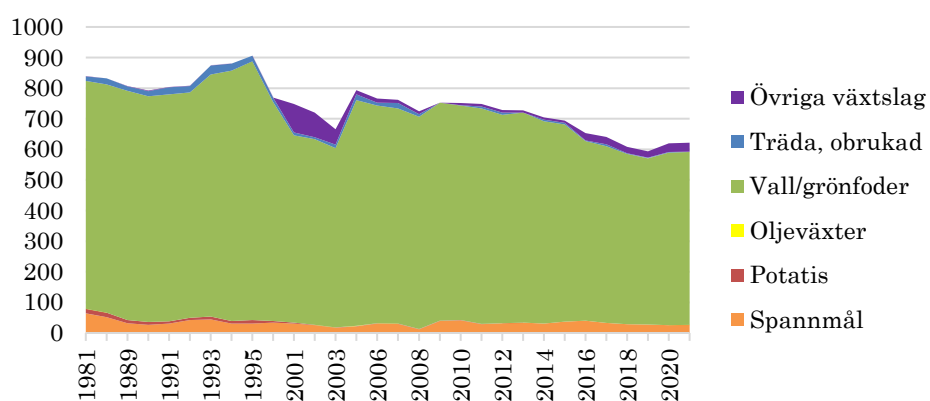

Antal jordbruk efter storlek och driftsinriktning för de större företagen 2021

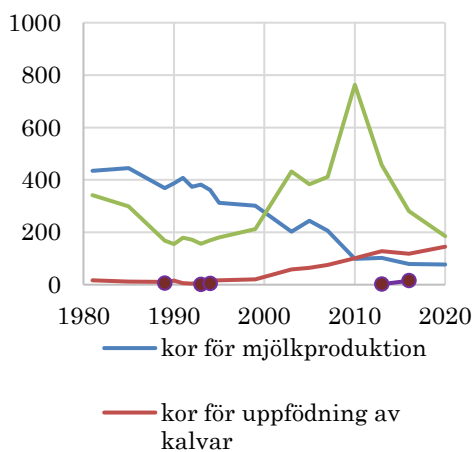
Primärproduktion av jordbruksprodukter är mycket lägre än förbrukningen i Älvdalens kommun. Renkött och regnbågslax produceras däremot långt utöver det lokala behovet. Åkermarken används främst till vall för att producera foder åt nötkreatur och får.

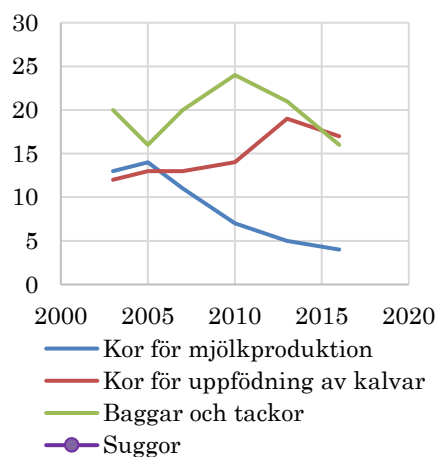
Beräknad självförsörjningsgrad för några livsmedel 2021

Åkermarkens användning 1981 – 2021 (Hektar)

Antal djur 1981 – 2020

Antal företag med djur 2003 – 2016

Referenser

Havs och vattenmyndigheten. 2022. Det yrkesmässiga fisket i sötvatten. JO 56 SM 2201

Havs och vattenmyndigheten. 2022. Fritidsfisket i Sverige 2021. JO 57 SM 2201

Jordbruksverket. Statistikdatabasen.

<http://statistik.sjv.se/PXWeb/pxweb/sv/Jordbruksverkets%20statistikdatabas/?rxid=5adf4929-f548-4f27-9bc9-78e127837625>

KOLADA. Statistikdatabasen.

https://kolada.se/verktyg/jamforaren/?_p=jamforelse&focus=27513&tab_id=84756

Livsmedelsverket. Förteckning över EU-godkända anläggningar.

<https://www.livsmedelsverket.se/produktion-handel--kontroll/livsmedelskontroll/livsmedelsanlaggningar/eu-godkanda-anlaggningar>

LRF. 2022. Regional utveckling – Dalarnas län. Regionrapport 2021.

<https://www.lrf.se/foretagande/omvarldsbevakning/sa-gar-det-pa-matmarknaden1/>

Länsstyrelsen Dalarnas län. 2020. Livsmedelskedjan i Dalarnas län. Rapport 2020–9.

Sametinget. Statistikdatabasen. <https://www.sametinget.se/renstatistik>

SCB. Företagsregistret. <https://www.foretagsregistret.scb.se/>

SCB. Statistikdatabasen. <http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/>

Viltdata. Statistikdatabasen. <https://rapport.viltdata.se/statistik/>

UC. Statistikdatabasen. <https://www.allabolag.se/>

Årsredovisningar och hemsidor från ett stort antal livsmedelsföretag i Dalarna